

medya okuryazarlığı

-araştırmaları dergisi-

Cilt / Volume: 4 • Sayı / Issue: 2 • Aralık 2025 • e-E-ISSN: 2822-6747

- Dijital Bağımlılık ve Çocuk Temalı Tezler
- Çocukluk ve Çocuk Dostu Dijital Oyunlar
- The Social Dilemma ve Dijital İyi Oluşun Krizi
- Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik
- Modernizm Barikatlarında: Estetik, Polika, Ütopya
- Ne Kadar Ekran, Nasıl Bir İlişki?
- Dijital İyi Oluş ve İnternet Kullanımı

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi / Journal of Media Literacy Studies

Cilt / Volume: 4 • Sayı / Issue: 2 • Aralık 2025 • e-ISSN: 2822-6747

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları, altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.
Journal of Media Literacy Studies is an international peer reviewed and biannual journal.

Yayıncı • Publisher

Hediyetullah Aydeniz

Baş Editör • Editor-in-Chief

Alaattin Aslan, Marmara Üniversitesi

Editör Yardımcısı • Assistant Editors

Gülsüm Ekinci, Marmara Üniversitesi

Oğuz Gülleb, Marmara Üniversitesi

Görsel Yayın Yönetmeni • Art Director

Oğuz Gülleb, Marmara Üniversitesi

Sayı Editörü • Issue Editor

Firuze Selen Çağlar

Editörler Kurulu • Editors

Ali Hasan Hamut

Ali Özcan, Gümüşhane Üniversitesi

Firuze Selen Çağlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Gülden Demir, Nişantaşı Üniversitesi

Hediyetullah Aydeniz, Marmara Üniversitesi

Mehmet Büyükaşar, Niğde Halis Demir Üniversitesi

Mehmet Emin Babacan, Marmara Üniversitesi

Muhammet Akif Albayrak, Marmara Üniversitesi

Serkan Bayrakçı, Marmara Üniversitesi

Tahsin Eren Sayar, Yalova Üniversitesi

Zeynep Zelal Kızılkaya, Muş Alparslan Üniversitesi

Dil Editörü • Language Editor - Proof Reader

Banu Sayar (Türkçe), Yalova Üniversitesi

Gürol Yokuş (İngilizce/English), Sinop Üniversitesi

Kâmil Büyüker (Türkçe), Yozgat Bozok Üniversitesi

Serkan Bayrakçı (İngilizce/English), Marmara Üniversitesi

Yayın Kurulu • Editorial Board

*Editör, Yayın ve Hakem kurallarındaki isimler, alfabetik olarak sıralanmıştır.

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, uluslararası alan indeksi [ERIHPLUS'ta taranmaktadır](#).

İletişim Bilgileri

Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi

medyaokuryazari.orgE-posta: dergi@medyaokuryazari.org

@MedyaOkurYazar_

@MedyaOkurYazari

Merhaba

Firuze Selen ÇAĞLAR

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
firuze.caglar@nisantasi.edu.tr* 0009-0005-1064-9895

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ekranları ve özellikle de internete bağlı olan ekranları gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline getirdi. İnternete bağlı ekranlar ve dijital dünya, modern bireyin yaşamında merkezi bir yer edinirken bu değişim mahremiyetin yitimi, dijital kapitalizm, dijital eşitsizlikler, dijital sömürü ve problemli internet kullanımı gibi çeşitli akademik tartışmaların gelişmesine de yol açtı. Dijital teknolojilerin kullanımının doğurduğu sağlık sorunları, daha çok “bağımlılık” çalışmaları kapsamında ele alınmaya yönelik bir yönelim olsa da bu sayılamızda “problemli internet kullanımı” kavramını odağa alarak “iyi olma hâli”ne ilişkin bir çağrı ile sayıyı hazırlamaya çalıştık.

İnternet kullanımıyla ilgili tartışmalar özellikle çocuklar ve ergenlerin dijital dünyada karşılaştıkları risklere odaklanmaktadır. Dijital ortam, fiziksel dünyada olduğu gibi çeşitli tehditler barındırmakta; ancak bu tehditler, dijital yapının doğası gereği daha karmaşık ve çok katmanlı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada karşılaşılan sorunları, psikiyatrinin yani sağlık bilimleri alanının baskın söylemi olarak değerlendirebileceğimiz “bağımlılık” kavramının ötesinde daha çok sosyal ve beşeri bilimler alanındaki çalışmaları da kapsayacak esnek bir terminoloji olarak “problemli internet kullanımı” kavramının daha uygun ve yerinde olduğunu değerlendirmekteyiz.

Bununla birlikte, dijital dünya yalnızca risklerden ibaret değildir. Bireylerin yaratıcılıklarını geliştiren, eleştirel düşünme becerilerini destekleyen ve öğrenme süreçlerini zenginleştiren çeşitli fırsatlar sunmakta ve her yaştaki bireylerin “iyi olma hâli”ne katkı sağlayacak imkanları da bünyesinde barındırmaktadır.

Dijital iyi olma hali ve problemli internet kullanımına yatkınlık; günümüzde gündelik hayatın her alanında kullanmakta olduğumuz dijital platformlar, uygulama ve web siteleri ile bağımlı anlamlandırmada; üzerinde durulması gereken konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi’nin Aralık 2025 tarihli 7.sayısını “iyi olma ve problemli internet kullanımı” temasına ve bu konular çerçevesinde farkındalığı artırmaya yönelik çalışmalar ele alınmaya çalışıldı.

“İyi olma hâli” kavramı literatürde genel kapsamı ile; sosyal, psikolojik ve çevresel iyi olma hali ni açıklamak için kullanılmaktadır. Öznel iyi olma hâli ise bireylerin gündelik hayatlarında duydukları memnuniyet, kaygı yaratacak durumlardan kaçınma, pozitif duygulara yoğunluk verme ve olumsuz duyguları azaltma temalarını içermektedir. “Dijital iyi olma hâli” ise bu temellerden yola çıkarak kişilerin dijital medya platformlarını, mobil cihazları ve diğer teknolojik aletleri kullanarak sağladıkları; sosyal, fiziksel ve ruhsal boyutlarda iyi hissetme hâlidir. Öte yandan “problemli internet kullanımı” bireylerin dijital teknolojileri kullanırken; kullanımlarını kontrol etmekte zorlandıkları, fonksiyonel hayatlarını sürdürmede problem yaşadıkları, özellikle de dürtüsel ve gerçeklikten kaçış amaçlı kullanım hâllerini temsil eder. İnternet ortamında hızla elde edilen haz, zamanla yetersiz gelmeye başlar ve kişiler internette giderek daha fazla vakit geçirme arzusu duyarlar.

Literatür incelendiğinde; dijital iyi olma ve problemli internet kullanımı arasında ters orantı olduğu görülmektedir. Dijital iyi olma, bireylerin dijital teknolojilerle kurduğu ilişkinin hem işlevsel hem de sürdürülebilir olmasını hedeflerken; medya okuryazarlığı bireylerin bu teknolojileri eleştirel, farkında ve etik biçimde kullanılmasını sağlamayı amaçlar. Bu iki kavram problemli internet kullanımının önlenmesinde koruyucu faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Teorik ve pratik boyutlarıyla güncel gelişmeleri ve yeni okuryazarlık arayışlarını ihmal etmeden araştırma ve eğitimi birlikte ele almayı hedefleyen bir akademik süreli yayın olarak *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*'nin "**Dijital İyi Olma ve Problemlı İnternet Kullanımı**" temalı yedinci sayısında 7 metin yer almaktadır.

Bu metinlerin ilki, Türkiye'de akademinin ürettiği bilginin en önemli çıktılarından biri olan lisansüstü tezlerde problemlı internet kullanımının araştırma konusu edilmesine ilişkin bir araştırma notu ile Emine Umaç'ın Türkiye'de Dijital Bağımlılık ve Çocuk Temalı Lisansüstü Tezler Bibliyografyası başlıklı çalışmasıdır.

Çocukluk ve Çocuk Dostu Dijital Oyunlar Çalıştayı'na İlişkin Bir Değerlendirme başlıklı yazısında Gül den Demir, Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin yürütücülüğünde Yeşilay Cemiyeti'nin paydaşlığı ve ev sahipliğinde çocuk dostu bir oyun derecelendirme sistemine esas teşkil eden çocukluk anlayışlarını ve çocukluk yaş evrelerinin ele alındığı çalıştayı değerlendirdi.

Sayının üçünü çalışması ile Seher Midilli'nin Algoritmanın Gölgesinde: *The Social Dilemma* ve Dijital İyi Oluşun Krizi başlıklı değerlendirme yazısı, sosyal ikilem belgeseli üzerinden dijital iyi oluşun krizi analiz ediliyor.

Bu sayıda iki kitap değerlendirme yazısı yer alıyor. Oğuz Gülleb, *Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik* kitabını ve Abdulsemet Aydeniz ise *Modernizm Barikatlarda: Estetik, Polika, Ütopya* başlıklı kitabı kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutuyor.

Dergimizin kendine özgü ve gelenekselleşmekte olan metin türlerinden biri olan tecrübe paylaşımı kapsamında Simge Alevsavaşanlar, Problemlı İnternet Kullanımı ve Dijital İyi Oluş: "Ne Kadar Ekran?"dan "Nasıl Bir İlişki?"ye başlıklı yazısı ile bir klinik psikoloğun mesleki tecrübesi ve kalemi ile problemlı internet kullanımı ve dijital iyi oluşu ele alıyor.

Bu sayının son yazısı ise, Firuze Selen Çağlar'ın Erkan Saka ile gerçekleştirdiği dijital iyi olma hâli ile internet kullanımı ilişkisini konu edinen kapsamlı bir söyleşidir.

Dijital iyi olma hâli ve problemlı internet kullanımı ile ilgili tartışmaları, aynı zamanda medya okuryazarlığını ön plana çıkarmayı hedefleyen bu sayıya katkı sunan ve hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Notu / Research Note

- Türkiye’de Dijital Bağımlılık ve Çocuk Temalı Lisansüstü Tezler Bibliyografyası..... 6**
Bibliography of Postgraduate Theses on Digital Addiction and Children in Turkey
Emine UMAÇ

Değerlendirme / Review

- Çocukluk ve Çocuk Dostu Dijital Oyunlar Çalıştayı’na İlişkin Bir Değerlendirme..... 19**
An Evaluation of the Childhood and Child-Friendly Digital Games Workshop
Gül den DEMİR

Belgesel-Film Değerlendirmesi / Docu-Drama Review

- Algoritmanın Gölgesinde: The Social Dilemma ve Dijital İyi Oluşun Krizi 24**
In the Shadow of the Algorithm: The Social Dilemma and the Crisis of Digital Well-Being
Seher MİDİLLİ

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

- Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik 29**
(Ed. Alaattin Aslan ve Muhammed Akif Albayrak, Çizgi Kitabevi, 2025, S: 248, ISBN: 978-625-396-635-5)
Oğuz GÜLLEB
- Modernizm Barikatlarında: Estetik, Polika, Ütopya 41**
(Stephen Eric Bronner, çev. Ayşe Boren, İletişim Yayınları, ISBN: 9789750539237, 1. baskı - Aralık 2025, 280 sayfa)
Abdulsemet AYDENİZ

Tecrübe Paylaşımı / Experience Sharing

- Problemlili İnternet Kullanımı ve Dijital İyi Oluş: “Ne Kadar Ekran?”dan “Nasıl Bir İlişki?”ye 44**
Problematic Internet Use and Digital Well-being: From “How Much Screen Time?” to “What Kind of Relationship?”
Simge ALEVSACANLAR

Söyleşi / Interview

- Erkan SAKA ile Dijital İyi Oluş ve İnternet Kullanımı Üzerine Söyleşi..... 48**
Söyleşi: Firuze SELEN ÇAĞLAR

Türkiye’de Dijital Bağımlılık ve Çocuk Temalı Lisansüstü Tezler Bibliyografyası

Bibliography of Postgraduate Theses on Digital Addiction and Children in Turkey

Emine UMAC

Doktorant, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kişilerarası İletişim Doktora Programı, eumac@marun.edu.tr,
ID 0009-0004-0688-3366

Yirminci yüzyılın sonlarında başlayan ve daha çok yirmi birinci yüzyılda gelişen teknolojinin sektörel alanlarla uygulanması ile internet ve dijital medya araçları hayatın her alanına nüfuz etmektedir. Bu araçların bilgi edinme amacıyla kullanımının yanı sıra sosyalleşme, haber üretimi ve dağıtım, içerik üretimi ve paylaşımı ile eğlence amacıyla da kullanılması yeni faaliyet türlerini meydana getirmektedir. Fakat internet ve dijital teknolojilerin zaman ve mekân ötesi erişilebilirlik ve gerçek zamanlı yayıncılık özellikleri ile bu araçların hayatın her anında ve alanında kullanımı mümkün olmaktadır. Böylece giderek hayatın bir parçası olan bu araçlar, kontrolsüz bir şekilde kullanıldığında bağımlılık oluşturabilmektedir. Yeni bir bağımlılık olan teknoloji bağımlılığı, “insan ve teknolojinin bir araya gelmesiyle başlayan internet, tablet, cep telefonu, televizyon ve sosyal medya unsurlarından herhangi birini aşırı kullanan, kullanmadığında yoksunluk belirtileri gösteren bağımlılık” (Akkaş, 2019, 22) olarak tanımlanmaktadır. İnternet ve akıllı cihazların erişilebilirliği sayesinde herkesin erişimine açık olan bu teknolojilerle oluşan iletişim ortamlarının içine doğan dijital yerli çocukların da en çok kullandığı araçlardır. Çocuklar, dijital içeriklerin ve video oyunlarının yalnızca pasif birer kullanıcısı değil, aynı zamanda dijital sektörün ana muhatapları ve şekillendiricileri haline gelmiş durumdadırlar. Bu durum çocuklar ve internet, bilgisayar, ekran ve oyun bağımlılığı konusunu akademik çalışmaların odak noktası haline getirmiştir.

Bu çalışmada ise genel anlamda çocukların teknoloji bağımlılığı ile ilgili lisansüstü eğitimde (yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık) hazırlanmış tezler üzerinden Türkiye’de konuyla ilgili akademik literatür ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bu çalışmanın Türkiye’de çocuk ve internet, oyun, ekran, akıllı cihaz ve bilgisayar bağımlılığı temasını konu alacak çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır. Çalışmada bu temayla ilgili tüm tezlere ulaşmayı mümkün kılmak için YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde “Aranacak Alan”, “İzin Durumu” ve “Tez Türü” kısımlarında “Tümü” işaretlenerek arama yapılmıştır. Aramada konunun genişliği dolayısıyla farklı açılardan çocukların bağımlılık türlerini ortaya koyan anahtar kelimeler tercih edilmiştir. Ayrıca ebeveynlerin dijital teknoloji kullanımları ve farkındalıklarını konu eden çalışmalar da çocukların bağımlılık düzeyinde etkisi olan bir faktör olarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada “Tarama terimi” kısmında kullanılan anahtar kelimeler şu şekildedir: “ekran bağımlı/lık/lığı”; “dijital ebeveyn/lik”; “dijital bağımlılık”; “internet bağımlı-lık/lığı”; “problemlili/patolojik internet kullanım/ı”; “oyun bağımlı/lık/lığı”; “video oyun bağımlı/lık/lığı”. Ayrıca, lisansüstü tezlerde 0-18 yaş aralığını kapsayacak şekilde erken çocukluk, çocuk, ergen, kreş/ilkokul/ortaokul/lise öğrencisini konu alan yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezleri araştırmaya dâhil edilmiştir. Arama sonucunda toplamda 2461 teze ulaşılmış, 1057 tanesi ilgili görülerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Belirlenen kapsam doğrultusunda; Ulusal Tez Merkezi’nde anahtar kavramlar üzerinden detaylı bir tarama neticesinde tespit edilen lisansüstü tezlerin aranan anahtar kelimelere ve türlerine göre dağılımı aşağıdaki Tablo 1.’de yer almaktadır.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Anahtar Kelimelere Göre Dağılımı

Anahtar Kelimeler	Doktora Tezi	Yüksek Lisans Tezi	Tıpta Uzmanlık Tezi	Toplam Tez Sayısı
İnternet Bağımlılığı	23	329	68	420
Oyun Bağımlılığı	17	263	20	300
Problemli İnternet Kullanımı	27	95	28	150
Dijital Ebeveynlik	16	97	4	117
Ekran Bağımlılığı	4	9	33	46
Teknoloji Bağımlılığı	3	18	3	24
Toplam	90	811	156	1057

Lisansüstü tezlerin ana bilim dalı açısından dağılımı aşağıdaki Tablo 2.’de yer almaktadır. Tezlerde sağlık, eğitim, psikoloji ve hemşirelik temalarında yer alan ana bilim dallarının ön plana çıktığı görülmüştür.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Ana Bilim Dalına Göre Dağılımı

Kategori	Ana Bilim Dalı	Tez Sayısı
Hemşirelik Grubu	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği	29
	Halk Sağlığı Hemşireliği	28
	Hemşirelik (Genel)	26
	Psikiyatri ve Ruh Sağlığı Hemşireliği	7
	Evde Hasta Bakım Hemşireliği	1
	Toplam	91
Sağlık Grubu	Aile Hekimliği	27
	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları (Tıp)	19
	Halk Sağlığı (Tıp)	17
	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	6
	Beslenme ve Diyetetik	4
	Aile Sağlığı	3
	Sağlık Yönetimi	2
	Sağlık Bilimleri	1
	Odyoloji, Ergoterapi, Adli Tıp	3
	Bağımlılık Toksikolojisi	1
	Toplam	83

İletişim Grubu	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	10
	İletişim Bilimleri	9
	Radyo, Televizyon ve Sinema	6
	Gazetecilik	5
	Yeni Medya ve İletişim	5
	Medya ve İletişim Çalışmaları	3
	Görsel İletişim Tasarımı	1
	Toplam	39
Psikoloji Grubu	Psikoloji (Genel)	95
	Klinik Psikoloji	90
	Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı (Psikiyatrisi)	62
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR)	13
	Uygulamalı, Adli, Siber, Din Psikolojisi vb.	11
	Toplam	271
Eğitim Grubu	Eğitim Bilimleri (Genel)	224
	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	48
	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi	48
	Temel Eğitim (Sınıf/Okul Öncesi)	41
	Eğitim Programları ve Yönetimi	19
	Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	8
	Toplam	388
Diğer Alanlar	Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri	56
	Sosyal Hizmet	21
	Sosyoloji	10
	Bağımlılık	9
	Felsefe ve Din Bilimleri	8
	Aile Danışmanlığı ve Eğitimi	6
	İşletme ve Yönetim	6
	Nörobilim / Sinir Bilimi	5
	Diğer (Tekil Bölümler: Hukuk, Müzik, İstatistik vb.)	64
	Toplam	183
Genel Toplam		1057

Anahtar kelimeler ile yapılan aramalardaki sonuçlar içerdiği temalar ve kavramlar açısından benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı bu çalışmada hem kelimelerin eş anlamlı olarak birbiri yerine kullanılması hem de çalışmanın kapsamının genişliğinden dolayı tekrara düşülmemesi ve konunun sınırlı tutulması amacı ile ortak temalar üzerinden bir özet sunulmuştur. Yine aynı kaygıdan dolayı çalışmada yer alan anahtar kelimelerin; “ekran bağımlılığı”, “internet bağımlılığı”, “problemlili/patolojik internet kullanımı”; “dijital/çevrim içi/video/oyun bağımlılığı” yerine; tümünü kapsayacak şekilde “dijital bağımlılık” kelimesi kullanılmıştır. Anahtar kelimeler sonucunda elde edilen tezler, dijital bağımlılığın dijital ebeveynlik, fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve patolojik değişkenler ile ilişkisi ve kurumsal çalışmalar ile ilişkisi bağlamında 6 tema altında sınıflandırılmıştır.

Dijital bağımlılığın dijital ebeveynlik ile ilişkisini ele alan tezler, ebeveynlerin dijital farkındalık seviyelerinin çocukların dijital bağımlılık veya bilinç seviyesine etkisi üzerine tartışılmıştır. Bunun yanı sıra ebeveynlerin dijital bağımlılık seviyelerinin, ebeveynlik stilleri ve tutumlarının, mesleklerinin, travmalarının, ebeveyn-çocuk bağlanma şekillerinin çocuklardaki dijital bağımlılığa özellikle ekran ve internet bağımlılığına etkisi açısından tezlerde yer almaktadır. Ayrıca ebeveynlerin sosyotelizm (*phubbing*) ve paylaşılan ebeveynlik (*sharenting*) davranışları da tez konuları arasındadır.

Fiziksel faktörler açısından konuyu değerlendiren tezler sağlık durumu, uyku kalitesi, postür bozukluğu, hareket, spor ve egzersiz yapma, profesyonel spor ile uğraşma gibi faktörlerin çocuklarda dijital bağımlılığa etkisinden bahsetmektedir. Ayrıca vücut kitle endeksi, yeme alışkanlıkları, beslenme tarzı gibi değişkenler ile ilişkisine de yer verilmiştir.

Psikolojik etkenler temasına yer veren tezlerde çocuklarda dijital bağımlılık ile kişilik ve beceri gelişimi ile ilgili psikolojik değişkenler açısından ele alınmıştır. Çocukların benlik, kimlik oluşumunda kişisel iyi oluş, kişisel psikolojik ihtiyaçlar, dil gelişimi, zekâ seviyesi, utangaçlık, mizaç gibi kişisel özellikler, dış görünüş ve beden imajı gibi değişkenler ele alınmıştır. Beceri oluşumunda ise duygu düzenleme, başa çıkma stratejileri, olumlu sosyal davranış geliştirme, problem çözme, öz denetim, öz bakım, yaşam doyumu, akademik ve sosyal başarı gibi beceriler konu alınmıştır. Aynı zamanda akıllı telefon bağımlılığı (*nomofobi*), gelişmeleri kaçırma korkusu (*fomofobi*), sıklılganlık, dürtüsellik, sosyal anksiyete, akademik ve sınav kaygısı, yalnızlık ve umutsuzluk kaygısı, stres, öfke, saldırganlık, intihar şiddet eğilimi, riskli davranış sergileme gibi değişkenler ile dijital bağımlılık ilişkisine değinilmiştir.

Dijital bağımlılık ve sosyolojik değişkenleri konu alan tezler çocukların sosyal yetkinlik becerilerinin gelişmesi, sosyal destek, algılanan aile desteği, akran ilişkileri, iletişim becerileri ve sosyoekonomik değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca inanç, dindarlık, medya okuryazarlığı, aile ilişkileri, sosyal yabancılaşma, akran zorbalığı ve siber zorbalık/mağduriyet faktörleri de çocuklarda dijital bağımlılık ile ilişkili olarak ele alınan değişkenlerdendir. Tezlerde sığınmacı ve mülteci çocukların dijital bağımlılık seviyelerine dair çalışmalar da yapılmıştır.

Çocuk ve dijital bağımlılığı patolojik değişkenler bağlamında ele alan tezlerde dikkat eksikliği, hiperaktivite, özgül öğrenme bozukluğu, bilişsel gerilik, otizm spektrum bozukluğuna sahip olan, özel eğitim alan çocuklar incelenmiştir. Bunun yanı sıra astım, obezite/aşırı kiloluluk gibi hastalık durumları da dijital bağımlılık ile ilişkisi açısından değerlendirilmiştir. Bu temada önemli bir değişken olarak COVID-19 anksiyetesi ve pandemi süreci de çocuklarda dijital bağımlılık, ekran maruziyeti, davranış değişikliği ile ilgili olarak etkisi ve sonuçları açısından değerlendirilmiştir.

Kurumsal açıdan konuyu ele alan tezler ise dijital bağımlılık, internet bağımlılığı, çevrim içi oyun bağımlılığı için ölçek geliştirilmesine yöneliktir. Bunun yanı sıra dijital ebeveyn farkındalıkları, çocukların yabancılarla dijital etkileşim bilinci, bilgi güvenliği ve mahremiyet algısı, sanal riskler ve dijital ortamlardaki hak ve sorumluluk farkındalıkları üzerine de tezler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çocuklarda dijital bağımlılık ile mücadelede oyunlaştırma programları, sosyal temelli destek programı, bilinçli medya kullanımı psiko-eğitimi, dijital ebeveynlik eğitim programları gibi düzenlenen önleyici ve koruyucu olarak planlanan etkinlikler ve bunların etkililiği tezlerde incelenmiştir. Ayrıca, çocuk ve dijital bağımlılık ile ilgili öğrenci, öğretmen ve veli/ebeveyn görüşlerini konu alan ya da dijital bağımlılık ve çocuk temasına dair literatür değerlendirmesi sunan tezler de literatürde yer almaktadır.

Bu çalışmada Ulusal Tez Merkezi üzerinden çocuklarda “ekran bağımlılığı”, “internet bağımlılığı”, “problemli/patolojik internet kullanımı”, “dijital/çevrimiçi/video/oyun bağımlılığı” anahtar kelimeleri ile yapılan aramada lisansüstü tezler listelenmiştir. Bu tezlerde ekran, internet, oyun bağımlılıklarının iç içe geçmiş doğasından dolayı tez içeriklerindeki temalar ortaklaşmaktadır. Çalışma sonucunda çocuk ve dijital bağımlılık ilişkisinde tezlerin dijital ebeveynlik, fiziksel, psikolojik, sosyolo-

jik ve kurumsal etkenler açısından değerlendirildiği görülmüştür. Bu değişkenler; yordayıcılık, aracılık, neden-sonuç ve etki-sonuç bağlamında çocuk ve dijital bağımlılık ile ilişki içerisinde ve çalışmalar- da bu açılardan değerlendirilmiştir. Lisansüstü tezlerde teknoloji bağımlılığı ve çocuk temalı tezlerin beslenme, bilgisayar teknolojileri, din, eğitim, iletişim, psikoloji, sağlık, sosyal hizmet, spor, sosyoloji gibi birçok farklı alanda yapıldığı ve bağımlılığın beden, ruh, aile ve toplum dinamikleri açısından ele alındığı görülmüştür.

Araştırma notu kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin kapsamının geniş olması nedeniyle; derginin “Dijital İyi Olma ve Problemlı İnternet Kullanımı” başlığıyla uyumlu olacak şekilde, yalnızca problemlı internet kullanımı ve çocuk konulu tezlerin bibliyografisine yer verilmiştir.

Lisansüstü Tezler

Doktora Tezleri

- Ayas, S. (2022). Examining individual, relational and environmental dynamics of adolescent internet use: A mixed methods study. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalan Ergin, D. (2018). Ergenlerde bağlanma, ana-baba aracılığı ve dürtüsellik problemli internet kullanımı ile akademik başarıya. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ataşalar, J. (2017). Altıncı sınıf öğrencilerinin problemli internet kullanımını önlemek için tasarlanan programın etkililiği. Doktora Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Babaoğlu, A. (2024). Enformasyon obezitesi ile mücadele politikaları ve Türkiye’deki durum. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balkaya Çetin, A. (2014). Ergenlerin internet ve problemli internet kullanım davranışlarının bazı psiko-sosyal özellikler açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Başdaş, E. (2018). Ergenlerde problemli internet kullanım davranışları ile yakın sosyal çevre sorunları ve içe / dışı yönelim sorunları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayrak, İ. (2017). 7. Sınıf öğrencilerinde internet bağımlılığı taraması ve belirlenen sorunlara yönelik etkinlik önerileri (Gemlik ilçesi örneği). Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Canoğulları Ayazseven, Ö. (2019). Ergenlerde problemli internet kullanımını önlemeye yönelik bilişsel-davranışçı temelli psiko-eğitim çalışmasının etkisi. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çam, H. H. (2014). Adölesanlarda internet bağımlılığı prevalansı ile psikopatolojik semptomlar ve obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çeker, E. (2024). Problemlı internet kullanıcısı adölesanlara yapılan hemşirelik müdahale programının uygun internet kullanma, yalnızlık ve aile uyumu üzerine etkisi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Demiralp, C. (2022). Lise ve üniversite öğrencilerinde sosyal fobi ve sosyal bağlılık ile problemli internet kullanımı ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirdağ, B. (2025). Adölesanlarda uygulanan bilinçli farkındalık egzersizleri ile desteklenen transteoretik model temelli sağlıklı internet kullanımı programının problemli internet kullanımı, sosyal beceri ve öz yeterlilik düzeyine etkisi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Duman, S. (2023). Ergenlerde duygu düzenleme ve stresle baş etme psiko-eğitim programının problemli internet kullanımına etkisi. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dursun, A. (2020). Ergenlerin problemli internet kullanımını azaltmaya yönelik gerçeklik terapisi temelli psiko-eğitim programının etkililiği. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Elevli, S. (2020). Ergenlerde ebeveyn kabul-red algısı ile red duyarlılığı, sosyal kaygı, yalnızlık, duygu düzenleme güçlüğü ve problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi: Karma desenli bir çalışma. Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdemir, N. (2021). Ortaokul ve lise öğrencilerinin internet bağımlılığı ve problemli internet kullanımının incelenmesi. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eroğlu, Y. (2014). Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erol, B. (2019). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı psiko-eğitim programının ergenlerin problemli internet kullanım düzeylerine etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Horasan, B. (2025). Denizli merkez ilçelerindeki lise öğrencilerinde internet bağımlılığı sıklığı, yeme tutumu ve kendine zarar verme davranışı ilişkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, Ş. Ş. (2017). Ergenlerde çözüm odaklı yaklaşımın problemli internet kullanımı, uyku kalitesi ve okul başarısına etkisi. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Onaral, G. (2020). Lise öğrencilerinde problemli internet-oyun kullanımı ve NEİY/Sosyal İçerik Çekilme (Hikikomori) riskinin yaygınlığı ve ilişkili değişkenlerin incelenmesi. Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özparlak, A. (2025). Ergenlerde problemli internet kullanımına özgü hemşirelik uygulama modelinin geliştirilmesi. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Pehlivan, A. (2024). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımının aile yaşam doyumu ve öz düzenleyici özelliklere etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Peker, A. (2013). İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programının problemli internet kullanımı ve siber zorbalık üzerindeki etkisi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sever, G. (2022). Akademik yılmazlık ile sınav kaygısı, problemli internet kullanımı, algılanan sosyal destek ve akademik öz-yeterlik arasındaki ilişki. Doktora Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Şermet Kaya, Ş. (2017). Ergenlerde çözüm odaklı yaklaşımın problemli internet kullanımı, uyku kalitesi ve okul başarısına etkisi. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Tuncer, M. (2025). Ergenlik döneminde çocuklara verilen psikoeğitimin öfke yönetimi ve problemli internet kullanımı üzerindeki etkisinin incelenmesi. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Tıpta Uzmanlık Tezleri

- Akyol Tekfiliz, G. (2024). İnternet oyunu oynama bozukluğu ve problemli internet kullanımı olan ergenler ile madde kullanım bozukluğu olanların bağlanma ve duygu düzenleme becerileri açısından incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi.
- Ateş, H. (2021). Ergenlerinin kişilik özelliklerinin problemli internet kullanımıyla ilişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Ankara Dışkapı Yıldırım Beyazıt Eğitim Ve Araştırma Hastanesi.
- Balca, Y. (2021). Ergenlerde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna eşlik eden problemli internet kullanımında emosyonel disregülasyon ve ebeveyn tutumu. Tıpta Uzmanlık Tezi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Bozkurt, H. (2011). İnternet kötüye kullanımı olan çocuklarda psikiyatrik eş tanılar. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Bulanık Koç, E. (2017). İnternet oyunu oynama bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde ebeveyn tutumunun incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi.

- Çelik, E. (2020). Ergenlerde problemli internet kullanımının uyku, fiziksel aktivite ve beslenme alışkanlıkları ile ilişkisinin araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Çelik, Y. S. (2022). Ergenlerde riskli akıllı telefon kullanımı ve ilişkili etkenler. Tıpta Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Demirci, S. (2025). İnternet oyunu oynama bozukluğu ve sosyal medya bağımlılığı olan ergenlerde online grup üyeliklerinin; psikopatoloji gelişimine, internalizasyon-eksternalizasyon problemlerine ve zorbalık rollerine etkisinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman RSHH.
- Ekinci, N. (2017). 16-18 yaş ergenlerde otistik mizaç özelliklerinin patolojik internet kullanımı ile ilişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Tıpta Uzmanlık Tezi. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Erbaşı, Ö. N. (2024). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı ergenlerde bilişsel kopma sendromu (yavaş bilişsel tempo) komorbiditesinin problematik internet kullanımına etkisinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi.
- Erdoğan, A. B. (2023). 18-36 aylık çocukların otizm spektrum bozukluğu riskinin değerlendirilmesi ve ebeveyn ekran bağımlılığıyla ilişkisinin araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği AD.
- Ereskici, E. (2023). Dijital ebeveynlik farkındalığının ilkökul çocuklarında problemli medya kullanımına etkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
- Eroğlu, H. (2023). Obezite tanılı ergenlerde problemli internet kullanımı, sosyal medya bağımlılığı, benlik saygısı, internet oyun oynama bozukluğu, siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Ertürk, B. (2022). Problemli internet kullanımı olan ergenlerde sosyal anksiyete düzeyleri ve siber zorbalık arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Gündoğan, N. (2023). Siber mağduriyet yaşamış ergenlerin internet kullanım özelliklerinin ruhsal sorunlarının ve aile stillerinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Hajdini, A. (2016). Otizm spektrum bozukluğunda internet kullanımının eşlik eden psikiyatrik bozukluklar ile ilişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Işık, A. (2016). Akneli ergenlerde akne şiddeti ile problemli internet kullanımı ve psikiyatrik değişkenlerle ilişkisinin araştırılması: Olgu-kontrol çalışması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Karaer, Y. (2018). Patolojik internet kullanımı olan ergenlerde anne baba tutumları, algılanan sosyal destek ve duygu düzenleme becerileri. Tıpta Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Kocabaş, Ş. (2024). Özgül öğrenme bozukluğu komorbiditesi olan dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı çocuk ve ergenlerde problematik internet kullanımı ve internet kullanım tipleri. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi İstanbul Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları EAH.
- Özen, E. (2018). Yarı damak-dudak tanılı ergenlerde psikiyatrik komorbidite, psikolojik profilin belirlenmesi ile problemli internet kullanımı ve geleneksel-siber zorbalık-mağduriyet ilişkisinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Sarı, A. (2015). Kentsel olmayan bölgede ilköğretim 5-8.sınıf öğrencilerinde bilgisayar ve internet kullanım durumlarının araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Saygılı, S. (2018). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan ergenlerde problemli internet kullanımı ve intihar davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Taşcı, S. (2021). Ebeveynlerdeki problemli internet kullanımı ile çocuklardaki psikopatoloji ile ilişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.

- Tunçtürk, M. (2019). İnternet oyunu oynama bozukluğu olan ergenler ile problemli internet kullanımı olan ergenlerin siber zorbalık, saldırganlık ve yalnızlık parametreleri açısından karşılaştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Has. Eğt. ve Arş. Hastanesi.
- Türe Tekin, Ö. (2021). Obsesif kompulsif bozukluk tanılı çocuk ve ergenlerde üstbilişler ile problemli internet kullanımının ilişkisinin araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Tıp Fakültesi.
- Üstündağ, B. (2024). Normal kilolu ile aşırı kilolu/obez olan dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanılı ergenlerin psikiyatrik komorbidite, patolojik internet kullanımı ve internet kullanım paternleri açısından karşılaştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, SBÜ Erenköy Ruh ve Sinir Hastalıkları EAH.
- Yasin, A. (2018). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde patolojik internet kullanımı, saldırganlık ve siber zorbalık ilişkisinin değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Yıldırım, C. (2023). Obez ve aşırı kilolu ergenlerde patolojik internet kullanımının değerlendirilmesi ve kontrol grubu ergenler ile karşılaştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, SBÜ Prof. Dr. Cemil Taşcıoğlu Şehir Hastanesi.

Yüksek Lisans Tezleri

- Abusaleh, H. R. (2024). Saudi ergenlerde problemli internet kullanımı: Ebeveyn tutumu ve ebeveyn-ergen ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ağbaba, E. (2021). Dijital oyun bağlamında sanal mekân ve gerçek mekân birlikteliği. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağca, E. (2021). Ergenlerde problemli internet kullanımı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Akbaba, T. (2019). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımının akademik güdülenmeye etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, N. (2023). Aile danışmanlığı perspektifinden çocuklarda problemli medya kullanımı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Akın, İ. (2014). Problemli internet kullanımının duygu düzenleme, aleksitimi ve dürtüsellik ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpınar Aydoğmuş, E. N. (2017). Ergenlerde sosyal güvende hissetme ve memnuniyet ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkide sosyal medya tutumlarının aracılık rolü. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, Ö. (2021). Ergenlerde problemli internet kullanımı, duygusal zeka ve okul iklimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Aktaş, T. (2018). İşitme engelli lise öğrencilerinin problemli internet kullanımı ile sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Alçay, E. S. (2019). Ergenlerde problemli internet kullanımı ile bilinçli farkındalık ve öz düzenleme arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Alsubaih, M. A. M. (2024). Ergenlerde problemli internet kullanımı ile olası dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) belirtisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Altıntaş, A. (2020). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımının duygusal zeka ve yaşam doyumu açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Altıntaş, S. (2016). Ortaokul öğrencilerindeki problemli internet kullanımı ile algılanan anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Altunten, İ. (2019). Ergenlerde algılanan duygusal istismar ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altya, D. (2019). İlkokul öğrencilerinin problemli cep telefonu kullanımlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arslan, O. K. (2023). 4-6 yaş aralığındaki çocuklarda problemli medya kullanımı ile duygu dışavurumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, S. (2022). Dijital ebeveynlik farkındalığı ve çocuklarda problemli medya kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ateş, M. K. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin problemli internet kullanımları ile metabilşsel stratejilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı.
- Aznabakiyev, S. (2025). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımına yönelik “değişen ben” programının etkililiğinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Baran, F. (2024). Lise öğrencilerinde bilişsel esneklik, problemli internet kullanımı ve siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Başar, M. (2024). Hafif bilişsel geriliği olan özel gereksinimli çocuklarda problemli internet kullanımı ve internet bağımlılığının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baylyyeva, C. (2019). Lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bayoğlu, S. G. (2019). Ergenlerde olumsuz ebeveyn stilleri ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçlar ve duygu düzenleme güçlüğünün aracılık rolü. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bektaş, H. M. (2021). Çocukların problemli internet kullanımı ve depresyon düzeyleri ile annelerin psikolojik sağlamlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buzkiran, B. (2016). 8. Sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersi başarı düzeylerinin problemli internet kullanımı ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceritli, U. (2016). Lise öğrencilerinde bağlanma stillerinin problemli internet kullanımına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cicioğlu, M. (2014). Öğrencilerin problemli internet kullanımı ve siber zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Coşkunalp, S. (2022). Dijital ebeveynlik öz yeterliği ile çocuklarda problemli medya kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çağır, G. (2010). Lise ve üniversite öğrencilerinin problemli internet kullanım düzeyleri ile algılanan esenlik halleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çam, B. (2024). Dijital ebeveynlik farkındalığı ile 6-10 yaş çocuklarda problemli medya kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çelenk, S. (2021). Gençlerde problemli internet kullanımı, akıllı telefon kullanımı ve oyun oynama davranışlarının yaşantısal kaçınma, bilişsel birleşme ve baş etme becerileri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çınar, M. (2015). Ergenlerin problemli internet kullanım davranışları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çiçek, S. (2019). Ortaöğretim öğrencilerinin problemli internet kullanımlarının ve siber zorbalık davranışlarının denetim odağı ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Deligöz, S. (2022). Ebeveynlerin problemli internet kullanım düzeyinin çocuk istismarı potansiyeli ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dönder, A. K. (2021). Öz belirleme kuramına dayalı grupla psikolojik danışma programının ergenlerin problemli internet kullanımı düzeyine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Duman, S. (2016). Ergenlerin problemli internet kullanımı ile akademik başarı ve ertelemeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Durak, Ö. G. (2017). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımı ile saldırgan davranışların ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dürmüş, G. (2018). Adölesanlarda obezite ve problemli internet kullanımı ilişkisinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ekinci, B. (2023). Dijital ebeveynlik ile çocukların duygu ve davranış zorlukları arasındaki ilişkide problemli medya kullanımının aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Emiroğlu, S. (2024). 4-6 yaş arası çocuklarda problemli ekran kullanımının ebeveyn stresi ve iyi oluş düzeyleri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkol, Y. (2022). Hastanede yatarak tedavi gören 3-6 yaş grubu çocuklarda problemli medya kullanımı ve dijital oyunların çocuklar üzerindeki etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Fidan, T. (2025). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımı, dijital oyun bağımlılığı ve dijital obezitenin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Furuncu, C. (2019). Problemli medya kullanım ölçeği Türkçe formunun geçerlilik güvenirlik çalışması: Çocuklarda ekran bağımlılığı ölçeği ebeveyn formu (s. 114). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü.
- Günlü, A. (2016). Ergenlerde internet ve problemli internet kullanım davranışının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürçan, N. (2010). Ergenlerin problemli internet kullanımları ile uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürer, L. U. (2021). Ergenlerde travmatik yaşantılar ve problemli internet kullanımı arasındaki ilişkide stres ve duygu düzenlemenin rolü. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıahmetoğlu, N. (2018). Lise öğrencilerinin internet kullanım bozukluğu, sosyal kaygı ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Han, Y. (2025). Ebeveynlerin phubbing davranışları ile okul öncesi çocukların problemli teknoloji kullanımları ve dijital oyun bağımlık eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- İpekli, D. (2024). Ebeveynlere sunulan “bilinçli medya kullanım psiko-eğitim programı”nın ilköğrencilerinin problemli medya kullanım düzeyine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabataş, M. (2020). Ergenlerde bilişsel esneklik ve başarı amaç yönelimleri ilişkisinde problemli internet kullanımının aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kaçar, S. (2017). Ergenlerde problemli internet kullanımının bağlanma stilleri ve bazı sosyo-değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Karakoç, H. (2025). Ortaokul öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyetin problemli internet kullanımı ve dijital okuryazarlık ile ilişkisinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Karimiş, Z. B. (2020). Ergenlerde ebeveyn tutumları ile öfke ve internet kullanım bozukluğu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Koca, Ö. (2020). Adölesanların problemli internet kullanımı ve sosyal görünüş kaygısının akıllı telefon bağımlılığına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kolan, H. İ. (2020). Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımının öğrenme sorumluluğunu yordama gücü. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuş, U. E. (2018). Ergenlerde ebeveyn tutumları, bağlanma stilleri ve internet kullanım bozukluğu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Onur, Y. (2022). Ailelerin bilinçli internet kullanımı ve fiziksel aktivite yapma düzeylerinin çocuklarda problemli internet kullanımı ve dijital oyun oynamaya etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özdemir, E. Z. (2015). Bir lisede öğrenim görmekte olan adölesanların benlik saygısı ve anne baba tutumunun problemli internet kullanımına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özer, Ş. (2013). Problemli internet kullanımının benlik saygısı ve öznel iyi oluş ile açıklanabilirliği. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özgür Yörük, B. (2018). Ergenlerin problemli internet kullanımı ve sosyal hizmet uygulama önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özmen, M. (2019). Ortaokul öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı düzeyinin yordanması. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özolgün Kurt, N. (2014). Meslek lisesi öğrencilerinde problemli internet kullanımı, bilişsel yetenek ve dikkat becerilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Parladıcı, R. M. (2020). Ergenlerde problemli internet kullanımı, saldırganlık ve olumlu sosyal davranış arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ahlaki uzaklaşmanın aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pelek, S. (2025). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanılı ergenlerde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tipi, şiddeti, bağlanma stilleri ve patolojik internet kullanımı örüntüleri etkileşiminin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Sağiroğlu, N. (2015). İlkokul ve ortaokul öğrencilerinin günlük internet kullanım sürelerinin okul başarılarıyla ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkan, E. (2024). Ergenlerde problemli internet kullanımının duygu düzenleme, yalnızlık hissi ve algılanan sosyal destek açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarıyıldız, M. S. (2023). Lise öğrencilerinin akademik başarı, siber aylaklık, problemli internet tüketimi ve internet katılım profillerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarman, Z. B. (2019). Ortaokul öğrencilerinde algılanan sosyal desteğin problemli internet kullanımı ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saruhan, Y. (2019). Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımı ile karakter güçleri ve akademik başarı arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sezgin, A. (2020). Ergenlerde problemli internet kullanımı ile empatik eğilim, beden algısı ve akılcı olmayan inançlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Süntar, S. (2025). Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve duygusal özerklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Şehidoğlu, Z. (2014). 15-17 yaş grubu ergenlerde bilinçli farkındalık düzeyi ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenyiğit, A. (2018). Lise öğrencilerinin bilişsel esnekliklerine göre problemli internet kullanımlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, M. (2024). Çocuklarda problemli internet kullanımına ilişkin ebeveynlere yönelik eğitsel videoların geliştirilmesi ve değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Taşcı, B. (2024). Paylaşan ebeveynlik (sharenting) ve ebeveynlerin dijital farkındalığının çocukların problemli internet kullanımına etkisinin çocuk hakları bağlamında incelenmesi: Giresun ili örneği. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Terzi, H. (2025). Ebeveyn mükemmeliyetçiliği ve dijital okuryazarlığı arasındaki ilişkide çocuğun problemli teknoloji kullanımının aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Topcu, S. (2021). Özel öğrenme güçlüğü olan çocuklarda problemli internet kullanımı ile ebeveynlerinin stresle baş etme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Türkoğlu, S. (2013). Ergenlerin problemli internet kullanımları ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ünver, H. (2016). Siber zorbalık ile problemli internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişki ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yalçın, H. S. (2023). Ergenlerde başarısızlık korkusu ile akademik erteleme arasındaki ilişki: Duygu düzenleme güçlüğü, anksiyete duyarlılığı ve problemli internet kullanımının aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, Ş. (2023). Ortaokul öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ile dijital oyun bağımlılığı arasındaki ilişkide akademik motivasyonsuzluğun aracı rolü. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yalçınöz, V. (2018). Ergenlerde problemli internet kullanımı ile sınav kaygısı düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yaman, K. (2017). Ergenlerde anne baba algısı uyum düzeyi ve problemli internet kullanım ilişkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, T. (2022). Z kuşağında bağlanma şekilleri ve dijital ebeveynliğin dijital bağımlılığa etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuzarslan Gök, A. (2017). Ergenlerde problemli internet kullanımı, kişilik özellikleri ve sosyal beceri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldız, E. S. (2023). Psikolojik ihtiyaçlar, problemli internet kullanımı ve kişisel erdemler arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yıldız, İ. (2010). Lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, N. (2016). Ergenlerde problemli internet kullanımının yordayıcıları olarak stresle başa çıkma ve kişilik özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2016). Ortaöğretim öğrencilerinin dindarlık düzeyi ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, Z. (2015). 13–18 yaş aralığındaki ergenlerde, problemli internet kullanımı, öz anlayış ve iletişim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yörük, B. Ö. (2018). Ergenlerin problemli internet kullanımı ve sosyal hizmet uygulama önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Yüce, Ç. B. (2018). Lise öğrencilerinde problemli internet kullanımının kontrol odağı, problem çözme becerisi, sosyal destek değişkenleri ile ilişkisi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücekaya, H. B. (2019). İnternet oyun oynama bozukluğu, akılcı olmayan inançlar, başa çıkma stratejileri ve öz-denetim becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yücel, B. (2024). Lise öğrencilerinin riskli davranışları ile problemli internet kullanımı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zorbaz, O. (2013). Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımının sosyal kaygı ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaynakça

- Akkaş, İ. (2019). Teknoloji bağımlılığı. Eğitim Yayınevi.

Çocukluk ve Çocuk Dostu Dijital Oyunlar Çalıştayı'na İlişkin Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Childhood and Child-Friendly Digital Games Workshop

Güliden DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Yeni Medya ve İletişim, gulden.demir@nisantasi.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-6028-5496

Dijital oyunlar, günümüzde çocukların gündelik yaşamlarının olağan ve kalıcı unsurlarından biri hâline gelmiş; eğlenme, öğrenme ve sosyalleşme pratiklerinin yanı sıra kimlik oluşumunda da etkili bir rol üstlenmiştir. Bu durum, çocukların dijital içeriklerle kurdukları ilişki biçimlerinin ötesinde, çocukluk kavramının nasıl tanımlandığına, yaş evrelerinin nasıl ele alındığına ve korunma ile katılım arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiğine ilişkin tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Dijital oyunların artan erişilebilirliği ve çeşitlenmesi çocuklar açısından yeni imkânlar sunarken; içerik uygunluğu, gelişimsel etkiler, mahremiyetin korunması, ticarileşme pratikleri ve dijital riskler gibi farklı sorun başlıklarını da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, çocukların dijital oyunlarla karşılaşma biçimlerinin hangi ilke ve ölçütler temelinde ele alınacağı sorusu, güncel akademik çalışmaların ve politika tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

Bu tartışmaların önemli bileşenlerinden biri, farklı ülkelerde uygulanmakta olan dijital oyun derecelendirme sistemleridir. Avrupa'da PEGI (Pan European Game Information), Kuzey Amerika'da ESRB (Entertainment Software Rating Board), Almanya'da (USK) ve Japonya'da CERO gibi sistemler, oyun içeriklerini yaş grupları ve içerik tanımlayıcıları üzerinden sınıflandırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu sistemler, çocukların olası zararlı içeriklerle karşılaşma riskinin sınırlandırılması ve ebeveynlerin bilgilendirilmesi bakımından belirli bir işlev görmektedir. Bununla birlikte, yaş temelli derecelendirme yaklaşımlarının çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim farklılıklarını ne ölçüde yansıtabildiği; kültürel bağlamları ve yerel çocukluk anlayışlarını hangi ölçüde dikkate aldığı sıklıkla tartışılmaktadır (Gülle ve Aydeniz, 2023; Kafai vd., 2008). Ayrıca, oyun derecelendirme sistemleri, çocukluk anlayışlarına ve normatif kabullere ilişkin belirli varsayımlar içeren çerçeveler olarak ele alınmaktadır.

Son yıllarda çocukluk ve dijitalleşme ilişkisini merkeze alan uluslararası akademik çalışmalar, bu alandaki tartışmaları daha kapsamlı ve bağlamsal bir çerçeveye taşımıştır (Lahikainen ve Arminen, 2017; Polianina ve Grudzinsky, 2020; Stoilova, Livingstone ve Mascheroni, 2020; Stoilova ve Livingstone, 2024). Çocukların dijital teknolojilerle kurdukları ilişkilerin ev, okul ve erken çocukluk kurumları gibi farklı gündelik bağlamlarda şekillendiğini ortaya koyan bu literatür, dijital çocukluk tartışmalarının tekil kullanım pratiklerine indirgenemeyeceğine işaret etmektedir (Blumberg vd., 2019; Buckingham, 2011; Danby vd., 2018; Hu, Wang, ve Li, 2025). Özellikle *Digital Futures for Children* araştırma merkezi bünyesinde yürütülen çalışmalar, çocukların dijital ortamlardaki karşılaşmalarını hak temelli bir perspektifle ele almakta; dijital oyunlar, platformlar ve algoritmik sistemlerin çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini farklı boyutlarıyla tartışmaktadır (Livingstone vd., 2024; Stoilova, Livingstone ve Atabey, 2025; Stoilova, Livingstone ve Khazbak, 2024). Bu çalışmaların öne çıkan isimlerinden Sonia Livingstone (2019), çocukların dijital dünyadaki deneyimlerinin yalnızca riskler üzerinden değerlendirilmediğini

rilmesinin yetersiz kaldığını; katılım ve güçlenme imkânlarının da bu tartışmanın ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Yine yaş kategorilerinin işlevselliğini sorguladıkları son çalışmalarında Livingstone ve Sylwander (2025), dijital dünyada 13 ya da 18 gibi dönüm noktası yaşlara dayalı katı düzenlemelerin çocukların dijital deneyimlerini anlamak ve düzenlemek açısından sınırlı kaldığını; çocukların farklılaşan gelişimsel kapasiteleri ve hakları gözetilerek korunma ile katılımın çocukların içinde bulundukları koşulları dikkate alan biçimde birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (ss. 8-10).

Helsper, Rao ve Lyons Longworth'un *Left out and misunderstood: Children in digital policies - A global review* (Aralık 2025) başlıklı, küresel ölçekte dijital politikaları inceleyen çalışmaları ise çocukların bu politika metinlerinde çoğunlukla homojen bir grup olarak ele alındığını vurgulamaktadır. Çocuklar arasındaki sosyo-ekonomik, kültürel ya da dijital erişime ilişkin farklılıklar büyük ölçüde göz ardı edilmekte; eşitsizliklere sınırlı biçimde yer verilmektedir. Rapora göre politika belgelerinde çocuklara daha ayrıntılı biçimde yer verildiğinde ise bu temsil iki baskın çerçeve etrafında şekillenmektedir (Helsper, Rao ve Lyons Longworth, 2025). İlk çerçevede çocuklar, erişime ve beceri eğitimine ihtiyaç duyan, geleceğin iş gücüne yönelik *dijital kaynaklar* (digital resources) olarak konumlandırılmaktadır. Bu temsilde çocuklar, ağırlıklı olarak ekonomik kalkınma ve istihdam perspektifi üzerinden değerlendirilmekte; dijital becerilerle donatılması gereken geleceğin insan kaynağı olarak ele alınmaktadır. İkinci çerçevede ise çocuklar, savunmasız ve korunmaya muhtaç, dijital risklere açık bireyler olarak *dijital mağdurlar* (digital victims) şeklinde tasvir edilmektedir. Bu temsilde çocuklar, çevrim içi tehditlerden korunması gereken kırılgan aktörler olarak konumlandırılmaktadır (Helsper, Rao ve Lyons Longworth, 2025, s. 4). Raporda vurgulandığı üzere, daha sınırlı sayıdaki politika belgesi, çocukları üçüncü ve daha kapsayıcı bir çerçevede ele almaktadır. Bu üçüncü çerçevede çocuklar, dijital ortamlarda kendi haklarına sahip paydaşlar ve vatandaşlar olarak hak sahipleri (rights holders) şeklinde tanınmaktadır. Helsper, Rao ve Lyons Longworth (2025), çocukları hak sahibi aktörler olarak ele alan bu çerçevenin, çocukların dijital dünyadaki konumunu anlamak ve güçlendirmek açısından en uygun politika pratiği olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Bu kuramsal ve güncel tartışmaların Türkiye'deki izlerine bakıldığında ise Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin 2023 yılından bu yana Dijital Oyun Araştırmaları (<https://medyaokuryazarli.org/dijital-oyun/>) ile ilgili yürüttüğü çalışmaların olduğu görülmektedir. Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi, 2008 yılından itibaren kamu politika metinlerinde izleri görülen Türkiye'nin kendine has bir oyun derecelendirme sistemini geliştirme çabasını hatırlatarak ve hatırlayarak yeni bir tartışmayı ve çözümü ortaya koymak için "çocuk dostu" kavramsallaştırmasını ve sınıflandırmasını öne çıkaran çalışmalar yürütmektedir. Medya okuryazarlığı eğitimleri başta olmak üzere çocukların dijital dünyada iyi olmalarını sağlayabilecek arayış ve çabalarda, oyun derecelendirme sistemlerinin Türkiye'de yeterince gündem edilmediği gerçeğinden hareketle derginin ikinci sayısında (Haziran 2023) "Çocuk Dostu Bir Oyun Derecelendirme Sistemi Mümkün müdür?" başlığı ile birkaç sayıda sürdürülen tartışma* çerçevesi oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Dijital Oyunlar ve Çocuk temalı bir dergi sayısının yayımlanması ve bu alandaki akademik çalışmaları tartışmaya açan Dijital Oyun Araştırmaları Toplantı serisinin nihai hedefi "çocuk dostu" bir oyun derecelendirme sistemi geliştirmek olarak belirlenmiştir.

* Oğuz Gülleb ve Hediyeullah Aydeniz imzalı "Çocuk Dostu Bir Oyun Derecelendirme Sistemi Mümkün müdür?" başlığı ile Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin ikinci sayısında başlatılan tartışma (https://medyaokuryazarli.org/sayi_2/#tartisma), Aralık 2023 tarihli 3.sayıda Tahsin Eren Sayar'ın "Çocuk Dostu Bir Oyun Derecelendirme Sistemi Mümkün müdür?-2: Küresel Düzeyde Geçerli ve Güvenilir Bir Oyun Derecelendirme Sistemini Tartışmak" (<https://medyaokuryazarli.org/wp-content/uploads/2024/01/9-Kuresel-Duzeyde-Gecerli-ve-Guvenilir-Bir-Oyun-Derecelendirme-Sistemini-Tartismak.pdf>) ve Meryem Bahadır'ın Aralık 2024 tarihli 5.sayıda "Dijital Kapitalizm ve Kültürel Emperyalizm Kısacasında Çocuk Dostu Küresel Bir Oyun Derecelendirme Sistemini Tartışmak" (https://medyaokuryazarli.org/sayi_5/#tartisma) başlıklı yazılarla devam ettirilmiştir. Ayrıca "Dijital Oyunlar ve Çocuk" temalı Aralık 2024 tarihli müstakil bir sayı yayımlanmıştır (https://medyaokuryazarli.org/sayi_5/). Yeşilay'ın ev sahipliğinde düzenlenen 6. Küresel Davranışsal Bağımlılıklar Kongresi'nde de Dijital Oyunlar ve Oyun Derecelendirme Sistemi Geliştirme oturum planlanmış ve konu müzakereye açılmıştır (13 Mayıs 2025, https://kongre.yesilay.org.tr/media/bvbnacjo_tr_13-14-may.pdf).

Türkiye’de ve küresel ölçekte dijital oyun ekosistemini (üretim-dağıtım-iş modelleri, kullanıcı davranışları, düzenleyici çerçeve) bütüncül olarak analiz etmek; elde edilen bulgularla çocukların üstün yararını önceleyen, uygulanabilir ve sürdürülebilir bir oyun derecelendirme sistemi tasarlamak ve yaygınlaştırmaya yönelik politika mekanizmaları geliştirmek amacıyla Türkiye Yeşilay Cemiyeti’nin ev sahipliğinde, Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi paydaşlığı ve editöryal ekibinin yürütücülüğünde başlatılan dijital oyun araştırmaları programı kapsamında “çocukluk” ve “çocuk dostu olma” kavramlarını tartışmaya açıldığı çalıştay, 4 Aralık 2025 tarihinde Yeşilay Genel Merkezi Sepetçiler Kasrı’nda yapıldı.

Çocuğun dijital iyi olma hâline katkı sağlayacak ve bağımlılıkla mücadelede önleyici hizmetler kapsamında ihtiyacı karşılayabilecek çocuk dostu bir oyun derecelendirme sistemini geliştirmenin bir dayanağı olarak “çocukluk anlayışları”nı tartışmaya açan çalıştay, farklı disiplinlerden 40’a yakın akademisyenin katılımı ile 4 oturum olarak planlanmıştır. Oyun Derecelendirme Sistemleri ve Çocuk/lar/luk, Bir Anlayış ve Kavram Olarak Çocuk ve Çocukluk, Dijital Çocukluk, Çocuk Dostu Olmak ve Gençler, Dijitalleşme, Yapay Zekâ ve Yeni Kavramsallaştırmalar Bağlamında Çocukluk Anlayışları/Arayışları başlıklarının ana gündeme getiren dört ayrı oturumda şu 7 soru etrafında müzakereler yürütülmüştür:

1. Dünyada halihazırda kullanımda olan oyun derecelendirme sistemlerinin imkânları ve zorlukları nelerdir?
2. Oyun derecelendirme sistemlerine neden ihtiyaç duyulur?
3. Türkiye menşeli bir oyun derecelendirme sistemi geliştirmenin, küresel dijital oyun pazarına/dünyasına ve çocuklara/çocukluk anlayışına sağlayacağı faydalar nelerdir?
4. Bir anlayış ve kavram olarak çocuk ve çocukluktan ne anlaşılmaktadır?
5. Türkiye tecrübesinden hareketle oluşan çocukluk anlayışları ile dünyada cari olan anlayışların mukayesesine ilişkin neler söylenebilir?
6. Dijitalleşmenin doğurduğu yapısal dönüşüm çerçevesinde dijital çocukluk kavramsallaştırması etrafındaki tartışmalar ile çocuk dostu olma ve gençler hakkında neler söylenebilir?
7. Dijitalleşme ve özellikle de yapay zekâ ile başlayan yeni koşulların beraberinde getirdiği anlayışlar ve yeni arayışlar nelerdir? Bu bağlamda üzerinde durulması gereken temel konular nelerdir?

“Çocukluk ve Çocuk Dostu Dijital Oyunlar Çalıştayı -Çocuk Dostu Bir Oyun Derecelendirme Sistemi Geliştirme-” başlığı ile gerçekleştirilen Çalıştay, dijital oyun ekosisteminin çocukluk deneyimi üzerindeki etkilerini çocukların üstün yararı ilkesini merkeze alan disiplinlerarası bir çerçevede ele almayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, çocukluk kavramının dijital ortamlarla kurulan ilişkiler üzerinden nasıl ele alındığı; dijital oyunlara erişimde yaşa dayalı sınırların “doğru yaş”ı belirlemede ne ölçüde yeterli olduğu ve oyun derecelendirme sistemlerinin bu yaklaşım içindeki konumu çalıştayın temel tartışma başlıkları arasında yer almıştır. Ayrıca uluslararası derecelendirme modellerinin Türkiye’nin toplumsal ve kültürel bağlamı dikkate alınarak nasıl değerlendirilebileceği; çocukların korunması ile katılım haklarının birlikte ele alınması ihtiyacı, Türkiye’ye özgü bir oyun derecelendirme yaklaşımının gerekip gerekmediği de çalıştayda tartışılan başlıca meseleler arasında yer almıştır. Çalıştaya; psikiyatri, eğitim bilimleri, klinik psikoloji, sosyal psikoloji ile medya ve iletişim alanlarında akademik ve uygulamalı çalışmalar yürüten uzmanlar ile Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) bünyesinde görev yapan profesyoneller katılmıştır. Farklı alanlardan gelen bu katılımcılarla, çalıştay programında yer alan dört farklı oturumda çocukluk, dijitalleşme ve oyun ilişkisinin biyolojik, psikososyal, pedagojik, etik ve kültürel boyutlarıyla birlikte disiplinlerarası bir perspektiften ele alınması hedeflenmiştir.

Birinci oturumda, dijital oyun derecelendirme sistemleri tartışmanın çıkış noktası olarak ele alınmış ve temelde “oyun derecelendirme sistemlerine neden ihtiyaç duyulduğu” ile “mevcut yaş temelli sınıflandırmaların çocukları koruma iddiasını ne ölçüde karşılayabildiği” soruları etrafında bir müzakere yürütülmüştür. Dünyada hâlihazırda kullanımda olan derecelendirme modellerinin çocukları koruma, ebeveynlere rehberlik sunma ve sektöre düzenleyici bir çerçeve sağlama yönündeki katkıları kadar, bu sistemlerin sınırlılıkları da kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Özellikle yaş temelli sınıflandırmaların çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim farklılıklarını yeterince yansıtmayı yansıtmadığı sorgulanmış; çocukluk dönemlerinin homojen ve evrensel evreler olarak ele alınmasının sorunlu yönleri üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede, derecelendirme sistemlerinin yalnızca içerik denetimine indirgenmesinin sınırlı bir bakış açısı üreteceği, bu sistemlerin çocukluğun nasıl tanımlandığı ve hangi gelişim ölçütlerinin esas alındığıyla doğrudan ilişkili olduğu vurgulanmıştır.

Bu oturumun tartışmalarında öne çıkan bir diğer önemli başlık, Türkiye menşeli bir oyun derecelendirme sisteminin geliştirilmesine duyulan ihtiyaç olmuştur. Küresel dijital oyun pazarında hâkim olan derecelendirme sistemlerinin belirli kültürel ve pedagojik varsayımlar üzerine kurulu olduğu; bu sistemlerin Türkiye’nin çocukluk anlayışını, toplumsal değerlerini ve çocukların karşı karşıya olduğu özgül risk alanlarını yeterince dikkate almakta zorlandığı ifade edilmiştir. “Çocuk dostu” kavramsallaştırılması ile geliştirilebilecek bir derecelendirme sisteminin, çocukların üstün yararını merkeze alan daha duyarlı bir çerçeve sunabileceği, aynı zamanda küresel oyun ekosistemine çocuk odaklı alternatif bir yaklaşım kazandırabileceği değerlendirilmiştir.

İkinci oturumda, “bir anlayış ve kavram olarak çocuk ve çocukluktan ne anlaşıldığı” ile “Türkiye deneyiminden hareketle şekillenen çocukluk anlayışlarının dünyada yaygın olan yaklaşımlarla nasıl karşılaştırılabileceği” soruları tartışmanın merkezinde yer almıştır. Çocukluğun biyolojik bir gelişim süreci olmakla birlikte tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlar içinde inşa edilen bir kategori olduğu vurgulanmıştır. Türkiye’de hâkim olan çocukluk tasavvurları ile uluslararası literatürde öne çıkan çocukluk yaklaşımları karşılaştırılarak, bu farklılıkların çocuk politikaları, eğitim yaklaşımları ve dijital düzenlemeler üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Bu oturumda, çocukluk kavramının tekil ve sabit bir çerçeveye indirgenemeyeceğine ilişkin ortak bir değerlendirme öne çıkmıştır.

çnc oturumda, “dijital çocukluk kavramsallaştırması çerçevesinde çocuk dostu olmanın ne anlama geldiği” ve “gençlerin bu tartışmalardaki konumunun nasıl ele alınması gerektiği” soruları etrafında bir müzakere yürütülmüştür. Dijital ortamların çocukların ve gençlerin gündelik yaşam pratiklerine nasıl eklemlendiği, bu sürecin öğrenme, yaratıcılık ve katılım imkânları kadar yeni risk alanlarını da beraberinde getirdiği üzerinden değerlendirilmiştir. Dijital ortamların çocuklar ve gençler için sunduğu öğrenme, yaratıcılık ve katılım olanaklarının yanı sıra; bağımlılık riskleri, mahremiyet ihlalleri, algoritmik yönlendirme ve görünürlük sorunları gibi yeni kırılğanlık alanları da ele alınmıştır. Çocuk dostu dijital oyun ve platformların nasıl tasarlanması gerektiği, çocukların korunma, gelişim ve katılım hakları bağlamında değerlendirilmiştir. Çocuk dostu olma anlayışının yalnızca koruyucu önlemlerle sınırlı kalıp kalmaması gerektiği; çocukların ve gençlerin dijital ortamlardaki özne konumları ve katılım haklarıyla birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu oturumda, çocukluk ve gençlik deneyimlerinin dijital bağlamda birbirinden kopuk biçimde ele alınamayacağına dikkat çekilmiştir.

Dördüncü oturumda ise, “dijitalleşme ve özellikle yapay zekâ temelli uygulamalarla birlikte ortaya çıkan yeni koşulların çocukluk anlayışlarını nasıl etkilediği” ve “bu bağlamda hangi yeni kavramsal arayışlara ihtiyaç duyulduğu” soruları tartışılmıştır. Yapay zekâ destekli oyunlar, algoritmik öneri sistemleri ve veri temelli tasarımların çocukların oyun oynama, öğrenme ve karar alma süreçlerini nasıl şekillendirdiği; bu süreçlerin etik, pedagojik ve psikososyal sonuçları ele alınmıştır. Bu oturumda, çocukluğun yaş evrelerinin ve gelişim ölçütlerinin oyun derecelendirme sistemleri üzerinden

yeniden düşünülmesinin kaçınılmaz olduğu; çocukların farklılaşan gelişimsel özelliklerini ve dijital karşılaşma biçimlerini dikkate alan, çocuk merkezli yeni kavramsal çerçevelere ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede çalıştay, dijital oyunlar ve oyun derecelendirme sistemleri üzerinden yürütülen değerlendirmelerin, çocukluk kavramına ilişkin daha geniş bir düşünme alanını zorunlu kıldığını ortaya koymuştur. Yaş temelli sınıflandırmaların sınırları, çocukluk anlayışlarının kültürel ve toplumsal bağlamlarla ilişkisi, dijital ortamlarda çocukların korunma ve katılım haklarının birlikte ele alınması gerekliliği ile yapay zekâ temelli yeni teknolojilerin gündeme getirdiği belirsizlikler, çalıştay boyunca birbirini besleyen başlıklar olarak öne çıkmıştır. Ortaya çıkan bu çerçeve, çocuklara yönelik dijital düzenlemelerin evrensel ve tek tip çözümlerle ele alınamayacağını; Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve pedagojik koşullarını gözetken, çocukların üstün yararını merkeze alan ve çocukları edilgen alıcılar yerine hak sahibi özneler olarak tanıyan yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Çalıştayı sunduğu bu değerlendirmeler, dijital oyun ekosistemine ilişkin politika tartışmalarına ve çocuk dostu düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesine katkı sunma açısından önemlidir.

Kaynakça

- Blumberg, F. C., Deater-Deckard, K., Calvert, S. L., Flynn, R. M., Green, C. S., Arnold, D., & Brooks, P. J. (2019). Digital games as a context for children's cognitive development: Research recommendations and policy considerations. *Social Policy Report*, 32(1).
- Buckingham, D. (2011). *The material child: Growing up in consumer culture*. Polity Press.
- Danby, S. J., Fler, M., Davidson, C., & Hatzigianni, M. (Eds.). (2018). *Digital childhoods: Technologies and children's everyday lives*. Springer Nature.
- Gülle, O. & Aydeniz, H. (2023). Çocuk dostu bir oyun derecelendirme sistemi mümkün müdür? *Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-70.
- Helsper, E. J., Rao, S., & Lyons Longworth, M. (2025). Left out and misunderstood: Children in digital policies. A global review. *Digital Futures for Children Centre, LSE ve 5Rights Foundation*. <https://eprints.lse.ac.uk/130444/>
- Hu, X., Wang, Y., & Li, D. (2025). Analysis of research hotspots and future trends in digitalization of early childhood education in China. *The Educational Review, USA*, 9(3), 354-360. doi:10.26855/er.2025.03.012
- Kafai, Y. B., Heeter, C., Denner, J., & Sun, J. Y. (2008). *Beyond Barbie and Mortal Kombat: New perspectives on gender and gaming*. MIT Press.
- Lahikainen, A. R., & Arminen, I. (2017). Family, media and the digitalization of childhood. A. R. Lahikainen, T. Mäkiä, & K. Repo (Ed.), *Media, family interaction and the digitalization of childhood içinde* (ss. 185-194). Edward Elgar Publishing.
- Livingstone, S. (2019). Children: A special case for privacy? *Intermedia*, 47(3), 18-23.
- Livingstone, S., Nair, A., Stoilova, M., van der Hof, S., & Caglar, C. (2024). Children's Rights and Online Age Assurance Systems: The Way Forward. *The International Journal of Children's Rights*, 32(3), 721-747. <https://doi.org/10.1163/15718182-32030001>
- Livingstone, S., & Sylwander, K. R. (2025). There is no right age! The search for age-appropriate ways to support children's digital lives and rights. *Journal of Children and Media*, 19(1), 6-12. <https://doi.org/10.1080/17482798.2024.2435015>
- Polianina, A. K., & Grudinsky, A. O. (2020, February). Transformation of childhood in a digital world. *Proceedings of the 13th International Scientific and Practical Conference: Artificial intelligence-anthropogenic nature vs. social origin içinde* (ss. 424-431). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Stoilova, M., Livingstone, S. ve Mascheroni, G. (2020). Digital childhood? Global perspectives on children and mobile technologies. R. Ling, L. Fortunati, G. Goggin, S. S. Lim ve Y. Li (Ed.), *The Oxford handbook of mobile communication and society içinde* (ss. 131-135). Oxford University Press.
- Stoilova, M., & Livingstone, S. (2024). Unlocking tomorrow: the intersection of digital literacy with regulation, children's wellbeing and rights. *Media@ LSE*. <https://researchonline.lse.ac.uk/id/eprint/122207/>
- Stoilova, M., Livingstone, S., & Atabey, A. (2025). Children's rights in the age of generative AI: perspectives from the global South. *Digital Futures for Children centre, 5Rights Foundation*. <https://researchonline.lse.ac.uk/id/eprint/129527/>
- Stoilova, M., Livingstone, S., & Khazbak, R. (2024). Investigating children's health and wellbeing in a digital world: A rapid review of the evidence on children's internet use and outcomes. *Resilient Health*, 809-818.

Algoritmanın Gölgesinde: *The Social Dilemma* ve Dijital İyi Oluşun Krizi

In the Shadow of the Algorithm: *The Social Dilemma* and the Crisis of Digital Well-Being

Seher MİDİLLİ

Dr.Öğr.Üyesi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, seher.midilli@marmara.edu.tr, 0000-0003-2064-5562

Jeff Orlowski'nin 2020 yapımı belgesel-drama türündeki *The Social Dilemma* filmi, Netflix üzerinden küresel ölçekte erişime açılan ve dijital kültürün yapısal dönüşümünü irdeleyen çağdaş bir medya eleştirisi olarak konumlanmaktadır. Belgesel, sosyal medya platformlarının işleyişini belirleyen algoritmaların hem teknik hem de toplumsal sonuçlarını görünür kılmak üzere, teknoloji şirketlerinin eski yöneticileri ve mühendisleriyle gerçekleştirilen söyleşileri, dramatize edilmiş sahnelerle bir araya getirmektedir. Film, veri toplama pratikleri, hedefli reklamcılık ve kullanıcı davranışlarını manipüle eden öneri sistemleri gibi mekanizmaların aslında ticari bir mantığın ürünü olduğunu ortaya koyarken; bu mantığın bireylerde bağımlılığa, toplumda kutuplaşmaya ve kamusal alanda bilgi kirliliğine yol açtığını öne sürmektedir. Bir ailenin sosyal medya kullanımının dramatik bir örüntü üzerinden temsil edildiği kurmaca sahneler, soyut tartışmaları somut gündelik deneyimlere bağlayarak filmin söylemini güçlendirmektedir. Bu yönüyle *The Social Dilemma*, dijital medyanın görünmez altyapısına dair eleştirel bir farkındalık üretmeyi amaçlayan, aynı zamanda teknolojinin etik sınırlarını sorgulamaya davet eden çok katmanlı bir film olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir.

The Social Dilemma, dijital mecraların —özellikle sosyal medya platformlarının— bireysel davranışları, toplumsal ilişkileri ve demokratik süreçleri nasıl şekillendirdiğine dair hem ampirik hem retorik bir sorgulama ortaya koymaktadır. Film, teknoloji sektöründe çalışmış yöneticilerin, mühendislerin ve etik uzmanlarının kendi deneyimlerine dayanan itiraf niteliğindeki söyleşilerini; sosyal medya platformlarının algoritmik işleyişini canlandıran dramatik sahnelerle bir araya getirmektedir. Bu hibrit anlatı yapısı, izleyiciyi hem bilişsel hem de duygusal düzeyde muhatap alarak, soyut bir tartışmayı gündelik yaşamın somut örneklerine bağlamaktadır.

Film; veri toplamanın, hedeflenmiş reklamcılığın ve kullanıcı davranışlarını yönlendiren öneri algoritmalarının tarihçesini ve mekanik mantığını açığa çıkarmaktadır. Teknolojinin kâr amacıyla insan dikkatini nasıl meta hâline getirdiğini, bunun sonucunda ortaya çıkan bağımlılık, kutuplaşma ve dezenformasyon gibi toplumsal zararları da ayrıca seyircinin dikkatine sunmaktadır. Filmde şirketlerin önceki çalışanları, tasarımcıları ve ürün yöneticileri, algoritmik tercihlerin bilinçli tasarım kararları olduğunu ve bunların etik sonuçlarını açıkça ifade ederken; canlandırma sahneleri ise bir ailenin sosyal medyayla ilişkisini dramatize ederek toplumdaki bireyler arası gerilimleri görünür hale getirmektedir. Böylece *The Social Dilemma*, teknolojik determinizm iddiasıyla teknoloji eleştirisini birleştirirken, aynı zamanda izleyicinin hem neden endişelenmesi gerektiğini hem de bireysel/kurumsal düzeyde hangi müdahalelerin tartışılabileceği üzerine izleyiciyi düşünmeye teşvik etmektedir.

Belgesel, açılış sekansında Apple, Google, YouTube, Twitter, Facebook, Instagram ve Pinterest gibi dijital dünyanın hegemonik aktörleri konumundaki şirketlerde görev yapmış eski çalışanların röportaj hazırlıklarıyla başlamaktadır. Kamera, konuşmacıların henüz resmi söyleşiye başlamadan önceki hâllerini —duraksamalarını, düşünsel arayışlarını, kendilerini tanıtırken duydukları tedirginliği— özellikle görünür kılmaktadır. Bu tercih, izleyiciyi daha ilk anda belgeselin ahlaki atmosferine davet

etmektedir. Daha önce dijital ekosistemin merkezinde yer almış kişiler, bugün sektörün bütününe yönelik derin bir etik sorgulamayla izleyicinin karşısına çıkmaktadır.

Konuşmacıların ifadeleri, yalnızca çalıştıkları kurumlara yönelik kişisel bir hayal kırıklığını değil, modern dijital endüstrinin tamamına dair yapısal bir sorun tespiti barındırmaktadır. Bir zamanlar “dünyayı daha iyi bir yer hâline getirme” idealinin parçası olduklarına inanan bu uzmanlar, teknolojinin insan yaşamını kolaylaştıran yönlerinin –kayıp aile bireylerinin bulunması, organ bağışı eşleşmeleri gibi insani faydalar– giderek kontrolsüz bir güç devşiren ticari mekanizmalar tarafından gölgede bırakıldığını dile getirmektedir. Bu paradoks, teknolojinin hem kurtarıcı hem de tehdit edici potansiyelini aynı anda taşıdığına işaret etmektedir. Bütününe bakıldığında filmin anlatısının bu ikili doğa üzerine kurulu olduğu görülmektedir.

Belgesel, teknolojinin insan yaşamını dönüştürücü etkisini yalnızca makro ölçekte değil, gündelik hayatın mikro düzeylerinde de ele almaktadır. Özellikle canlandırma sahnelerinde örnek bir ailenin temsil edilmesi; dijital araçların bireysel davranışları ve aile içi ilişkileri nasıl şekillendirdiğine dair somut bir örnek olarak işlevselleşmektedir. Teknolojinin genç bireylerde bağımlılık döngüleri yaratması, sosyal karşılaştırma pratikleri aracılığıyla güzellik algısını dönüştürmesi ve tüketim odaklı bir özdeşleşme biçimi inşa etmesi filmin üzerinde önemle durduğu temalar arasında yer almaktadır. Bu süreçte oluşan tahribat, yalnızca bireysel psikolojiyi değil, aile yapısını da görünmez biçimde zayıflatan bir toplumsal dinamik olarak sergilenmektedir.

Röportajlarda sıkça dile getirilen bir diğer vurgu, kullanıcıların dikkatini mümkün olduğunca uzun süre platformda tutmak için iletişim şirketlerinin yürüttükleri rekabettir. Bu çerçevede asıl ürünün uygulamalar değil, kullanıcıların dikkat süresi olduğu vurgulanmaktadır. Film, sosyal medya platformlarının bireylerin davranış ve düşünme biçimlerinde keskin değil, aksine yavaş, kademeli ve neredeyse fark edilmeyecek şekilde işleyen bir dönüşüm yarattığını öne sürmektedir. Bu dönüşümün zamanla sıradanlaşan, fakat birikerek etkisini büyüten bir etki yarattığının altı özellikle çizilmektedir. Filmin anlatısı bu “alıştırarak dönüşüm” mantığını görünür kılmaya çalışmaktadır.

Filmin hibrit anlatı yapısı – röportajlar, dramatize edilmiş sahneler ve animasyonların ritmik biçimde bir arada kullanılması – modern medya ekosisteminin karmaşıklığını yansıtan çok katmanlı bir yapı oluşturmaktadır. Film, kimi zaman belgeselin nesnel diliyle, kimi zaman kurmacanın duygusal yoğunluğuyla, kimi zaman ise animasyonun soyutlaştırıcı gücüyle konuşarak izleyiciyi bilişsel ve duygusal düzeyde kuşatan bir anlatı örgüsü kurmaktadır. Böylece teknolojinin görünmez etkileri, hem açıklayıcı hem deneyimsel bir çerçevede aktarılmaktadır.

The Social Dilemma, modern dijital ekosistemin merkezine yerleştirilen kullanıcı verisi ve dikkat ekonomisinin, bireysel davranışları ve toplumsal yapıları nasıl dönüştürdüğünü görünür kılmaya çalışan bir filmidir. Film, sosyal medya platformlarının yalnızca iletişim aracı değil; kullanıcıların dikkatini mümkün olduğunca uzun süre elde tutmak için tasarlanmış, davranışlarını öngörüp yönlendiren ve bu süreçte ekonomik değere dönüştüren birer algoritmik sistem olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda film, teknolojiyi nötr bir araç olarak değil; ticari amaçları doğrultusunda kullanıcıyı şekillendiren ve giderek daha yoğun bir gözetim ortamı yaratan bir iktidar aygıtı olarak ele almaktadır. Bu temel sorunsal, günümüzde özellikle dijital iyi olma hâli tartışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Dijital iyi olma hâli, bireyin dijital teknolojilerle kurduğu ilişkinin psikolojik, sosyal ve bilişsel açıdan dengeli, sağlıklı ve sürdürülebilir olmasını ifade etmektedir (Arslankara vd., 2022). Film ise bu dengenin platform tasarımlarının manipülatif yapısı nedeniyle bozulduğunu; kullanıcıların kendi iradelerinden ziyade algoritmaların belirlediği bir etkileşime mahkûm hâle geldiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla *The Social Dilemma*, dijital iyi oluşun kırılganlığını ve teknolojik altyapı tarafından nasıl tehdit edildiğini tartışan bir metin olarak okunabilmektedir.

Film, sosyal medya bağımlılığını yalnızca davranışsal bir sorun olarak değil; tasarım yoluyla üretilen sistematik bir bağımlılık biçimi olarak kodlamaktadır. Bildirim teknolojileri, sınırsız kaydırma gibi kullanıcıyı platformda tutmaya dönük mikro-tasarımlar, bireylerin problemli internet kullanımına yatkınlığını artıran etmenler olarak sunulur. Problemli internet kullanımı, kişinin dijital ortamlarla ilişkisini kontrol edememesi, günlük yaşam işlevselliğinde belirgin bir bozulma yaşaması ve çevrimdışı hayatından çekilmesi gibi belirtiler içermektedir. Ergenlik döneminde olan bir bireyin bildirimler üzerinden manipüle edilmesi, dopamin esaslı pekiştirme döngülerinin sömürüye dönüşümünü temsil etmektedir. Böylece sosyal medya bağımlılığı, film boyunca bireysel bir “irade eksikliği” olmaktan çıkıp yapısal bir tasarım sorunu olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Film, modern dijital gözetimin pasif bir izleme biçimi değil; davranış tahmini ve yönlendirmesi üzerine kurulu aktif bir operasyon olduğunu vurgulamaktadır. Platformlar kullanıcıların yalnızca ne yaptığını değil; ne yapacağını, neye eğilim duyacağını ve hangi içeriklerle daha uzun süre meşgul olacağını öngörmeye çalışmaktadır. Bu süreçte bireyin dijital iyi olma hâli, sürekli izlenmeye ve modellendirilmeye dayanan bir sistem içinde aşınmaktadır (Tayiz vd., 2025). Filmdeki uzman görüşleri, gözetimin “kamu güvenliği” gibi geleneksel meşrulaştırıcı söylemlerinin ötesine geçtiğini; artık ticari amaçlarla mikro düzeyde davranış mühendisliğine dönüştüğünü ifade etmektedir. Böylece gözetim, mahremiyet kaybı kadar psikolojik özerklik kaybına da işaret eden bir tema hâline gelmektedir.

Filmde algoritmalar yalnızca içerik sıralama mekanizmaları olarak değil; toplumsal gerçekliği yeniden şekillendiren güç odakları olarak resmedilmektedir. Algoritmaların kullanıcıyı en çok ekranda tutacak içerikleri öne çıkarması, dolaylı olarak sansasyonel, aşırı duygusal ve aşırılık içeren içeriklerin daha fazla görünürlüğü anlamına gelmektedir. Bu durum toplumsal kutuplaşma, komplo teorilerinin yayılması ve kamusal alanın parçalanması gibi geniş ölçekli sorunlara bağlanmaktadır (Tek, 2024). Film, bu süreci bireysel düzeyde problemli internet kullanımının toplumsal düzeyde bir bilgi krizine evrildiği bir döngü olarak sunmaktadır. Böylece dijital iyi olma hâlinin kaybı yalnızca bireyleri değil, demokratik süreçleri de tehdit eden geniş bir ekolojik çöküşün parçası olarak konumlandırılmaktadır.

Belgesel, teknolojik yeniliklerin etik değerlendirmeden uzak biçimde ticarileştirildiğini ve bu hızlı dönüşümün etik ilkelerle uyumsuz bir hızda ilerlediğini savunur. Bu yönüyle film, teknoloji şirketlerinin kullanıcıyı korumaktan ziyade reklam verenleri memnun etmeye odaklandığını; bu nedenle dijital iyi olma hâlini geliştirecek tasarımlar yerine dikkat çekiciliği artıran stratejileri önceliğini iddia eder. Etik sorunsal, yalnızca şirketlerin sorumluluğu değil; tasarımcıların, yazılım mühendislerinin ve politika yapımcıların birlikte omuzlaması gereken bir yük olarak sunulur.

The Social Dilemma anlatısını klasik olay örgüsü yerine belgesel ile kurmaca arasında salınan hibrit bir yapı üzerine kurmaktadır. Film, uzman söyleşileri ve kurmaca sahneleri paralel ilerleterek nedensellik ilişkisini parçalı ama çok katmanlı bir yapı üzerinden inşa etmektedir. Bu tercih, sosyal medyanın görünmez algoritmalarını görünür kılmayı amaçlayan didaktik bir dramaturji yaratmaktadır.

Filmin belgesel bölümleri olgusal bir çerçeve çizerken; dramatize edilen aile hikâyesi, sosyal medya bağımlılığının gündelik yaşamdaki etkilerini somutlaştıran bir dramatik örnek işlevi görmektedir. Bu iki düzlem arasındaki gidip gelmeler, seyircide hem bilişsel farkındalık hem de duygusal bir etkileşim yaratmaktadır. Film, dramatik gerilimi herhangi bir karakter çatışmasından ziyade algoritmaların kullanıcılar üzerindeki tahakkümünü görünür kılan yapısal bir gerilim olarak kurmaktadır. Film bu anlamda klasik üç perdeli yapıdan uzak durarak, argümana hizmet eden bir anlatı ekonomisi benimsemektedir: bilgi, örnekler ve dramatisasyon, ortak bir ana fikre bağlı olarak tutarlı bir akışla birbirini takip etmektedir. Böylece anlatı, seyirciyi pasif bir izleyici olmaktan çıkarıp, eleştirel bir bakış geliştirmeye davet etmektedir.

The Social Dilemma, sinematografik açıdan da anlatısal amacını destekleyen dikkatli bir estetik strateji uygulamaktadır. Film, röportajları yakın plan ve orta plan çekimlerle sunarak konuşmacıların ifa-

delerine ve duygusal tonlarına odaklanırken, dramatize sahnelerde daha geniş açılar, hareketli kamera ve düşük ışık kullanımı ile karakterlerin sosyal medya bağımlılığı ve aile içi gerginliklerini görsel olarak somutlaştırmaktadır. Animasyon ve görsel grafikler, karmaşık veri akışlarını ve algoritmik mekanizmaları soyut bir düzlemde temsil ederek bilişsel yükü hafifletmekte ve izleyiciye dijital sistemin görünmez işleyişini sezdirmektedir. Kurgu ve renk paleti seçimleri, bilgi aktarımı ile duygusal etki arasında ritmik bir denge kurarken, ışık, gölge ve çerçeveleme tercihleri, teknolojinin birey üzerindeki dönüştürücü ve bazen tehditkâr etkisini görselleştirmektedir. Bu yönleriyle film, teknik ve estetik unsurları birleştirerek hem bilgi hem deneyim katmanını eş zamanlı olarak güçlendiren bir sinematografik anlatı sunar.

Film, teknolojinin bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki dönüştürücü etkilerini görünür kılarlarken, dijital iyi olma hâlinin tehdit altında olduğunu sürekli vurgulamaktadır; izleyiciyi yalnızca bilgi edinmeye değil, kendi dijital pratiklerini sorgulamaya da ayrıca davet etmektedir. Yönetmen, problemli internet kullanımını bireysel bir irade eksikliği olarak değil, sistematik bir tasarım sorunu olarak konumlandırarak eleştirel bakışını bu perspektif üzerinden film boyunca sürdürmektedir.

Belgeselin ideolojik duruşu, teknolojiyi tarafsız bir araç olarak değil, ticari çıkar ve davranış mühendisliği çerçevesinde şekillenen bir güç mekanizması olarak konumlandırmaktadır. Orłowski, kullanıcıların dikkatinin meta hâline getirildiğini ve bunun bireylerin psikolojik iyi oluşunu, aile ilişkilerini ve toplumsal etkileşimlerini olumsuz etkilediğini savunmaktadır. Film boyunca bu ideolojik duruş, uzman söyleşileri, canlandırma sahneleri ve animasyonlar aracılığıyla sürekli pekiştirilir; dijital iyi olma hâlinin ihlali ve problemli internet kullanımının bireysel-toplumsal etkileri somutlaştırılmaktadır.

Bununla birlikte eleştirel bakışın tutarlılığı, filmin söyleminin ikna gücü ile doğrudan ilişkilidir. Orłowski, her iddiayı uzman tanıklıkları ve somut dramatizasyonlarla destekleyerek, teknoloji eleştirisinin soyut ve teknik boyutlarını gündelik yaşama taşımaktadır. Bu yaklaşım, izleyicinin yalnızca bilgi almasını değil, teknolojiyi eleştirel bir perspektifle değerlendirmesini ve kendi dijital kullanımını yeniden gözden geçirmesini sağlayan ikna edici bir yapı kurmaktadır. Sonuç olarak film, dijital iyi olma hâli ve problemli internet kullanımı ekseninde bir tartışma zemini yaratmakta ve yönetmenin eleştirel duruşunu inandırıcı biçimde pekiştirmektedir.

Filmin kurgusal sahnelerinde yer alan karakterler, sosyal medya bağımlılığının birey ve aile üzerindeki etkilerini somutlaştırmak için özenle kurgulanmıştır. Bu sahnelerdeki oyunculuklar, abartıya kaçmadan, gündelik deneyimlerin inceliklerini yansıtarak, izleyicinin empati kurmasını ve dijital bağımlılığın görünmez sonuçlarını anlamasını sağlamaktadır. Örneğin, genç bir bireyin sürekli bildirimlerle etkileşim halinde oluşu ve aile içi iletişimin zayıflaması, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda duygusal bir deneyim sunmaktadır.

Röportajlar, filmin eleştirel ağırlığını da ayrıca taşımaktadır. Apple, Google, Facebook gibi şirketlerde görev yapmış eski mühendisler, yöneticiler ve ürün tasarımcıları, platformların kullanıcı davranışlarını yönlendiren algoritmalarının yapısal ve etik boyutlarını açığa çıkarmaktadır. Bu tanıklıklar, problemli internet kullanımı ve dijital iyi olma hâli bağlamında değerlendirildiğinde, bireylerin bilinçli seçimler yapma kapasitesinin sistematik olarak nasıl sınırlandırıldığını göstermektedir. Röportajların seçimi ve kurgulanması, filmin eleştirel mesajını pekiştirmektedir. Farklı deneyimlerden gelen sesler, dijital ekosistemin sadece teknik bir olgu değil, aynı zamanda toplumsal ve psikolojik bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu iki unsurun –kurgusal sahneler ve uzman tanıklıkları– bir araya gelmesi, filmde bilgi ve deneyim katmanlarını eşzamanlı olarak sunan bir anlatı oluşturmaktadır. Kurmaca sahneler, seyircinin duygusal bağ kurmasını sağlarken, röportajlar izleyiciyi bilinçli düşünmeye davet etmektedir. Böylece film, dijital bağımlılık ve algoritmik yönlendirme gibi konuları hem bilişsel hem de duygusal düzeyde aktararak, mesajının etkisini güçlendirmektedir.

The Social Dilemma, sosyal medya ve dijital teknolojilerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini hem kuramsal hem de dramatik bir düzlemde sunarak günümüz dijital kültürüne dair kapsamlı bir eleştiri üretmektedir. Film, dijital iyi olma hâli kavramını merkeze alarak, bireylerin dijital ortamlarla kurduğu ilişkinin sağlıklı ve sürdürülebilir olabilmesi için mevcut teknoloji ekosisteminin yapısal değişikliklere ihtiyacı olduğunu güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde problemli internet kullanımı, bireylerin farkında olmadan içine düştüğü bağımlılık ve davranış değişikliklerini tanımlarken, bu sorunun bireysel irade eksikliği değil, sistematik olarak tasarlanmış algoritmaların ve dikkat ekonomisinin sonucu olduğunu vurgulamaktadır.

Eleştirel açıdan bakıldığında film, bu mesajı iletirken oldukça ikna edicidir; uzman tanıklıkları, kurmaca anlatım ve görselleştirilmiş algoritmik süreçler, teknolojinin etkilerini hem bilişsel hem duygusal düzeyde görünür kılmaktadır. Ancak film, bazı noktalarda tek taraflı kalmaktadır; örneğin teknoloji şirketlerinin olumlu katkıları üzerine daha dengeli bir tartışmaya yeterince yer verilmediği görülmektedir. Yine de bu sınırlılık, filmin eleştirel bakışını zayıflatmaktan çok, belirli bir ideolojik duruşu tutarlı biçimde sürdürmesini sağlamaktadır. Film, etik kaygıları merkeze alarak dijital dünyadaki yapısal sorunları görünür kılmakta ve bireylerin kendi dijital kullanımını sorgulamaya teşvik etmektedir.

Sonuç olarak, *The Social Dilemma*, yalnızca teknolojiyi eleştiren bir belgesel olarak değil; dijital iyi olma hâli ve problemli internet kullanımı kavramları üzerinden birey ve toplum için bir farkındalık aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Film, izleyiciye yalnızca sosyal medya kullanımının olası risklerini göstermeyi değil, aynı zamanda bu risklere karşı bilinçli müdahalelerin gerekliliğini de düşündürmektedir. Bu yönüyle Orłowski'nin çalışması, modern medya eleştirisi ve dijital etik tartışmalarına önemli bir katkı sunarken modern teknolojik hayatın etik, psikolojik ve toplumsal boyutlarını anlamak için etkili bir referans metin olarak konumlanmaktadır.

Kaynaklar

- Arslankara, V. B., Demir, A., Öztaş, Ö., ve Usta, E. (2022). Digital well-being scale: validity and reliability study. *Journal of Teacher Education and Lifelong Learning*, 4(2), 263–274. <https://doi.org/10.51535/tell.1206193>
- Tayiz, V., Vangölü, M. S., Özok, H. İ., ve Tanhan, F. (2025). Concept of digital well-being. *psikiyatride güncel yaklaşımlar – Current approaches in Psychiatry*, 17(4), 673–686. <https://doi.org/10.18863/pgy.1544897>
- Tek, Ö. B. (2024, Şubat 19). Dijital ortamda demokrasi erozyonu: Yankı odaları, algoritmalar ve tekelleşme. Anadolu Ajansı. 15.12.2025 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dijital-ortamda-demokrasi-erozyonu-yanki-odaları-algoritmalar-ve-tekellesme/3428538> adresinden edinilmiştir.

Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik

(Ed. Alaattin Aslan ve Muhammed Akif Albayrak, Çizgi Kitabevi, 2025,
S: 248, 1. Baskı, ISBN: 978-625-396-635-5)

Oğuz GÜLLEB

Araş. Gör. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, oguz.gulleb@marmara.edu.tr 0000-0001-6793-106X

Dijitalleşme, günümüzde toplumsal yaşamın altyapısına nüfuz eden bir dönüşüm olarak yalnızca teknik bir durum değil, iletişim pratiklerini, kültürel üretim biçimlerini ve kamusal alanın işleyişini yeniden yapılandıran sosyo-teknik bir süreçtir (Castells, 2008; van Dijck, Poell ve de Waal, 2018). Bu dönüşümün ölçeğini, küresel bağlantılılık göstergeleri üzerinden somutlaştırmak mümkündür. 2025 yılı itibarıyla 6 milyar kişi çevrimiçiye, 2,2 milyar kişi hâlâ çevrimdışı kalmaktadır (ITU, 2025). Bu tablo, dijitalleşmenin yaygınlık kadar eşitsizlik de üreten bir olgu olduğunu, altyapı, erişim ve dijital okuryazarlık boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Dijital ekosistemin toplumsal etkileri, özellikle platformlaşma ve veri temelli iş modelleriyle daha da belirginleşmiştir. Platformlar, gündelik etkileşimin yanı sıra haber tüketimi, kimlik sunumu ve kültürel dolaşımın ana mekânlarından biri hâline gelirken, “dikkat ekonomisi”nin kurumsal mantıkları da sosyal hayatı yeniden düzenlemektedir (van Dijck, Poell ve de Waal, 2018). Dijitalleşmenin getirdiği dönüşümün boyutu, sosyal medya kullanımında da izlenebilir, 2025 başı itibarıyla küresel düzeyde 5,24 milyar aktif sosyal medya kullanıcı kimliği raporlanmaktadır (Datareportal, 2025). Türkiye’de ise 2025 Ocak’ında 58,5 milyon aktif sosyal medya kullanıcı kimliği bildirilmektedir (Datareportal, 2025).

Bu dönüşümün etik boyutu, en görünür biçimde *veri*, *mahremiyet* ve *gözetim* tartışmalarında ortaya çıkar. Veri toplama ve işleme pratikleri, bireyin kendi verilerinin karmaşık akışını takip etme kapasitesini aşarak geleneksel rıza mekanizmalarını işlevsiz kılmaktadır. Birey sürekli izlendiğini bildiğinde veya verileri üzerinden kategorize edildiğinde, dışsal bir baskı altında kalmakta ve özerkliğinin zedelediğini düşünmektedir (Nissenbaum, 2010, s. 81). Nissenbaum (2010, s.105), modern veri toplama süreçlerinin karmaşık yapısının ve gözetim teknolojilerinin, bireyin bilgilendirilmiş rıza verme işlemini es geçtiğini savunur. Ona göre bu durum veri üzerinde tam kontrol sahibi olduğunu düşünen bireyin, ahlaki özerkliğinin tehdit altına alınmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, dijitalleşme tartışmaları yalnızca akademik düzeyde değil, düzenleyici çerçeveler düzeyinde de kurumsallaşmıştır. Avrupa Birliği’nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) (AB, 2016), 25 Mayıs 2018 itibarıyla uygulanmaya başlamış ve veri işleme pratiklerini “hesap verebilirlik” ve “hak temelli” bir yaklaşımla yeniden tanımlayan bir referans üretmiştir. 2016 yılında kabul edilen yasası ile birlikte 2018 yılında Türkiye’de de Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) hayata geçirilmiştir.

Öte yandan dijitalleşmenin medya ve kamusal alan üzerindeki etkisi, enformasyon ekosistemindeki kırılganlıklar üzerinden de okunmaktadır. Enformasyon düzensizliği (information disorder) yaklaşımı, yanlış enformasyon/bilgi (misinformation), dezenformasyon ve çarpıtılmış enformasyon/bilgi (malinformation) ayrımıyla, dijital ortamda içerik dolaşımının hızlanmasının insan hayatı ve kamu düzeni üzerinde yarattığı basıncı görünür kılar (Wardle & Derakhshan, 2017). Bu çerçevede, doğrulama pratikleri, kamusal müzakere ve demokratik süreçlerin medya aracılığıyla kurulma biçiminin etik bir sorun alanı olarak yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

Son yıllarda dönüşümün bir diğer hızlandırıcısı, yapay zekâ ve özellikle üretken yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasıdır. Yapay zekâ; içerik üretimi, öneri sistemleri, reklam hedefleme ve

moderasyon gibi süreçlerde medya/kültür alanının altyapısal bileşeni hâline gelirken, şeffaflık, hesap verebilirlik, ayrımcılık, telif hakları ve emek ilişkileri gibi çoklu etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir (OECD, 2019; UNESCO, 2021). Bu nedenle hem yasal hem de etik boyutuyla normatif çerçeveler hızla geliştirilmeye çalışılmaktadır. OECD'nin Yapay Zekâ İlkeleri (*AI Principles*) (2019) "güvenilir yapay zekâ" yaklaşımını tanımlarken, UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiye Kararı (*Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*) ile buna dayalı geliştirilen Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zekâ Kılavuzu (UNESCO, 2024) etik standartların çerçevesini ve eğitim-araştırma örneğinde olduğu gibi uygulama boyutunu küresel ölçekte yaygınlaştırma çabasını göstermektedir. Etik standartlar ve belli alanlardaki kullanım prensiplerinin belirleniminin yanında yasal düzenlemelerde zorunlu ve zorlayıcı normların geliştirilmesine ilişki ilk çabayı ortaya koyan Avrupa Birliği, 2024 yılında çıkardığı Yapay Zekâ Yasası (*AI Act*) ile risk temelli bir çerçeve ile yapay zekâ sistemlerine ilişkin bir yol haritasını çizmiştir (AB, 2024).

Bu arka plan, dijitalleşmeyi "medya-kültür-etik" ekseninde birlikte ele alan derleme çalışmalarının önemini artırmaktadır. Bir yandan platformlaşma, veri yönetimi ve enformasyon ekosistemi gibi yapısal dönüşümleri kavramsal olarak anlamlandırmak, diğer yandan bu dönüşümlerin etik sonuçlarına (mahremiyet, adalet, şeffaflık, sorumluluk) ilişkin tartışmaları disiplinlerarası bir zeminde bir araya getirmek gerekmektedir. Bu çerçevede, dijitalleşmenin toplumsal etkilerini medya, kültür ve etik bileşenleriyle birlikte tartışmaya açan yayınlar, hem akademik literatürün güncellenmesi hem de uygulama alanında yönetim ve etik okuryazarlığının güçlenmesi açısından kritik bir işlev üstlenmektedir.

Dijitalleşme, 21. yüzyılın toplumsal yapısını dönüştüren en güçlü dinamiklerden biri olarak, yalnızca teknolojik bir altyapı değişimi değil, aynı zamanda kültürel pratikleri, etik normları ve medya üretim süreçlerini yeniden tanımlayan çok katmanlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim teknolojilerindeki bu köklü değişim, bireyin mahremiyet algısından haber tüketim alışkanlıklarına, eğlence endüstrisinden gündelik yaşamın en sıradan rutinlerine kadar geniş bir yelpazede yeni tartışma alanları açmaktadır. Bu bağlamda, Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Aslan ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akif Albayrak editörlüğünde hazırlanan ve Çizgi Kitabevi tarafından 2025 yılında yayımlanan "*Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik*" başlıklı eser, dijital çağın getirdiği fırsatları ve riskleri, disiplinlerarası bir perspektifle ele alan kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde yayıncılık yönetimi anabilim dalı öğretim üyesi olan ve bilişim anabilim dalında dijital etik konusunu odağa alan doktora tezi ile bu alanda çalışmalar yürüten Alaattin Aslan ile aynı fakültede medya ekonomisi anabilim dalı öğretim üyesi olarak finansal okuryazarlık alanında doktorasını tamamlayan Muhammed Akif Albayrak'ın ortak editörlüğünde hazırlanan eser, dijitalleşmenin farklı yönlerine odaklanan 14 araştırmacının 10 ayrı bölümden oluşan kolektif bir çabasını ortaya koymaktadır. Kitap, hem mahremiyet, güvenlik, etik ve regülasyondan, algoritmik kamusalılık ve enformasyon düzensizliklerine, dijital çocukluk ve oyun ekonomisi risklerinden, yerel gazetecilik ve yapay zekâ etiğine, İnsan-Bilgisayar etkileşimini, kullanıcı deneyimi ekseninden dijital kültür temsillerine uzanan geniş tematik çeşitliliği hem de çok yazarlı yapısıyla dijital toplumu, farklı düzlemler arasında ilişki kuran bir tartışma zemini üretmeyi hedeflemektedir.

Kitap, dijitalleşmeyi tek boyutlu bir teknik ilerleme olmaktan çok, medya, kültür ve etik ekseninde şekillenen sosyolojik bir süreç olarak okumayı hedeflemektedir. Editörler Aslan ve Albayrak'ın öncülüğünde bir araya gelen araştırmacılar, aynı zamanda eserin kavramsal mimarisini de ortaya koyan mahremiyet, dijital güvenlik, enformasyon düzensizlikleri, dijital çocukluk, dijital oyun, yerel gazeteciliğin dijital dönüşümü, yapay zekâ destekli habercilik ve etik gibi alt başlıklarla dijital ekosistemin farklı alanlarına odaklanan bölümlerle tartışmaya değer düzeyde literatüre katkı sunan bir eseri okurla buluşturmuşlar. Dijital dizilerde özdeşleşimsellik, insan-bilgisayar etkileşiminin geleceği ve dijital

yemek kültürü gibi güncel tartışma konularını ele alan bölümler de kitabın kültürel incelemeler boyutunu zenginleştirdiği söylenebilir.

Çalışmada söz konusu kolektif yapı iki düzlemde konumlandırılmaktadır: (i) dijitalleşme literatüründe sıklıkla karşılaşılan “teknolojik determinizm” ve “salt risk söylemi” eğilimlerinden ayrışan tarafını, yani etik-hukuki mimari ve kullanıcı güçlendirmesi gibi kurucu önerilerle tartışmayı kural koyucu bir düzleme taşıma gayretini görünür kılmaktadır. (ii) Mahremiyet, enformasyon ekosistemi, çocukluk, gazetecilik, yapay zekâ, HCI, dijital kültür gibi geniş konuları ele alan kitap, bütünsel bir anlayışı yansıttığı kadar tartışılmayı da hak eden geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Editörlerin “merkez tez” olarak formüle ettiği şeffaflık–hesap verebilirlik–kullanıcıyı güçlendirme eksenini (s. 9), eserin konu ettiği konuların ana izleklerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda takip eden bölümlerde, kitabın her bir katkısının hangi kavramsal çerçeveleri sunduğu, dijital topluma dair hangi kırılma hatlarını öne çıkardığı ve hangi çözüm ilkeleri etrafında ortaklaştığı, metin-içi tartışmanın akışı korunarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kübra Güran Yiğitbaşı’nın “*Dijital Dünyada Mahremiyet, Güvenlik ve Etik Sorunlar*” başlıklı ilk bölümü, dijital dönüşümün toplumsal yapıları, gündelik pratikleri ve bireysel hak alanlarını yeniden şekillendirdiği varsayımından hareketle mahremiyet, güvenlik ve etik sacayağını bütünsel bir problem alanı olarak kurar. Dijitalleşmeyi internet, mobil teknolojiler ve nesnelerin interneti (IoT) gibi bileşenler üzerinden “kapsamlı bir dönüşüm” olarak çerçeveleyen metin, bu süreçte söz konusu üç alanın birbirinden bağımsız ele alınamayacağını, bir alandaki zayıflığın diğerlerinde doğrudan kırılganlık ürettiğini vurgular (s.13–14).

Bölümün kuramsal omurgası, gözetim kapitalizmi tartışması üzerinden derinleşir. Zuboff’un yaklaşımı, kullanıcı verilerinin ekonomik değere dönüştürülmesiyle birlikte “otonomi”nin nasıl aşındığını görünür kılan bir zemin sunar (s.14). Buna paralel olarak mahremiyet, yalnızca “gizlilik” değil, dijital ayak izleri ve veri akışları üzerinde denetim kurma kapasitesi olarak yeniden tanımlanır. Nissenbaum ve Solove çizgisinde mahremiyetin “veri akışı, profil oluşturma ve karar süreçleri”yle genişleyen doğası öne çıkarılır (s.14).

Metin, bu kavramsal çerçeveyi Facebook–Cambridge Analytica skandalı gibi somut tartışma başlıklarıyla besler. Rıza, veri toplama ve siyasal manipülasyon gerilimini görünür kılan bir eşik vaka olarak Cambridge Analytica skandalı analize dahil edilir (s.15). Ardından algoritmik süreçlerin “kara kutu” niteliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik sorunu olarak ele alınır (s.18). Deepfake teknolojisi, hakikat rejimi ve güven ilişkileri üzerinde yarattığı aşınma bağlamında tartışılırken (s.19), sharenting gibi gündelik pratikler, çocuk mahremiyetinin kültürel alışkanlıklar üzerinden nasıl ihlal edilebildiğini gösteren bir örnek olarak konumlanır (s.17). Beyin–Bilgisayar arayüzleri ve nöro-haklar ise “zihinsel mahremiyet” tartışmasını ileri teknoloji bağlamına taşıyan bir risk alanı olarak çerçevelenir (s.19–21).

Bölümün ayırt edici katkılarının biri, küresel risk dilini Afyonkarahisar örneği üzerinden birincil verilerle somutlaştırmasıdır. Dijital tehditlerin boyutu, emniyet/jandarma kayıtlarına dayalı siber suç eğilimleri üzerinden tartışılır; bazı suç türlerinde artışların belirginleştiği, buna karşılık bazı kategorilerde düşüşlerin de gözlemlendiği bir “eğilimler bütünü” sunulur (s.28–32). Bu bağlamda kullanıcı farkındalığını artırmayı hedefleyen Siberay türü programlar ve eğitim faaliyetleri, önleyici kapasiteyi güçlendiren araçlar olarak değerlendirilir (s.27). Metin, GDPR ve KVKK gibi düzenlemelerin gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığını, çözümün teknik koruma, dijital okuryazarlık, kurumsal sorumluluk ve çok paydaşlı yönetişimin birlikte işletilmesine bağlı olduğunu savunur (s.25; s.34).

“Algoritmaların Gölgesinde Konuşmak: Dijital Çağda Demokrasi ve Medyanın Dönüşümü” başlıklı ikinci bölümün yazarı Oylum Tanrıöver, dijitalleşmenin ilk dönemlerinde güçlenen “erişim, katılım ve çoğulculuk” beklentisinin, günümüzde platform ekonomisinin ve algoritmik aracılığın bas-

kınlığı altında farklı bir yöne evrildiğini Habermasçı kamusal alan tartışmasıyla birlikte problemleştirmektedir. Bölüm, modern demokrasinin tarihsel sürecini, basının kamusal alan kurucu rolüyle ilişkilendirirken, alternatif enformasyon kaynaklarına erişimi demokratik işleyişin önkoşullarından biri olarak konumlandırır (s.42–43). Bu çerçevede temel soru, dijital platformların sunduğu “ağ temelli” görünürlüğü, kamusal tartışmayı genişletmek yerine hangi koşullarda daralttığı ve kamusal akıl yürütmenin hangi mekanizmalarla aşındığıdır. Yazarın amacı, bir yandan dijital kamusal alanın mevcut işleyiş mantığını görünür kılmak, diğer yandan bu işleyişe karşı önerilen kurumsal ve teknik alternatifleri tartışmaya açmaktır.

Bu bağlamda algoritmalar, yalnızca teknik birer kod dizini ya da nötr sıralama araçları olarak değil, kamusal tartışmanın sınırlarını çizen ve enformasyonu hiyerarşik bir düzene sokan siyasal-iktisadi bir aracılık rejimi olarak ele alınmaktadır. Tanrıöver, algoritmik içerik denetiminin “enformasyon bekçiliği” işlevi üstlendiğini, bunun da kullanıcıları yankı odaları (echo chambers) ve filtre balonları (filter bubbles) gibi kapalı dolaşım alanlarına sürükleyebildiğini vurgular (s.43). Bu mekanizma, kamusal müzakerenin ihtiyaç duyduğu karşıt görüşle temas ve eleştirel çoğulluk kapasitesini zayıflatırken, ortak hakikat zemininin parçalanmasına da zemin hazırlamaktadır. Bölüm, bu kırılmanın yalnızca iletişimsel değil, aynı zamanda politik sonuçlar üreten bir sorun alanı olduğunu, enformasyonun görünürlük ölçütlerinin şeffaf olmaması nedeniyle demokratik iradenin “görünmez” biçimlerde yönlendirilebilir hale gelebildiğini örnekler üzerinden tartışır (s.45). Eserin birinci bölümünde analiz unsuru olarak kullanılan Cambridge Analytica skandalı, algoritmik mikro-hedefleme pratiklerinin kişiselleştirilmiş ikna süreçleriyle birleştiğinde kamusal tartışma koşullarını nasıl dönüştürebildiğini hatırlatan bir eşik örnek olarak konumlandırılır (s.45). Bu noktada yazar, hakikat-sonrası (post-truth) bağlamında kamusal söylemin sınıandığını ve iletişim mecralarının özel çıkarlar güden aktörlerin kontrolünde yoğunlaşmasının demokrasiyi çok katmanlı bir gerilimle karşı karşıya bıraktığını da vurgular (s.56).

Tanrıöver’in kamusal alan tartışmaları bağlamında dijital platformları analizi, platformların reklam temelli iş modellerinin kamusal iletişim düzenini “dikkat ve etkileşim” mantığına doğru çektiği, görünürlüğü kullanıcıyı platformda tutma hedefiyle yeniden biçimlendirildiği eleştirini öne çıkartmaktadır. Bu zeminde meseleyi, yalnızca habercilik sektörüne ilişkin bir sürdürülebilirlik tartışması değil, kamusal alanın altyapısının özel platformlara bağımlı hale gelmesiyle ortaya çıkan yapısal bir demokrasi sorunu olarak görmektedir. Bölüm, bu yapısal sorunun tek bir müdahale türüyle çözülemeyeceğini, rekabet ve antitröst yaklaşımlarının da platform hâkimiyetini sınırlama başlıkları arasında yer aldığını belirtir (s.50; s.59). Böylece “platform bağımlılığı” sadece ekonomik bir kırılma değil, kamusal tartışmanın koşullarını belirleyen bir iktidar düzeni olarak okunur.

Dijital çağda demokrasi ve medyanın dönüşümüne ilişkin yazarın öne çıkardığı çözüm hattı ise düzenleyici çerçeveler ve alternatif mimariler olmak üzere iki paralel eksenle ilerler. Avrupa Birliği’nin Dijital Hizmetler Yasası (DSA) bu noktada, şeffaflık, hesap verebilirlik ve denetim yükümlülükleri üzerinden kamusal alanı güçlendirmeye dönük bir düzenleme örneği olarak tartışmaya açılır (s.59). Buna ek olarak “ara katman” (middleware) yaklaşımı, kullanıcıların platformların tekil algoritmik rejimine mahkûm olmadan farklı sıralama/filtreleme seçenekleri arasında tercih yapabilmesini mümkün kılacak bir alternatif olarak gündeme gelir (s.59). Yazar, yalnız regülasyonla sınırlı kalmayan bir perspektifle, platform kooperatifleri ve merkezsiz sosyal ağ girişimlerini (Mastodon gibi) de kamusal alanın tekelleşmesini kırmaya yönelik seçenekler arasında anmaktadır (s.57). Bu öneriler, medya okuryazarlığının güçlendirilmesiyle tamamlanan çok katmanlı bir stratejiye bağlanır.

Sonuç olarak ikinci bölüm, dijital araçların demokrasiyi kendiliğinden güçlendireceği varsayımı yerine, dijital kamusal alanın ancak bilinçli müdahalelerle yeniden kurulabileceğini savunmaktadır. Bu

doğrultuda algoritmik şeffaflığın artırılması, çoğulculuğun ve katılımcılığın güçlendirilmesi ve platform tekellerini sınırlamaya dönük rekabet müdahalelerinin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulayarak, dijital kamusal alanın yeniden inşasına dair tartışmayı bütünlüklü bir çerçevede ele almaktadır (s.57–59).

Serkan Bayrakçı ve Armağan Bayrak'ın "Enformasyon Düzensizlikleri: Dijital Çağın Toplumu Yanıltan Yüzü" başlıklı bölümü, dijital enformasyon ekosisteminde "doğru–yanlış" sınırlarının neden daha geçirgen hale geldiğini ve bunun toplumsal sonuçlarını kavramsal bir çerçevede tartışmaktadır. Yazarlar, dijital teknolojiler ve sosyal medya platformlarıyla birlikte enformasyon üretimi ve dolaşımının yalnızca kurumsal aktörlerin değil, bireylerin ve algoritmik sistemlerin de dâhil olduğu karmaşık bir düzene dönüştüğünü tartışmaktadırlar. Türkiye'de internet erişiminin yaygınlığına dair TÜİK verisini bu dönüşümün toplumsal ölçeğine işaret eden bir arka plan olarak kullanan yazarlar, bölümün kuramsal çerçevesini, bilginin tarihsel olarak iktidar ilişkileriyle birlikte işlendiği varsayımına dayandırır. Bu noktada Foucault'nun bilgi ve iktidar analizleri, bilginin "hakikat rejimleri" içinde kurulduğu fikri üzerinden dijital platformların görünürlük ve dolaşım üzerindeki belirleyiciliğini açıklamak için devreye alınırken enformasyon düzensizliklerinin ekonomik çıkarlar ve yönlendirme pratikleriyle eklemlenmediğinin analizi için de Shoshana Zuboff'un gözetim kapitalizmi yaklaşımından yararlanılır (s.69).

Kavramsal netlik ise Wardle ve Derakhshan'ın (2017) "Enformasyon Düzensizliği" kavramsallaştırmasını literatüre kazandıran Avrupa Konseyi raporuyla çerçevelenmektedir. Rapor, enformasyon düzensizliğini, yalnızca içeriğin yanlışlığıyla değil, üretim-yayımla niyetiyle birlikte ele almaktadırlar. Sahte haber etiketinin açıklayıcılığının sınırlı kaldığını vurgulayarak mezenformasyon–dezenformasyon–malenformasyon ayrımını ve buna eşlik eden süreç (oluşturma–üretim–dağıtım) ile bileşenleri (etken–mesaj–yorumlayıcı) birlikte önerir (s.70).

Toplumsal etkiler hattında, hakikat sonrası (post-truth) iklimi ve komplo kültürü gibi olguların, platformların etkileşim odaklı ekonomik modeliyle birleştiğinde epistemik güveni aşındırabildiğini vurgulamaktadırlar. Bu kırılmanın kamu otoritelerine ve uzmanlığa güven, demokratik süreçler ve toplumsal kutuplaşma üzerinde derin sonuçlar üretebildiğini tartışır (s.71; s.74–77). Yankı odaları ve algoritmik filtreleme mekanizmaları, bireylerin karşıt görüşle temasını daraltan ve yanlış bilginin duygusal yayılımını hızlandıran bir yapı unsuru olarak konumlandırılır (s.76–77). Bölümün son kısmında ise yapay zekâ destekli içerik üretimi, enformasyon düzensizliğini büyüten yeni bir risk katmanı olarak ele alınır; özellikle ikna edici sahte metin üretimi gibi kapasitelere atıfla YZ'nin yanlış/yanıltıcı içeriklerin üretim ve dolaşımını kolaylaştırabileceği belirtilir (s.80). Bu risk manzarasına karşı yazarlar, dijital okuryazarlığı salt teknik bir beceri değil, erişim–analiz–sorgulama–sorumlu kullanım boyutlarını içeren bir "direnc mekanizması" olarak yeniden konumlandırır (s.68). Buradan hareketle metnin dijital yurttaşlık ve platform yönetişi tartışmalarında kullanılabilecek işlevsel bir kavramsal çerçevesiyle, dijital okuryazarlığı eleştirel değerlendirme kapasitesi olarak yeniden tanımlamasıyla da pratik müdahale alanlarına yön gösteren bir metin değerlendirmesi yapılabilir. Enformasyon düzensizliklerini "tekil yanlış içerikler" düzeyine indirgemenin, üretim niyeti, dolaşım dinamikleri ve platform ekonomisinin görünürlük rejimleriyle birlikte ele alan bütünlüklü bir analiz çerçevesi ile metnin Türkiye'deki alan literatürüne katkı sunduğu sonucuna varılmıştır.

Burcu Sena Tosun ve Ali Büyükaşan'ın "Dijitalleşme ve Değişen Çocuk Algısı: Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar" başlıklı bölümü, dijitalleşmeyi yalnızca teknik bir ilerleme olarak değil, çocukluk deneyimini, çocuk algısını ve bu algıyı kuran toplumsal ve etik yapı taşlarını etkileyen çok katmanlı bir dönüşüm alanı olarak ele almaktadır. Çocuk/çocukluk çalışmalarının günümüzde dijital kültür perspektifiyle yeniden değerlendirildiği vurgusu ile çocuk kavramının tarihsel ve disiplinlerarası izleklerini dijitalleşme bağlamında yeniden konumlandırma amacını (s.93–95) taşıyan metin, sosyal medya eko-

sisteminin gündelik yaşama soktuğu influencer, kidfluencer, sharenting ve instamom değişen kültürel örüntüler ile aile ilişkileri, pazarlama pratikleri ve etik tartışmaları odağına almaktadır (s.94). Özellikle sharenting ve kidfluencer kavramları; ebeveynlerin çocukları üzerinden içerik üretmesi ve çocukların “influencer” olarak yetiştirilmesi bağlamında, “dijital ebeveynlik” tartışmasını mahremiyet, etik temelli medya çalışmaları ve çocuk hakkı ihlali eksenine taşır (s.94). Ayrıca yazarlar, dijitalleşmenin toplumsal etkilerini açıklamak üzere dijitalleşme yaklaşımlarını (ağ toplumu, dijital kapitalizm, posthümanizm/teknoloji, dijital yerellik) ve çocukluğa ilişkin psikolojik-sosyolojik yaklaşımları disiplinlerarası bir düzlemde tartışmaktadırlar (s.94-95). Dijitalleşmenin yalnızca faydalar değil, etik problemler, gizlilik/güvenlik sorunları ve çocukları özellikle kırılgan kılan risk kümeleri de ürettiği vurgulanır. Siber zorbalık, mağduriyet ve çocukların kişisel gizliliği gibi başlıklar bu bağlamda dikkat çekmektedir (s.96-97).

Psikolojik yaklaşımlar, Piaget’nin bilişsel gelişim çizgisi, Vygotsky’nin toplumsal etkileşim vurgusu, Kohlberg’ün ahlaki gelişim evreleri ve Gilligan’ın toplumsal cinsiyet temelli eleştirisi, çocukluğu anlamada başvurulmuş temel dayanaklar olarak özetlenir (s.103-105). Bu yönüyle bölüm, dijitalleşmenin çocukluk üzerindeki etkilerini yalnızca güncel popüler kavramlar üzerinden değil, çocuk gelişimi ve toplumsallaşma tartışmalarının yerleşik kuramsal mirasıyla ilişkilendirerek değerlendirmeye açan bütünlüklü bir çerçeve sunmaktadır (s.95-105).

Çalışma, gelişim kuramları ile birlikte dijitalleşme ve çocukluk olgusunu ele alış biçimiyle literatüre tartışmaya değer bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın güçlü yanlarından biri sharenting ve kidfluencer gibi güncel ve popüler kavramları, gelişim kuramları açısından önemli iki isim olan Jean Piaget ve Lev Vygotsky ile Aydınlanma filozoflarından J. J. Rousseau’nun kuramlarından hareketle tartışmaya açmalarıdır. Yazarların, dijital kültürü Castells’in ‘ağ toplumu’ veya Schiller’in ‘dijital kapitalizm’ teorileri üzerinden okuması, konuyu sadece bir ebeveynlik sorunu olmaktan çıkarıp, politik ekonomi ve toplumsal yapı tartışmasına dönüştürmüştür. Bu yaklaşım, dijitalleşmeyi teknik bir süreçten ziyade, çocukluğun ontolojisini değiştiren bir ‘dijital kültür’ inşası olarak değerlendirmeye davet eden önemli bir katkıdır.

Sonuç olarak bu çalışmanın, iletişim bilimleri, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerini kesiştiren bütüncül yapısıyla alandaki araştırmacılar için tartışılmaya değer bir referans metni olduğu söylenebilir. Özellikle çocukluğun tarihsel inşasından dijital inşasına geçişi izlemek isteyenler için teorik bir harita işlevi gören çalışma, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için sağlam bir kavramsal zemin sunmaktadır.

Muhammed Akif Albayrak’ın “*Dijital Oyun Endüstrisinde Çocuk: Oyun İçi Satın Almaların Getirdiği Riskler*” başlıklı bölümünde, dijital oyunlar çocukluk deneyiminin erken ve merkezi bir bileşeni olarak konumlandırılmaktadır. Çocukların “dijital yerli” olsalar dahi bilişsel gelişimlerini tamamlamamış olmaları nedeniyle ikna ve manipülasyon pratiklerine daha açık bir grup olarak ele alındıkları görülmektedir. Bu çerçevede, oyun endüstrisinin ölçeğini, küresel gelir ve oyuncu sayısı projeksiyonları bağlamında görünür kılarak tartışmayı yalnızca kültürel ve iletişimsel bir alana değil, aynı zamanda güçlü bir politik-ekonomi zeminine taşımaktadır.

Bölümün analitik temeli, oyun içi satın alımların işleyiş mantığını açıklayan kavramsal tartışmalarla kurulmaktadır. “Freemium” iş modelinin, temel içeriği ücretsiz sunup gelir üretimini uygulama-içi satın alımlara yaslayan yapısı hatırlatılmakta ve satın alma davranışının yalnızca dışsal tercihlerle değil, oyunların “bilinçli tasarım” tercihleriyle de teşvik edildiği vurgulanmaktadır (s. 127). Bu noktada mikro-işlemler, ganimet kutuları, “battle pass” ve öde-kazan (P2W) gibi mekanizmalar kavramsal olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ganimet kutularının rastgele ödül mantığıyla kumar mekaniğine yaklaşan bir gerilim ürettiği, bu pratiklerin sorunlu/riskli kumar davranışı olasılıklarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir (s. 129). Sanal para birimleriyle gerçek para arasındaki bağın bulanıklaştırılması, birden fazla para biriminin aynı içerik için kullanılabilmesi ve zaman sınırlı teklifler gibi tasarım çözümleri,

harcama farkındalığını zayıflatabilen ve FOMO benzeri dürtüleri tetikleyebilen bir ekosistem olarak tartışmaya açılmaktadır (s. 130).

Metnin önemli ikinci belirgin konusu, çocukların veri mahremiyeti ve hedefli reklamcılık riskleridir. Oyun sektörü, sosyal medya kadar sıkı bir denetime tabi olmaksızın kişisel, biyometrik ve konumsal veriler üzerinden ayrıntılı profiller çıkarabilmektedir. Oyun-içi hedefli reklamların çocukların tutum ve tüketim davranışlarını etkileyebildiğini vurgulayan yazar, çözüm odaklı bir yapı için politika yapıcılar, sektör temsilcileri, eğitimciler ve ebeveynler arasında çok paydaşlı bir yönetim modeli kurulmasını belirtmektedir (s. 134). Bu bağlamda Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), Dijital Hizmetler Yasası (DSA) ve Çocukların Çevrimiçi Gizliliğini Koruma Yasası (COPPA) gibi çerçeveler asgari güvenlik ve mahremiyet standardı olarak konumlandırılmaktadır. Epic Games ve Cognosphere (Genshin Impact) gibi örnekler, yaptırım ve denetim boyutunu somutlaştıran emsal dosyalar olarak anılmaktadır (s. 137).

Son bölümde yaşa dayalı sınırlamalar, sanal para birimlerinde şeffaf fiyatlandırma, ganimet kutusu gibi kumar benzeri unsurların yasaklanması, “privacy-by-design” ve varsayılan gizlilik ayarları gibi öneriler üzerinde durulmaktadır. Eğitim programlarına dijital ve finansal okuryazarlığın eklenmesi ile ebeveyn denetim araçlarının güçlendirilmesiyle birlikte düşünülmektedir (s. 140). Genel olarak bölüm, daha çok derleme temelli ve örnek olaylarla somutlaştırılmış bir analizi ve tartışma yöntemi ile iş modeli, satın alma mekanikleri, tasarım yönlendirmeleri ile politika tartışmasını birleştirerek okura riskin nerede üretildiğini gösteren, uygulama alanına da ne tür önlemler tartışılabilir sorusunu açan bir çerçeve sunmaktadır.

Alaattin Aslan ve Asya Yiğit tarafından kaleme alınan “Yerel Gazeteciliğin Dijitalleşmesi ve Toplumsal Etkileri: Fırsatlar ve Tehditler” başlıklı bölüm, yerel basını bir ülkenin kültürel ve demokratik dokusunun korunmasında vazgeçilmez bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Dijitalleşmenin bu alanı yalnızca teknik olarak değil, yapısal ve işlevsel düzeylerde dönüştürdüğünü tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede “emeğin dijitalleşmesi” vurgusu öne çıkmaktadır. Emek sürecinin fiziksel üretimden veri işleme, içerik üretimi, tasarım, etkileşim gibi sembolik işlemeye kaydığı, yerelde çoğu zaman görünmez kalan üretim pratiklerinin dijital mecralarda daha görünür hale gelebildiği belirtilmektedir (s. 149). Bununla birlikte yazarlar, dijital mecraların vaat ettiği özgürlük alanının giderek algoritmaların belirlediği bir görünürlük rejimi içinde yeniden şekillendiğini, yerel ve özgün üretimlerin küresel bilgi ekonomisinde marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kaldığını vurgulayarak tartışmaya eleştirel bir derinlik kazandırmaktadır (s. 150).

Bölümün kapsamı içinde dijitalleşmenin yerel gazeteciliğe sunduğu fırsatlar olan düşük maliyetli yayıncılık, yeni içerik formatlarının çoğalması (podcast, canlı yayın, veri gazeteciliği vb.), toplulukla çift yönlü etkileşim, yerel meselelerin küresel ağlarda görünürlük kazanması ve mobil gazetecilik (MoJo) gibi başlıklar üzerinden sistematik biçimde sıralanmaktadır. Bu başlıklar, yerel medyanın hem daha geniş kitlelere erişebilmesi hem de katılımcı ve etkileşimli ilişki biçimlerini güçlendirebilmesi bakımından bir potansiyel alanı olarak çerçevelenmektedir (s. 158–160).

Buna karşılık tehditler bölümünde, dijital reklam gelirlerinin Google ve Meta gibi platformlarda yoğunlaşmasıyla yerel medyanın ekonomik bağımsızlığının zayıfladığı vurgulanmaktadır. Tıklanma ve algoritmik görünürlük odaklı içerik üretiminin “tıklama tuzağı” (clickbait) mantığını besleyerek haberciliğin niteliğini aşındırabildiği, dijitalleşmenin doğrulama süzgeçlerini zayıflatmasıyla dezenformasyon riskinin yükseldiği, istihdam piyasasında güvencesizliğin derinleştiği ve internet erişimindeki eşitsizlikler nedeniyle dijital uçurumun yerel haberciliğin kapsayıcılığını sınırlandırabildiği tartışılmaktadır. Bu bütünlük içinde, yerel gazeteciliğin kamusal yarar, eleştirel denetim ve toplumsal temsil gibi temel işlevlerinin platform bağımlılığı nedeniyle erozyona açık hale geldiği düşüncesi belirginleşmektedir (s. 160).

Sonuç bölümünde ise sürdürülebilirlik meselesi “teknolojik adaptasyon”un ötesine taşınarak yapısal önerilerle tamamlanmaktadır. Basılı ve dijitalin eşgüdümünü hedefleyen hibrit modeller, bağımsızlığı zedelemeyecek şeffaf kamu fonları, topluluk destekli finansman biçimleri ve hem gazeteciler hem okurlar için etik ve dijital okuryazarlık kapasitesinin güçlendirilmesi, bölümün öneri setinin omurgasını oluşturmaktadır (s. 162- 164). Bu doğrultuda bölüm, yerel gazeteciliğin dijital çağda kamusal bir hizmet olarak varlığını sürdürebilmesinin, teknolojiyi yalnızca takip etme değil, aynı zamanda toplumsal hedefler doğrultusunda stratejik biçimde yönlendirebilme becerisine bağlı olduğunu düşündürmektedir.

Elif Akçay ve Gül Dilek Türk’ün “Yapay Zekâ ve Dijital Gazetecilik: Etik İlkelerin Muhabir 5.0 Aracı Üzerinden Değerlendirilmesi” başlıklı bölümünde, yapay zekânın gazetecilik pratiklerine eklenmesi “hız” ve “verimlilik” söyleminin ötesine taşınarak etik ilkelere dayalı bir sınamaya tabi tutulmaktadır. Metin, yapay zekâ destekli üretimi salt teknik bir otomasyon olarak değil, haberin toplanması, yazılması ve dolaşıma sokulması süreçlerinde editoryal sorumluluğun nasıl yeniden tanımlandığına ilişkin kuralları değiştiren bir durum olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede “Muhabir 5.0” aracı, bir üretim protokolü gibi ele alınarak, araca yüklenen komut, eklenti ve yönlendirme mantığı, ortaya çıkan metnin etik niteliğini belirleyen asli parametrelerden biri olarak düşünülmektedir (s.180).

Bölümün yöntemsel yapısını, üç farklı gündem üzerinden Muhabir 5.0 aracına yazdırılan haber metinlerinin içerik analizine tabi tutulması oluşturmaktadır. Değerlendirme için “Gazetecilik Etik İlkeleri Küresel Bildirisi”ndeki 16 maddeden, yapay zekâ haberciliğinde en sık tartışılan etik risk alanlarını kapsadığı gerekçeyle “hakikate riayet, olgu-yorum ayrımı, kaynak kullanımı, mahremiyet, nefret söyleminden kaçınma, intihal/çarpıtma yasağı ve çıkar çatışması” olmak üzere yedi ilkenin seçildiği belirtilmektedir. İki aşamalı yapılan analiz ile meslek ilkelerinin haberlere uygulanabilirliği sınanmakta, ardından uygulanabilir ilkeler üzerinden dil, kaynak kullanımı ve içerik özellikleri incelenmektedir. Yazarlar, etik kavramını soyut bir ideal alanı olarak değil, metin üzerinde izlenebilir göstergeler üreten bir değerlendirme matrisi olarak kurmaktadır.

Yazarların ulaştığı önemli bulgulara baktığımızda; Muhabir 5.0 aracılığıyla üretilen haber metinlerinin bazı etik ölçütlerde genel olarak kabul edilebilir bir uyum sergileyebildiğini, buna karşılık bazı başlıklarda daha belirgin sınırlılıklar taşıdığını göstermektedir. Özellikle olgu-yorum ayrımı ve tarafsızlıkla ilişkili alanlarda “kısmi” uyumun öne çıktığı, en kırılgan noktanın ise kaynak gösterimi ve doğrudan kaynağa dayandırma pratiklerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (s.187). Bu çerçevede yazarlar, yapay zekâ haberlerinde şeffaflık ve doğrulanabilirlik kapasitesinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayarak, teknik ayrıntıların ve karşılaştırmalı verilerin daha sistematik biçimde desteklenmesinin editoryal kalite açısından kritik bir eşik oluşturduğunu ifade etmektedirler (s.188). Buna ek olarak, çatışma bağlamındaki örneklerde bağımsız kaynak çeşitliliğinin artırılması ve tanıklıkların etik sınırlar içinde metne eklenmesi gibi önerilerle, yapay zekâ üretiminin ancak insan denetimi ve gazetecilik pratikleriyle birlikte işletildiğinde güçlenebileceği fikrinin vurgulandığı söylenebilir.

“Araçların ürettiği metin” üzerinden yapay zekâ destekli habercilik tartışmasının somutlaştırılması ve etik ilkelerin ölçülebilir bir kontrol listesine indirgenmeden, metinsel göstergelerle ilişkilendirilmesi, çalışmanın alana katkısı olarak dile getirilebilir. Bununla birlikte, yapay zekânın bir özne olarak değil, denetim ve yönetim ihtiyacını artıran bir araç olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu nedenle bölüm, yapay zekâ ile hızlanan üretimin gazetecilikte toplumsal faydaya dönüşebilmesinin, kaynak şeffaflığı, bağımsız doğrulama ve editoryal sorumluluk ilkeleriyle birlikte işletildiği ölçüde mümkün olabileceğini düşündürmektedir.

İhsan Eken’in kaleme aldığı “İnsan-Bilgisayar Etkileşiminin Geleceği: Kullanıcı Deneyiminden Yapay Zekâya” başlıklı bölüm, İnsan-Bilgisayar Etkileşimini (İBE/HCI) “insanın teknolojiye uyumlanması” fik-

rinin tersine, teknolojinin insan ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmesini hedefleyen bir disiplin olarak konumlandırmakta ve alanın tarihsel gelişimini, güncel yapay zekâ akımıyla birleşen bir dönüşüm hattı içinde tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede etkileşim, yalnızca teknik bir arayüz ilişkisi değil, kullanıcının bilişsel ve duygusal süreçlerini de içeren karşılıklı bir ilişki alanı olarak ele alınmaktadır.

Bölümün kavramsal çerçevesi, İBE'nin tarihsel gelişimini ana kırılma noktaları olarak gösterebileceğimiz MEMEX/hipermetin fikri, ergonomi ve insan-makine simbiyozu, "insan zekâsını artırma" hedefi ve WIMP paradigması gibi konular özetler. Bu hat, İBE'nin yalnızca mühendislik değil; psikoloji, tasarım ve sosyal bilimlerle genişleyen çok disiplinli karakterini görünür kılar ve kullanıcı deneyiminin İBE içinde merkezi bir eksene yerleşmesini açıklar. Sonraki aşamada veriye dayalı etkileşim rejiminin zeminini oluşturur. Makine öğrenimi, doğal dil işleme ve duygu analizi gibi alanlardaki uygulamalar, kullanıcı verisini etkileşimi öngörülebilir kılan temel bir altyapı unsuru haline getirmiştir (s. 199). Bu dönüşümle kullanıcı, arayüzün pasif muhatabı olmaktan çıkar. Verisi aracılığıyla sistemi yönlendiren ve giderek "ortak tasarımcı" rolüne yaklaşan bir özneye evrilir (s. 208).

Metnin eleştirel yaklaşımı mahremiyet ve sorumluluk tartışmalarında belirginleşir. Algoritmik önyargı, kullanıcıların verilerinin "kara kutu" gibi işlenmesi, kitabın diğer bölümlerinde de değinilen Cambridge Analytica örneği ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin (GDPR, KVKK) üretken modeller karşısındaki pratik zorlukları, açıklanabilir yapay zekâ ve bilgilendirilmiş rıza gibi ilkelerin neden stratejik hale geldiğini düşündürmektedir. Üretken yapay zekânın telif ve özgünlük sorunlarını görünür kılması da bu çerçeveyi genişletir.

Bölüm, farklı yargı kararlarının gerekçelerini karşılaştırmalı biçimde analiz ederek, üretken yapay zekâ çıktılarında insan katkısının nasıl tanımlandığını, hangi ölçütlerle tanındığını ve hangi durumlarda reddedildiğini somutlaştırmaktadır. Örneğin Beijing Internet Court'un (Kasım 2023) kararı, Midjourney benzeri bir modelle üretilen ve Photoshop'ta minimal düzenlenen bir illüstrasyonu, "asli nitelikte insan entelektüel emeği" içerdiği gerekçesiyle telif korumasına dâhil etmektedir. Mahkemenin odak noktası algoritmanın üretimi değil, kullanıcının prompt tasarımı, stil seçimi ve renk kompozisyonu gibi estetik tercihleridir. Buna karşılık Washington D.C. Federal Bölge Mahkemesi, Thaler v. Perlmutter (Ağustos 2023) davasında tamamen yapay zekâ ile üretilmiş bir görselin tescil talebini reddederek "insan yazarlığı" şartını mutlaklaştırır. ABD Copyright Office'in (Mart 2024) yaklaşımı da ancak insan tarafından "anamlı" yaratıcı düzenleme varsa koruma doğabileceğini teyit etmektedir. Bölümün hukuki okumasının asıl katkısı, bu iki zıt normatif modelin ortaklaştığı noktayı netleştirmesidir: yaratıcı sürecin meşruiyeti, giderek insan özneliğinin belgelenmesi ve yaratıcı müdahalenin şeffaflaştırılması üzerinden kurulmaktadır. Dolayısıyla tasarım ve üretim süreçlerinde "insan dokunuşunun" ispatı için şeffaf süreç yönetimi geleceğin standart normlarının zemini hâline gelmektedir. Sonuçta öneri seti, katılımcı tasarımın genişletilmesi, şeffaf ve etik yapay zekâ modelleri, kişiselleştirme üzerinde kullanıcı kontrolü, dijital okuryazarlık ve telif standartlarının geliştirilmesi gibi başlıklarda yoğunlaşmaktadır.

Mesut Bostan'ın kaleme aldığı *"Dijital Diziler ve Özdeşünümsellik: Bir Oto-Analiz Olarak Bir Başkadır"* başlıklı bölüm, *Bir Başkadır* dizisini salt bir dijital içerik olarak değil, Türk toplumunun sınıfsal ve kültürel kodlarını masaya yatıran sosyolojik bir medya olayı olarak okumaktadır. Yazarın analizindeki dikkat çeken noktalardan biri, dizinin klişeleri (başörtülü gündelikçi, seküler psikiyatr, maço fedai) birer sosyal tip olmaktan çıkarıp, divan edebiyatındaki "mazmun" kavramıyla ilişkilendirmesi olduğu söylenebilir (s.214). Tıpkı bir şairin bilindik bir imgeyi (mazmunu) kendi dünyasında yeniden yaratması gibi, dizi de bu tanıdık karakterleri derinleştirerek onlara özgün bir yapı kazandırmaktadır.

Bostan, dizideki mecra temsillerini Pierre Bourdieu'nün "kültürel sermaye" kavramıyla harmanladığı bir çerçeve sunmaktadır (s.217). Dizinin karakteri olan Peri'nin bireysel ve seçkin dijital izleme alış-

kanlığı ile Meryem'in kolektif ve duygusal total izleyici konumu, sadece bir zevk farkını değil, Türkiye'deki derin sınıfsal yarılmayı da simgeliyor. Estetik düzeyde ise dizi, Yeşilçam melodramına ve "kitsch" unsurlara (yapma çiçekler, Ferdi Özbeğen şarkıları) nostaljik değil, şefkatli bir yerden bakmaktadır. Bostan, burada Ayşe Şasa'nın halkın zevkine içeriden bakan merhametli tavrı ile dizideki Ali Sadi Hoca'nın yapma çiçeği "sahtelik" olarak gören normatif bakışını karşılaştırarak çok katmanlı bir eleştiri getirmektedir.

Bölümün kuşak çatışmasına ilişkin literatüre katkısı, kuşak farkını sabit ve ikili (geleneksel/seküler) bir çatışma şeması yerine, geçişken ve müzakere edilebilir bir ilişki biçimi olarak tartışmaya açmasıdır. Bu çerçevede kuşaklar arası ayrımın medya kullanımıyla somutlaştığını; Peri'de medyanın estetik/ayrışma kodlarını belirleyen bir araç, Hayrunnisa'da mahremiyetin mecrası, Meryem'de ise kolektif izleme ritüeli olarak kurulduğunu göstererek "kuşak gerilimi"ni pratikler üzerinden analitikleştirir. Yazar, özellikle Hayrunnisa karakterini ne tam geleneksel ne de tam seküler bir kalıba soktuğunu belirtiyor. Onu kuşaklararası farkın dikey bir çatışmadan ziyade "yatay ve geçirgen" bir geçişe dönüştüğü hibrit bir figür olarak yorumlamaktadır (s.219). Meryem'in televizyon başındaki kolektif ritüeline karşın Hayrunnisa'nın odasındaki dijital mahremiyeti, Z kuşağının bireysel alan talebini ve arada kalmışlığını sosyolojik temelde özetlemektedir.

Yazar, *Bir Başkadır*'ı nostaljiye sığınan Yeşilçam veya ideolojik bir paranoya üreten *Kuş Uçuşu* gibi diğer özdüşünümsel yapımlardan ayırarak, dizinin kendi üretim koşullarını sorgulayan yapısal farkına dikkat çekmektedir. Sonuç olarak bu bölüm, diziyi sadece izlenen bir yapımlardan çıkarıp, üzerine düşünülen bir sosyolojik vaka olarak konumlandırıyor. Bostan, dizinin estetik ve kültürel katmanlarını edebiyat, sosyoloji ve medya kuramlarıyla harmanlayarak okura, dijitalleşen Türkiye'nin ruh halini anlamak için güncel bir kılavuza dönüştürüyor.

Haldun Narmanlıoğlu'nun *"Omniptikon ve Gastropornografi Gölgesinde Dijital Yemek Kültürü"* başlıklı bölümü, yemeğin yalnızca biyolojik bir gereksinim değil, tarihsel olarak statü ve ayrıcalıkla örülü bir kültürel pratik olduğu ve dijitalleşme ile bu statü gösterisinin kitlesel, görsel ve dolaşıma açık bir forma taşındığı tartışmalar çerçevesinde yazılmıştır. Yazar, avcı-toplayıcı topluluklarda artı ürünün sınırlılığı nedeniyle birikim ve tabakalaşmanın yemek üzerinden sınırlandırıldığını, yerleşik düzene geçişle birlikte yiyeceğin üretim, depolama, dağıtım kontrolü üzerinden hiyerarşi üreten bir güç kaynağına dönüştüğünü hatırlatıyor (s.233). Bu tarihsel izlek, Türk kültüründeki yağma sofraları ve Osmanlı'daki çanak yağması örnekleriyle tarihsel-toplumsal bağlamla ilişkilendirerek yemeğin ritüel biçimler üzerinden zenginlik ve cömertlik sergisine nasıl bağlandığını göstermektedir (s.234).

Bölüm, Türkçedeki alan literatürü açısından değerli bir katkı olarak nitelendirilebilecek "gastropornografi" ve "omniptikon" kavramsal çerçevesi üzerine kuruludur. Yazar, çalışmasının sosyolojik açıdan bir nedensellik açıklaması iddiası taşımadığını açıkça belirterek, medya ve iletişim literatüründe görece yeni sayılabilecek bu iki kavramla dijitalleşen yemek kültürü arasındaki bağlantının izlerini sürmeyi amaçlıyor (s.235). Gastropornografinin tarihsel izlekleri, Roma ziyafetlerinde "kusma odaları" (vomitoria) ve Vitellius örneği üzerinden tartışmaya açılmaktadır (s.235). Ardından kavramın kitle iletişim araçları döneminde tarif ve sunum pratikleriyle pornografik bir görsel rejime büründüğü, terimin Alexander Cockburn'e atfedildiği ve Magee, Rousseau, Cruz gibi kaynaklar üzerinden "şehvetli/günahkâr görsellik, temsili tüketim ve performatiflik" boyutlarıyla genişletildiği görülmektedir (s.235-236). Bu çerçevede yazarın kritik vurgusu, sosyal medya ile birlikte sıradan kullanıcıların yalnız izleyici olmaktan çıkıp pornografik yemek gösterisini üreten "gastro kullanıcılar"a dönüşmesidir (s.236).

Omniptikon kavramı ise bu görsel teşhirin toplumsal zemininin açıklayıcı çerçevesi olarak ele alınmaktadır. Panoptikondan farklı olarak omniptikon, "herkesin herkesi gözetlediği" ve dahası bireylerin kendilerini gönüllü biçimde görünürliğe açtığı karşılıklı bir gözetim kültürü olarak tanım-

lanmaktadır (s.237). Yazar, bu ortamda görünürlük ile gizlilik arasındaki gerilimin derinleştiğini, beğenilme karşılığında mahremiyetin aşıldığını ve sürekli maruz kalma ikliminin normalleştiğini vurgular (s.238). Han ile mahremiyet sonrası kültürde tutunmanın kendini sergilemeye bağlanması ve Bauman–Lyon çizgisinde görünürlük vadinin dışlanmama arzusuyla ilişkisi, yemeğin neden bu kadar işlevsel bir gösteri aracına dönüştüğünü tamamlayan argümanlar ürettiğine değinir (s.239).

Bölümün, yemeği “dijital kültür” tartışmasına harici bir örnek olarak değil, gözetim, statü ve gösteri ekonomisinin kesişiminde konumlandırması bakımından akademik literatüre farklı bir yaklaşım ve yorumlama sunmaktadır. Ayrıca yazar, kavramsal açıklama ile sınırlı kalmanın riskini belirterek, gastro kullanıcıların bu kültürden neden haz aldığını, bunun etik-toplumsal etkilerini daha içeriden kavrayacak yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu açıkça dile getirir (s.240). Bu yönüyle bölüm, kitabın bütününde dijitalleşmenin gündelik pratikleri nasıl yeniden kodladığını göstermek açısından işlevsel bir “kültürel eşik” kurar. Aynı zamanda ileriki çalışmalar için net bir araştırma gündemi çağırısı üretir.

Değerlendirme-Tartışma

Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik kitabı, dijital dönüşümün toplumsal, kültürel ve etik boyutlarını disiplinlerarası bir yaklaşımdan hareketle birbirini tamamlayıcı çoklu konuları ele alması ve yeni kavramsallaştırmaları gündemine alması ile Türkçe literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Türkiye’de dijitalleşme tartışmaları son on yılda hızla genişlese de, Türkçe literatürün önemli bir kısmı çoğu zaman alt-alanlara parçalı biçimde dağılmaktadır. Bir alan veri/mahremiyet ve siber güvenlik ekserinde, bir başka alan enformasyon düzensizlikleri ve kamusal alan tartışmalarında, bir diğeri çocukluk, dijital kültür ve platform pratikleri üzerinden ilerlemektedir. Gazetecilik ve kullanıcı deneyimi gibi temalar ise çoğu kez bu başlıklarla ancak sınırlı ölçüde buluşmaktadır. Bu parçalanmış görünüm, dijital dönüşümün “teknik” yönü ile “toplumsal-etik” etkilerini aynı çerçevede tartışan, disiplinlerarası bütüncül haritalara duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Bu bağlamda kitap, dijital dönüşümü yalnızca teknolojik bir yenilenme olarak değil; bilgi, iktidar ve kültür ilişkilerini yeniden dağıtan kapsamlı bir toplumsal yeniden yapılanma olarak konumlandırmasıyla Türkçe literatürde bütünleştirici bir hat önermektedir. Editörlerin merkez tezi, algoritmik rejimlerin ekonomik-politik tekelleşme ile birleştiğinde kamusal akıl yürütmeyi zayıflattığı; buna karşılık şeffaflık, hesap verebilirlik ve kullanıcıyı güçlendiren tasarımlar etrafında kurulacak etik–hukuki bir mimarinin dijital kamusalılığı onarabileceğidir.

Kitabın alana katkısını belirginleştiren nokta, bu iddiayı soyut bir tartışma düzeyinde bırakmayıp bölümler boyunca mahremiyet–güvenlik–etik üçlüsünden enformasyon düzensizliklerine, çocukluk ve gazetecilik araştırmalarından insan–bilgisayar etkileşimi ve dijital kültür analizlerine uzanan geniş bir tematik hatta hem “teşhis” hem de “çözüm ilkeleri” üretmesidir. Nitekim editöryal çerçeve, kitabın yalnızca sorunları betimlemekle kalmadığını, kullanıcı güçlendirmesi, şeffaf algoritmalar, etik tasarım ve kamusal yarar odaklı platform mimarileri gibi uygulanabilir ilkeler önerdiğini açıkça vurgular.

Eserin bütününe bakıldığında, dijitalleşmenin sadece teknik bir süreç değil, bilgi-iktidar ilişkilerini ve toplumsal yapıları yeniden inşa eden kapsamlı bir fenomen olduğu tezi değerlendirme ve tartışmaya değecek nitelikte işlenmektedir. Kitap bölümlerinde özellikle Shoshana Zuboff’un “gözetim kapitalizmi” kavramının siber güvenlik ve etik sorunlarla harmanlanması, algoritmik tahakkümün kamusal alan üzerindeki aşındırıcı etkisinin Habermasçı bir perspektifle tartışılması ve enformasyon düzensizliklerinin (mezenformasyon, dezenformasyon, malenformasyon) demokratik kurumlar üzerindeki risklerinin somutlaştırılması dikkat çeken temel unsurlardır. Ayrıca çocukluğun dijitalleşen dünyada yeniden tanımlanması, yapay zekânın habercilik pratiklerindeki etik sınırları ve dijital yemek kültürünün gastropornografi kavramsallaştırması ile omnioptikon çerçevesinde analizi gibi özgün konular, eserin tematik çeşitliliğini ve güncelliğini artırmaktadır.

Bununla birlikte, eserin sunduğu bu zengin içeriği daha da tahkim edebilecek bazı perspektiflerin de eklenmiş olması çalışmanın bütünlüğüne katkı sağlayabilirdi. Örneğin, siber suçlar ve mahremiyet konularında yerel verilerin (Afyonkarahisar örneği gibi) kullanılması oldukça kıymetliken, dijital gözetimin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki özgün etkilerine veya engelli bireylerin dijital dünyadaki “erişilebilirlik” sorunlarına dair özel bir başlığın açılmaması birer tematik genişleme fırsatı olarak görülebilir. Ayrıca, yapay zekâ ve algoritma şeffaflığı konularında küresel regülasyonlar (GDPR, DSA vb.) detaylandırılmış olsa da Türkiye’nin bu süreçteki özgün politika yapım süreçlerine ve yerel mevzuatın uygulama zorluklarına dair daha derinlemesine bir saha analizi, eserin literatürdeki pratik değerini pekiştirebilirdi.

Sonuç olarak “*Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik*”, dijital çağın getirdiği çok katmanlı sorunlara hem teşhis koyan hem de çözüm önerileri geliştiren, yeni araştırmalar için bir çağrı niteliği de taşıyan özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin sunduğu bu kolektif birikim, dijital okuryazarlığın sadece bir beceri değil, demokratik bir hak olarak konumlandırılması gerektiği çağrısıyla son bulmaktadır. Kitap; iletişim bilimleri, sosyoloji, medya okuryazarlığı ve etik alanında çalışan araştırmacılar için rehber bir kaynak olmanın ötesinde, dijital dünyada bireysel özerkliğini korumak isteyen her bilinçli kullanıcı/dijital içerik tüketicisi için de bir farkındalık zemini sunmaktadır. Dijitalleşmeyi tek bir tartışma başlığında tüketmeyen, mahremiyet, güvenlik, etik üçlüsünü merkezde tutarak algoritmik kamusalılık, enformasyon krizi, kültürel pratikler ve mesleki dönüşümler arasında bağ kurmaya çalışan bir derleme olarak, Türkçe literatürde disiplinlerarası bağlantılar kurmaktadır. Bu ve benzeri yayınların, dijitalleşmenin hızla değişen doğasına paralel olarak farklı toplumsal katmanları da kapsayacak şekilde hacimce genişletilmesi, Türkiye’deki dijital çalışmalar yazınının gelişimi adına bir ihtiyaç olduğu kadar bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca bu tür çalışmalarda bir araya getirilen çok boyutlu veriler ve etik tartışmalar, yalnızca akademik birikimi zenginleştirmekle kalmadığı düşünülmektedir. Bireyin teknolojiyle daha sağlıklı ve dengeli bir ilişki kurmasına zemin hazırlayarak “dijital iyi olma” haline katkı sağlanmasına ve farkındalığının artmasına yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

- AB. (2016, Nisan 27). *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council*. 2025 tarihinde EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> adresinden edinilmiştir.
- AB. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council*.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi* (2. Baskı b., Cilt Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Datareportal. (2025). *Global digital reports*. Digital 2025: The state of social media in 2025. WeAreSocial. https://datareportal.com/reports/digital-2025-sub-section-state-of-social?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- Datareportal. (2025). *Global digital reports*. Digital 2025: Turkey. WeAreSocial.
- ITU. (2025). *Measuring digital development: Facts and Figures 2025*. 2025 tarihinde International Telecommunication Union: https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-ict_mdd-2025-3/#:~:text=The%202025%20edition%20shows%20that,quality%20and%20affordability%20gaps%20persist adresinden edinilmiştir.
- Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford, California: Stanford University Press.
- OECD. (2019, Mayıs). *OECD AI Principles overview*. 2025 tarihinde oecd.ai: https://oecd.ai/en/ai-principles?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- UNESCO. (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/3A/48223/pf0000380455?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- UNESCO. (2024). *Eğitim ve araştırmada üretken yapay zekâ kılavuzu*. (I. B. Ergül, Çev.) Fontenoy, Fransa: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.
- Van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The Platform society: Public values in a connective world*. New York: Oxford University Press.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. AB.

Modernizm Barikatlarda: Estetik, Polika, Ütopya

(Stephen Eric Bronner, çev. Ayşe Boren, İletişim Yayınları, ISBN: 9789750539237,
1. baskı - Aralık 2025, 280 sayfa)

Abdulsemet AYDENİZ

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, saydeniz@yyu.edu.tr, 0000-0002-0312-4928

Yirmi birinci yüzyılın kendine has özellikleri ile birlikte küresel ölçekte yaşanan siyasal dönüşümler ve bu dönüşümleri anlamlandırmaya yönelik tartışmalar, sosyal bilimler literatüründe giderek artan bir yoğunluk kazanmıştır. Liberal demokrasilerin krizine, popülist ve otoriter siyasal biçimlerin yükselişine, kamusal alanın dönüşümüne ve kültürel siyasetin merkezileşmesine odaklanan çok sayıda çalışma, bu dönemi yalnızca geçici bir sapma olarak değil, yapısal bir kırılma olarak ele almaktadır (Crouch, 2004; Fraser, 2019; Mounk, 2018; Norris & Inglehart, 2019; Streeck, 2016). Özellikle liberal demokrasilerin kurumsal olarak zayıflaması/dağılması, otoriter ve popülist iktidar biçimlerinin yaygınlaşması ve kamusal alanın giderek daralması, kültürel üretimin “tarafsız” bir alan olarak ele alınmasını giderek daha sorunlu hâle getirmektedir. Kültür, bir yandan piyasa mekanizmaları aracılığıyla etkisizleştirilirken, diğer yandan siyasal iktidarların meşruiyet üretiminde merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu koşullar altında estetik, ya siyasal iktidarın söylemsel aparatına dönüşmekte ya da politikadan bilinçli biçimde yalıtılarak “zararsızlaştırılmaktadır”. Her iki durumda da estetik alan, eleştirel potansiyelini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmış oluyor.

Stephen Eric Bronner’ın *Modernizm Barikatlarda: Estetik, Polika, Ütopya* adlı çalışması, modernizmi tarihsel bir sanat dönemi olarak kapatmak yerine, onu politik, etik ve ütopyacı bir mücadele biçimi olarak yeniden düşünmeye çağırması bakımından bu tartışmaların merkezinde yer alır. Amerika Birleşik Devletleri’nde Rutgers Üniversitesi’nde siyaset bilimi, karşılaştırmalı edebiyat, Alman dili ve edebiyatı bölümlerinde ders veren bir akademisyen olan Bronner’ın 2012 yılında yayımlanan kitabı, 2025 yılında Ayşe Boren tarafından Türkçeye kazandırıldı. Boren’in, kavramsal açıdan yoğun tartışmalar içeren kitabı okur için anlaşılır ve akıcı bir dile taşımayı başardığını söylemek mümkün. Kitap, modernizmin, yalnızca erken yirminci yüzyıla ait estetik deneylerle sınırlayan yaklaşımlara karşı çıkarak özellikle kriz anlarında yeniden ortaya çıkan bir eleştiri pratiği olduğunu savunur. Bu yönüyle eserin, günümüz dünyasında kültür, siyaset ve eleştiri ilişkisini birlikte düşünmek isteyenler için güçlü bir teorik referans niteliği taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bronner, eleştirel teori, siyaset felsefesi ve modernlik tartışmaları alanlarında çalışmalar yapan bir düşünürdür. *Reclaiming the Enlightenment: Toward a politics of radical engagement* (2004), *Of critical theory and its theorists* (2006), *Critical theory: A very short introduction* (2011) gibi Türkçede hâlâ olmayan ve alanlarında önemli metinler yazmış olan yazar Frankfurt Okulu geleneğiyle kurduğu eleştirel ilişki, onun demokrasi, ideoloji, kamusal alan ve kültür üzerine çalışmalarının temel eksenini oluşturmaktadır. *Modernizm Barikatlarda*, bu entelektüel hattın estetik alandaki yoğunlaşmış tartışması konumunda yer almaktadır.

Bronner bu kitapta modernizmi ne romantize eder ne de bütünüyle mahkûm eder. Modernizmi, çelişkilerle dolu bir tarihsel deneyim ve hâlâ tamamlanmamış bir eleştirel proje olarak ele alır.

Böylece modernizmi ya doğası gereği “ilerici” ya da kaçınılmaz biçimde “otoriter” olarak etiketleyen indirgemeci okumaların ötesine geçer. Kitap modernizmi kendi politik ve etik sınırlarıyla sürekli olarak yüzleştiren bir düşünsel alan olarak ele almasıyla öne çıkmaktadır. Kitap modernist sanatı, dünyadan elini eteğini çeken bir içe kapanma yerine modern dünyanın yarattığı yabancılaşma, tahakküm ve anlam kaybıyla doğrudan ilişkili olarak ele alır. Bu nedenle de modernist estetik, uzlaşma, üretmek gibi bir kaygı taşımaz; aksine rahatsız eder, zorlar ve çatışmayı görünür kılar. Bronner’in kendi ifadesiyle söylemek gerekirse; “modernist sanat dünyadan kaçmaz; onunla çarpışır” (2025, s. 3). Bu yaklaşım, günümüzde sanatın sıklıkla “ifade özgürlüğü” söylemi altında siyasetten arındırıldığı ya da piyasa dostu bir estetik nesneye indirgendiği koşullar düşünüldüğünde özellikle anlamlıdır. Bronner’a göre estetiğin politikadan ayrıştırılması, eleştirel gücün sistematik biçimde zayıflatılması anlamına gelir.

Bronner’a göre modernizmin ortaya çıktığı tarihsel bağlam, Aydınlanma’nın ilerleme ve rasyonalite vaatlerinin ciddi biçimde sarsıldığı bir dönemdir. Savaşlar, sanayileşme, kitlesel siyaset ve bürokratik rasyonalitenin yaygınlaşması, modern öznenin dünyayla kurduğu ilişkiyi derin bir krize sokmuştur. Modernist estetik, bu krizin biçimsel ifadesi olarak ortaya çıkar. Parçalanma, uyumsuzluk, kopuş ve disonans gibi modernist estetik stratejiler, Bronner’ın okumasında salt biçimsel deneyler değildir. Bunlar, dünyanın parçalanmışlığına verilen etik tepkilerdir. Modernist sanatçı, uyumlu bir dünya yanılması üretmek yerine, bu uyumsuzluğu görünür kılar. Bu yaklaşımı, estetikten sürekli olarak “anlaşılır”, “erişilebilir” ve “uzlaştırıcı” olmasının beklendiği güncel kültürel iklime karşı eleştirel bir tavır olarak görmek mümkündür.

Modernizim Barikatlarda kitabının ayırt edici en önemli yönlerinden biri, ütopya fikrini savunmaktan vazgeçmemesidir. Bu alanda yapılan entelektüel tartışmalarda ütopya sıklıkla ya totaliter projelerle özdeşleştirilmekte ya da “gerçekçilikten kopuk” bir hayal olarak değersizleştirilmektedir. Özellikle liberal siyasal düşünce içinde ütopyacı tahayyül, toplumu bütünüyle yeniden tasarlama iddiası nedeniyle baskıcı ve otoriter eğilimlerle ilişkilendirilmiştir (Popper, 2013; Berlin, 2002). Soğuk Savaş sonrası dönemde ise ütopya, tarihsel işlevini yitirmiş bir düşünce biçimi olarak sunulmuş; siyasal hayal gücünün yerini yönetim, teknik rasyonalite ve pragmatik reform söylemleri almıştır (Fukuyama, 2006). Buna karşılık eleştirel kuram geleneği içinde yer alan yaklaşımlar, ütopyanın bastırılmasını ideolojik bir işlem olarak değerlendirmiş ve ütopyacı düşüncenin yokluğunun mevcut düzeni doğal ve değiştirilemez gösterdiğini savunmuştur (Jameson, 2005; Levitas, 2013). Bronner da bu eleştirel çizgiye eklenerek ütopyayı kusursuz bir gelecek planı değil, mevcut toplumsal düzenin zorunlu olmadığını hatırlatan normatif ve eleştirel bir yönelim olarak yeniden düşünmeyi önerir. Bu bağlamda yazara göre ütopyadan vazgeçmek, siyaseti yönetim tekniklerine, sanatı ise dekoratif bir faaliyete indirgemek olur. Dolayısı ile “ütopya olmadan eleştiri yönünü kaybeder; eleştiri olmadan sanat süse dönüşür” (s. 146). Bu tespit, neoliberal siyasal aklın “alternatifsizlik” söylemiyle birleştiği günümüz koşullarında özellikle günceldir.

Bronner’ın çalışmasını güçlü kılan yönlerden biri, modernizmi idealize etmemesidir. Kitapta modernist estetiğin faşist ve otoriter projelerle kurduğu tarihsel ilişkiler açık biçimde tartışılır. Modernizmin “yeni”, “kopuş” ve “yeniden doğuş” vurguları, belirli tarihsel bağlamlarda baskıcı ideolojiler tarafından araçsallaştırılabilmektedir. Yazar bu duruma ilişkin uyarısını açık biçimde dile getirir: “Yanlış ellerde modernizm, özgürlüğün değil tahakkümün estetik dili hâline gelir” (s. 98). Bu uyarı, estetik yenilik ve radikal kopuş söylemlerinin kendi başına özgürleştirici olmadığını hatırlatır. Bronner’a göre sorun, modernizmin varlığı değil, modernist estetiğin hangi siyasal ve etik bağlamda kullanıldığıdır. Estetik radikalizm, eğer etik bir sorumlulukla ve demokratik bir duyarlılıkla birlikte düşünülmezse, kolaylıkla baskıcı projelerin hizmetine girebilir. Bu nedenle Bronner’ın uyarısının sanatın ve eleştirinin yalnızca cesur değil, aynı zamanda sorumlu olması gerektiğini vurgulayan insani bir hatırlatma niteliği taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bronner'a göre modernist eleştirinin en sorunlu ama aynı zamanda en öğretici yönü, kitle siyasetiyle kurduğu mesafeli ve hiyerarşik ilişkidir. Modernist eleştiri, tarihsel olarak kendisini çoğu zaman toplumsal hakikati kavrayan ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmiş ve bu konumu kitle karşısında tanımlamıştır. Bu durumda kitle, kendi deneyimlerinden siyasal ve kültürel anlam üretebilen bir özne olarak değil; estetik ve politik olarak yönlendirilmesi gereken bir topluluk olarak tahayyül edilmiştir. Yazar, modernist eleştirinin bu "aydınlatma" iddiasının eleştirel gücü artırdığını kabul eder; ancak bu gücün, demokratik temsil fikrini zayıflatan bir yan etki ürettiğini de açıkça vurgular (ss. 92–95).

Bu noktada Bronner'ın asıl kaygısı daha belirgin hâle gelir. Eleştiri, kitleyle konuşmadan kitle adına konuştuğunda siyasal alanın bir unsuru olmaktan çok onun yerine geçme riski taşır. Bronner bu durumu, eleştirinin normatif konumunu mutlaklaştırması olarak tanımlar ve şu uyarıyı yapar: "Eleştirel jest, kendisini demokratik öznelerin yerine ikame ettiğinde, özgürleştirici olmaktan çıkar" (s. 97). Bu nedenle modernist eleştiri, yalnızca iktidara karşı değil, kendi temsil iddiasına ve normatif üstünlük varsayımına karşı da temkinli olmak zorundadır; aksi hâlde eleştiri, demokratik siyaseti güçlendirmek yerine teknokratik ve elitist bir otorite biçimine evrilebilir (ss. 96–99). Tam bu noktada Bronner'ın modernizme dair en politik uyarılarından biri, eleştirel düşüncenin zamanla uzmanlık siyasetine dönüşme riskidir. Eleştirel estetik, kendisini hakikatin yegâne taşıyıcısı olarak konumlandığında, estetik yargı ile siyasal temsil arasındaki mesafeyi kapatmak yerine derinleştirir. Bu durum, eleştiriye özgürleştirici bir pratik olmaktan çıkararak sessiz bir otorite biçimine dönüştürür. Günümüzde teknokratik yönetim biçimlerinin "uzman görüşü" söylemiyle demokratik tartışmayı ikame etmesi, Bronner'ın bu uyarısını son derece güncel kılmaktadır. Bu nedenle yazar, estetik eleştirinin yalnızca iktidara değil, kendi konumuna da eleştirel bakması gerektiğinin altını çizer.

Kitap boyunca modernizmi ne bir kurtuluş anlatısı ne de tarihin karanlık bir sapması olarak sunan Bronner'ın alana asıl katkısı, modernizmi sürekli olarak kendi politik ve demokratik sınırlarıyla yüzleşmeye zorlamasıdır. Eleştiri barikatta kalabilir; ancak bu barikat kitleyi dışlayan bir yüksek mevziye dönüştüğünde, eleştirel olmaktan çıkar ve temsil iddiasını yitirir. Bronner'ın modernizmi hâlâ "barikatlarda" düşünmesinin nedeni de budur: Eleştiri, ancak demokratik sorumluluğunu kaybetmediği sürece politik kalabilir. Aksi hâlde barikat, eleştirinin değil, kopuşun simgesine dönüşür.

Kaynakça

- Berlin, I. (2013). *The crooked timber of humanity: Chapters in the history of ideas*. Princeton University Press.
- Bronner, S. E. (2025). *Modernizm barikatlarında: Estetik, politika, ütopya* (A. Boran, Çev.). İletişim Yayınları.
- Bronner, S. E. (2004). *Reclaiming the Enlightenment: Toward a politics of radical engagement*. Columbia University Press.
- Bronner, S. E. (2006). *Of critical theory and its theorists* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Bronner, S. E. (2011). *Critical theory: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Crouch, C. (2014). *Post-demokrasi* (A. E. Zeyekoğlu, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Fraser, N. (2021). *Eski ölüyor, yeni doğamıyor: İlerici neoliberalizmden Trump'a ve ötesine* (A. Çavdar, Çev.). Metis Yayınları.
- Fukuyama, F. (2011). *Tarihin sonu ve son insan* (V. Tekelioğlu, Çev.). Panama Yayıncılık.
- Jameson, F. (2009). *Ütopya denen arzu* (V. Atmaca, Çev.). Metis Yayınları.
- Levitas, R. (2013). *Utopia as method: The imaginary reconstitution of society*. Palgrave Macmillan.
- Mounk, Y. (2021). *Demokrasinin halkla imtihanı: Liberal demokrasinin krizi ve otoriter popülizmin yükselişi* (İ. Özekmekçi, Çev.). h20 Kitap.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism*. Cambridge University Press.
- Popper, K. R. (2011). *Açık toplum ve düşmanları* (M. Tunçay, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Streeck, W. (2016). *Kapitalizm nasıl sona erecek? Aksayan bir sistem üzerine yazılar* (B. Doğan, Çev.). Tellekt Yayınları.

Problemli İnternet Kullanımı ve Dijital İyi Oluş: “Ne Kadar Ekran?” dan “Nasıl Bir İlişki?” ye

Problematic Internet Use and Digital Well-being: From “How Much Screen Time?” to “What Kind of Relationship?”

Simge ALEVSACANLAR

Klinik Psikolog, simgealevsacanlar@gmail.com, 0000-0001-7010-388X

Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesi ve gündelik yaşamın her alanına nüfuz etmesiyle birlikte, hayatın ritmi giderek daha fazla dijital alanlar tarafından şekillendirilmektedir. İletişimden eğitime, iş yaşamından sosyal ilişkilere ve duygusal düzenlemeye kadar pek çok süreç artık çevrim içi ortamlarla iç içedir. Bu dönüşüm önemli kolaylıklar sunsa da, internetle kurulan ilişkinin niteliği dijital iyi oluş açısından belirleyici hale gelmektedir. Dijital araçların bir yanda bilgiye erişim, bağ kurma ve üretkenlik açısından katkıları varken; diğer yanda aşırı ve işlevsel olmayan kullanım, bilişsel, duygusal ve ilişkisel alanlarda zincirleme sorunlara yol açabilmektedir.

Bir klinik psikolog ve bağımlılık terapileri alanında çalışan bir uzman olarak klinik pratiğimden en sık karşılaştığım temalardan biri, danışanların yaşadıkları sıkıntıyı doğrudan “internet” ya da “ekran süresi” üzerinden tanımlamalarıdır. Oysa süreç yakından incelendiğinde, sorun çoğu zaman internetin kendisinden ziyade, bireyin internetle kurduğu ilişkinin düzenleyici bir işlev üstlenmiş olmasıdır. Bu nedenle dijital iyi oluş perspektifi, yalnızca süreye odaklanan bir yaklaşımın ötesine geçmeyi gerektirir.

Dijital Dünyayla Kurduğumuz İlişkinin Bilişsel ve Psikolojik Yüzü

Dijital ortamların sürekli bildirimler, hızlı içerik akışı ve çoklu uyaranlar sunması, dikkatin kolaylıkla bölünmesine ve derin odaklanma gerektiren bilişsel süreçlerin zayıflamasına neden olabilmektedir. Gün içinde her an bir uyarana maruz kalmak, zihnin “odakta kalma” yerine “uyarıya tepki verme” modunda çalışmasını pekiştirir. Bu durum yalnızca verimlilik kaybına değil; zihinsel yorgunluğun artmasına ve öğrenme süreçlerinin yüzeyselleşmesine de yol açabilir.

Klinik gözlemlerimde, özellikle yoğun dijital kullanım öyküsü olan bireylerde sabırsızlık, zihinsel dağınıklık ve bir işe başlamakta zorlanma şikayetlerinin belirgin biçimde arttığını net olarak görüyorum. Seanslarda danışanlar bu durumu çoğu zaman “Eskisi gibi derinleşemiyorum.” ya da “Bir şeye tahammülüm kalmadı.” sözleriyle ifade ediyorlar. Yüzeyde dile getirilen “odaklanamıyorum” yakınmasının altında ise, ayrıntılı değerlendirmelerde zihnin sürekli bir sonraki uyarana hazır halde beklediği; durmaya, oyalanmaya ve tek bir noktada kalmaya zorlandığı ortaya çıkmaktadır. Bu tablo, dikkatin pasif bir özellikten ziyade, yeniden öğrenilmesi ve yapılandırılması gereken bir beceri olduğunu düşündürmektedir.

Klinik çalışmalarda sıklıkla duyduğum ifadelerden biri de, “Bir şey için uğraşmak, beklemek bana çok zor geliyor.” cümlesidir. Bu ifade, ertelemenin ardındaki temel dinamiği de açığa çıkarır. Zor gelen şey çoğu zaman işin kendisi değil; o işin çağrıştırdığı belirsizlikle, eksiklik hissiyle ve anında haz alamama durumuyla kalabilmektedir. Dijital ortamların sunduğu hızlı ve zahmetsiz rahatlama, bu zorlanmayı geçici olarak bastırırken; uzun vadede erteleme döngüsünü pekiştirerek kişinin öz-yeterlik algısını zayıflatmaktadır.

Bu noktada bireyin kendi bilişsel süreçlerini fark edebilmesi, dijital iyi oluşun önemli bir adımıdır. Aşağıdaki sorular bu farkındalığı destekleyebilir:

- Bir işe odaklanmaya çalışırken en sık hangi dijital uyaranlar dikkatimi bölüyor?
- Bildirim gelmediği halde telefonu kontrol etme ihtiyacı hissediyor muyum?
- Uzun süre ekranda kaldıktan sonra zihinsel olarak nasıl hissediyorum?
- Bir şey öğrenirken ya da okurken, dikkatim ne kadar süreyle dağılmadan kalabiliyor?
- Gün içinde bildirimsiz, bölünmesiz kalabildiğim kısa anlar yaratabiliyor muyum?

Duygu Düzenleme Kapasitesi Üzerindeki Etkileri

İnternet kısa vadede rahatlatıcı ve oyalayıcı bir işlev görebilir. Ancak her zorlayıcı duyguda dijital ortamlara yönelmek, bireyin duygularla kalma ve onları düzenleme becerisini geliştirmesini engelleyebilir. Sıkıntı, kaygı, yalnızlık ya da boşluk hissi gibi duygular anlaşılacak ve üzerinde çalışılmak yerine bastırıldığında, kişi zamanla bu duygularla nasıl başa çıkacağını bilemez hale gelebilir.

Bağımlılık terapileri kapsamında çalışırken sıklıkla gözlemlediğim nokta, dijital kullanımın bir “kaçış”tan ziyade, giderek bir “regülasyon aracı” haline gelmiş olmasıdır. Birçok danışan için internet, yoğun bir duygunun ardından otomatikleşen ilk durak gibidir; ne hissettiğini adlandırmadan önce telefonun açılması, bu düzenlemenin ne kadar erken devreye girdiğini göstermektedir. Danışanlar çoğu zaman internette geçirdikleri sürenin değil, internete yönelmeden hemen önce hissettikleri duygunun onları zorladığını fark etmeye başlarlar. Bu farkındalık, terapötik sürecin dönüm noktalarından biridir.

Duygu düzenleme, doğuştan hazır gelen bir özellikten çok, deneyim ve pratikle gelişen bir beceridir. Dijital ortamların sürekli erişilebilir olması, bu öğrenme sürecini fark edilmeden sekteye uğratabilir. Klinik çalışmalarda bu nedenle hedef, bireyin dijital ortamdan tamamen uzaklaşması değil; zorlayıcı duygu ve düşüncelerle karşılaştığında dijital dışı başa çıkma yollarını da kullanabilmesini desteklemektir.

Bu bağlamda şu sorular yol gösterici olabilir:

- Zorlayıcı bir duygu hissettiğimde ilk tepkim ne oluyor?
- İnternete yönelmeden hemen önce hangi duygu içindeyim ve aklımdan neler geçiyor?
- Dijital dünyaya girdiğimde o an neyi hissetmekten ve neyi düşünmekten uzaklaşmayı istiyorum?
- Rahatsız edici bir duygu hissettiğimde, internet ortamına yönelmek dışında nasıl bir yol izleyebilirim?

İlişkisel Mesafe, Yüzeyselleşme ve Yalnızlaşma

Günümüzde bireyler fiziksel olarak yan yana olduklarında bile sıklıkla telefonlarıyla meşgul olmakta; bu durum bedensel yakınlık varken duygusal temasın zayıflamasına yol açabilmektedir. Ortak anın bölünmesi, karşı tarafta görülmeme ve ikinci planda kalma duygusunu besleyebilir.

Bireysel terapilerde sıkça karşılaştığım temalardan biri, sosyalleşme anlarında ortaya çıkan “aynı ortamda ama farklı dünyalarda olma” halidir. Danışanlar çoğu zaman büyük tartışmalardan ya da açık çatışmalardan değil; akşamları yan yana oturulmasına rağmen kimsenin kimseyle gerçekten temas edemediği o sessiz kopukluktan söz ederler. İlişkilerdeki uzaklık, çoğu zaman yüksek sesli gerilimlerle değil; temasın yavaş yavaş kaybolmasıyla kendini gösterir.

Bu durum yalnızca romantik ilişkilerle sınırlı değildir. Klinik gözlemlerimde, arkadaşlık ilişkilerinde ve gündelik sosyalleşme pratiklerinde de benzer bir örüntünün giderek yaygınlaştığını görüyorum. Aynı masada oturulmasına, aynı ortamın paylaşılmasına rağmen bireylerin dikkatlerinin sık sık dijital ortamlara kayması; sohbetin bölünmesine, ortak deneyimin yüzeyselleşmesine ve duygusal yakınlığın zayıflamasına yol açabilmektedir. Danışanlar, arkadaşlarıyla bir aradayken “oradaydık ama birlikte değildik” duygusunu sıkça tarif etmektedir.

Dijital dünya, bu kopukluğu çoğu zaman görünmez kılar; çünkü fiziksel yakınlık devam ediyor. Ancak sürekli bölünen dikkat ve parçalanmış temas, zaman içinde sosyalleşmenin doyuruculuğunu azaltır. Ortak anların derinleşememesi, bireylerin kendilerini kalabalıklar içinde bile yalnız hissetmelerine zemin hazırlayabilir. Bu nedenle dijital ortamların sosyalleşme üzerindeki etkisi, yalnızca iletişimin niceliğiyle değil; temasın niteliğiyle değerlendirilmelidir.

Bu noktada aşağıdaki sorular ilişkisel farkındalığı artırabilir:

- Birlikte olduğum kişilerle yan yana iken ne kadar gerçekten oradayım?
- Dijital ortama yönelmem, bulunduğum ortamdan aldığım tatmini nasıl etkiliyor?
- Telefonumla meşgul olduğumda, karşımdaki kişide nasıl bir duygu yaratıyor olabilirim?

Sosyal Karşılaştırma, Benlik Algısı ve FOMO

Sosyal medya ortamlarında bireyler çoğunlukla başkalarının yaşamlarının seçilmiş ve idealize edilmiş anlarına maruz kalmaktadır. Bu durum, sürekli bir sosyal karşılaştırma halini tetikleyerek yetersizlik ve değersizlik duygularını besleyebilir.

Klinik pratikte “Herkes mutlu, bir tek ben değilim” ya da “Herkes ilerliyor, ben geride kaldım” düşüncelerinin, özellikle sosyal medya kullanımı sonrasında yoğunlaştığını sıkça gözlemliyorum. Danışanlar bu düşüncelerin mantıksal karşılığını bilseler bile, duygusal düzeyde etkilenmenin önüne geçmekte zorlanabiliyorlar.

Bu durumu somutlaştıran bir vaka örneği paylaşmak gerekirse; seanslara başvuran genç bir danışan, sosyal medyada geçirdiği zamanın ardından yoğun bir yetersizlik ve değersizlik hissi yaşadığını ifade ediyordu. Özellikle yaşlılarının kariyer, ilişki ve sosyal yaşam paylaşımlarını gördükten sonra “hayatım geride kaldı, ben yeterince iyi değilim, ben hiçbir şeyi başaramadım vb.” düşüncelerin otomatik biçimde zihnine geldiğini fark ediyordu. Danışan, bu paylaşımların seçilmiş ve filtrelenmiş olduğunu bildiğini söylemesine rağmen, duygusal olarak bu bilgiyi içselleştiremediğini; sosyal medyada vakit geçirdikçe kendisiyle temasının azaldığını ve yaşamına dair motivasyonunun düştüğünü, depresif hissettiğini aktarıyordu. Terapötik süreçte, bu karşılaştırmaların kendi değerleri ve ihtiyaçlarıyla ne ölçüde örtüştüğünü sorgulamaya başladıkça, sosyal medyanın benlik algısı üzerindeki etkisini daha net fark etmeye başladı.

Bu noktada terapötik çalışma, bireyin gördüğü dijital temsilleri gerçek yaşamın tamamı gibi algılamasını sorgulamasına; karşılaştırma tetiklendiğinde dikkatini yeniden kendi yaşam bağlamına ve öznel ihtiyaçlarına yönlendirebilmesine yardımcı olmayı hedefler.

Bu noktada kendimize, dijital dünya ile kurduğumuz ilişkinin benlik algımızı ve kendimizle kurduğumuz bağı nasıl etkilediğini fark edebilmek için bazı sorular sorabiliriz.

- Sosyal medyada vakit geçirdikten sonra kendimle ve hayatımla ilgili nasıl hissediyorum?
- En çok hangi paylaşımlar beni karşılaştırmaya, kıyaslamaya yöneltiyor?
- Bu karşılaştırmalar bende hangi düşünceleri ve duyguları tetikliyor?
- Sosyal medyada gördüklerimi, ne kadar gerçek yaşamın bütünü gibi algılıyorum?

Problemli İnternet Kullanımı ve Bağımlılık Perspektifi

Problemli internet kullanımı, bazı bireylerde zamanla bağımlılık benzeri örüntülere evrilebilmektedir. Özellikle çevrim içi oyunlar, oyun içi satın almalar, paralı oyunlar ve çevrim içi kumar uygulamaları; haz, ödül ve kaçış döngülerini hızlı ve güçlü biçimde devreye sokarak kontrol kaybı riskini artırmaktadır. Klinik açıdan bu tabloda belirleyici olan, yalnızca geçirilen süre değil; internet kullanımının bireyin akademik, mesleki, bedensel ve ilişkisel işlevselliği üzerindeki bozucu etkileridir.

Bağımlılık terapileri kapsamında çalışırken, problemli internet kullanımının çoğu zaman tek başına bir davranış sorunu olarak değil; kaygı, sosyal çekilme, düşük öz-değer ve duygu düzenleme

güçlükleriyle iç içe geçmiş bir örüntü olarak ortaya çıktığını gözlemliyorum. Özellikle oyun ve kumar temelli çevrim içi platformlar, bireyin gerçek yaşamda zorlandığı alanlardan kısa vadede uzaklaşmasına olanak tanırken; uzun vadede kaçınılan alanlardaki işlev kaybını derinleştirerek bağımlılık döngüsünü besleyen bir kısır döngü yaratmaktadır.

Bu tabloyu somutlaştıran bir vaka örneği paylaşmak gerekirse; ergenlik döneminin sonlarında, sosyal kaygı belirtileriyle başvuran bir danışan, zamanla çevrim içi oyunlara ve paralı oyun içeriklerine yönelmiştir. Başlangıçta oyun, danışan için sosyal etkileşimden kaçınabildiği ve kendini daha yeterli, başarılı hissettiği bir alan işlevi görmektedir. Ancak süreç ilerledikçe okul devamsızlığı belirgin biçimde artmış; danışan derslere gitmemeye başlamış ve devamsızlık nedeniyle sınıfta kalmıştır. Günlük yaşamında öğün atlama, belirgin kilo kaybı ve kronik uykusuzluk dikkat çekmektedir. Zamanla oyun oynama davranışı keyif almaya yönelik bir etkinlik olmaktan çıkmış; yoğun huzursuzluğu geçici olarak yatıştırmaya hizmet eden bir düzenleme aracına dönüşmüştür. Bu noktada internet kullanımı, danışan için hem bir kaçış alanı hem de kaygıyı regüle etmeye yönelik başlıca başa çıkma yolu haline gelmiştir.

Bu vakada dikkat çeken önemli bir nokta, danışanın günlük yaşamda elde etmekte zorlandığı — ya da uzun süreli emek ve sabır gerektiren — haz ve ödül deneyimlerine, oyun aracılığıyla çok kısa sürede ve neredeyse hiçbir çaba sarf etmeden ulaşabilmesidir. Günlük hayatta örneğin bir diploma edinmek, yıllara yayılan bir çaba ve belirsizlik sürecini kapsarken; dijital oyunlarda her “level” sonunda başarı temasının vurgulanması, anında geri bildirim ve ödül mekanizmalarıyla desteklenmektedir. Danışan, her aşamada kısa sürede bir başarı hissi yaşamakta; bu da gerçek yaşamda ulaşılması daha zahmetli olan yeterlik ve değer duygusunun oyun üzerinden ikame edilmesine yol açmaktadır.

Her aşamada ödülün çok kısa sürede ve düşük çabayla elde ediliyor olması, danışanın internet kullanım sıklığını giderek artırmıştır. Bu hızlı ödül döngüsü, beynin ödül sistemini sürekli olarak aktive ederek yaşanan haz duygusunun yeniden deneyimlenmesi yönünde güçlü bir motivasyon oluşturmuştur. Zaman içinde internet kullanımı bilinçli bir tercihten ziyade otomatikleşmiş ve dürtüsel bir örüntüye dönüşmüş; danışan gün içerisinde neredeyse tüm uyanık zamanını kapsayacak biçimde, günde 18 saate varan internet kullanımına ulaşmıştır.

Bu yoğun kullanımın eşlik ettiği uykusuzluk, beslenme düzensizlikleri ve bilişsel işlevlerdeki bozulma, bağımlılık döngüsünün yalnızca psikolojik değil; bedensel ve nörobilişsel düzeyde de yıkıcı etkiler yaratabildiğini göstermektedir.

Bu tür vakalarda terapötik hedef, interneti ya da oyunu yalnızca yasaklamak değildir. Klinik deneyimim, davranışın ardındaki işlev anlaşılmadan yapılan müdahalelerin çoğu zaman sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. İnternet bağımlılığı bağlamında kalıcı iyileşme, bireyin kaçtığı yaşam alanlarına kademeli ve tolere edilebilir biçimde geri dönebilmesiyle mümkün hale gelmektedir.

Sonuç

Dijital dünya ile kurduğumuz ilişki ne tamamen iyi ne de bütünüyle zararlıdır; belirleyici olan bu ilişkinin nasıl kurulduğudur. Bir klinik psikolog olarak danışanlarla çalışırken temel hedefim, bireyin dijital ortamdan bütünüyle uzaklaşması değil; zorlayıcı duygu ve düşünceler ortaya çıktığında dijital dışı düzenleme yollarını da kullanabilmesini, kendi bedenine, duygularıyla ve ilişkileriyle yeniden temas kurabilmesini ve öz-yönetim becerilerini güçlendirmesini desteklemektir. Klinik deneyimim, kalıcı değişimin çoğu zaman yasaklarla değil; farkındalık, temas ve seçenek alanının genişlemesiyle mümkün olduğunu göstermektedir.

Dijital iyi oluş, bireyin teknolojiyle daha bilinçli, dengeli ve şefkatli bir ilişki kurabilmesini hedefleyen dinamik bir süreçtir.

Erkan SAKA ile Dijital İyi Oluş ve İnternet Kullanımı Üzerine Söyleşi

Söyleşi: Firuze SELEN ÇAĞLAR

Dr., İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Psikoloji Bölümü, firuzeselencglr@gmail.com, 0009-0005-1064-9895

Konuk: Erhan SAKA

Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, erkan.saka@bilgi.edu.tr, 0000-0002-1845-4129

Günümüzde, hayatın her alanında karşımıza çıkan teknolojik araçlar, günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan internet ve sağladığı pratik imkanlar düşünüldüğünde dijitalleşme ve dijital hayat ile simbiyotik bir akış içerisinde olmadığımız alternatif bir gerçekliği neredeyse düşünemez haldeyiz.

Bu bağlamda incelendiğinde dijital iyi oluş, güncel literatürde artan bir ivme ile araştırmacıların ilgi alanları arasında yerini bulmakta. Dijital iyi oluş kavramı çok boyutlu bir çerçeveyi içerisine almakla birlikte aslında sosyal, psikolojik ve çevresel iyi oluş hallerini bağlayan bir şemsiye kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Öznel iyi oluş kavramına baktığımızda, aktörlerin kendi deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına odaklanmaktadır; yaşam kalitesi, duygusal tecrübelerin bu hayat döngüsü içerisinde nasıl tanımlandığı, bireysel doyuma ulaşıp ulaşılmadığı gibi; aktörler, günlük hayattan aldıkları hazı ve verimi ne kadar arttırabiliyorlar, hayatın kendisinden sağladıkları fonksiyonel faydalar neler, bu süreç içerisinde bireysel kaygılarını yönetebiliyorlar mı? Öznel iyi oluş hali, kişilerin gündelik hayat mücadelesi içerisinde, olumsuz duyguları anlamlandırabilme ve yönlendirebilme becerileri ile doğru orantılı olarak şekillenmektedir. Dijital iyi oluş ise öznel iyi oluş halinin, aslında gündelik kullanımda aktörlerin hayatlarında yerini alan, dijital medya platformları, mobil cihazlar ve diğer teknolojik araçlarla etkileşimlerinin genel yaşam kalitelerini düşürmek yerine arttırdığı dengeli durumu temsil etmektedir. Problemler internet kullanımı, bu dengenin sağlanamadığı anlarda karşımıza çıkmaktadır. Aktörler, teknoloji kullanımlarını düzenleme ve regülasyon süreçlerinde zorlanmaya başlarlar. Bu dürtüsel ve takıntılı davranış, gündelik hayat pratiklerini sektete uğratmaya başlar. Dijital hayat içerisinde, kolaylıkla elde edilebilen, hızla tekrarlanan haz mekanizmaları, aktörün kendi kendisine kurgulamakta zorlandığı duygusal stabilizasyon dönemlerinde, bağlayıcı bir yapıya dönüşmeye başlar. Ancak dijital dünya ile sağlıklı ilişkiler kurmak mümkündür; aktörlerin bu konuya yönelik farkındalıkları arttıkça dijital iyi oluş ve dijital refah düzeyine ulaşılabilir.

Bu açıdan bakıldığında, dijital dünyayı anlamak, dijital kültür, yeni medya, dijital kamusal alanlar, yeni iletişim teknolojileri ve katılımcıların medya pratikleri ile ilgili akademik çalışmaların varlığı, aktörlerin bireysel farkındalıklarını arttırabilmek için temel kaynakları oluşturmaktadır. Dergimizin bu sayısında, dijital medya, yapay zeka çalışmaları, medya pratikleri gibi alanlarda literatüre önemli katkılar sağlamış olan İstanbul Bilgi Üniversitesi, İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Erkan Saka ile dijital iyi oluş, teknolojinin sunduğu imkanlar ve dijital geleceğe ilişkin öngörülerine kapsamlı bir söyleşi gerçekleştirdik.

Firuze Selen Çağlar- Hocam dijitalleşme üzerine yıllardır pek çok çalışmanız bulunmakta. Bugün geriye dönüp baktığınızda, sizi hâlâ en çok rahatsız eden ya da tam olarak yerine oturmamış soru nedir?

Beni en çok rahatsız eden, dijital teknolojilerin epistemolojik etkilerinin yeterince anlaşılması. Yani sadece “ne biliyoruz” değil, “nasıl biliyoruz” sorusunun dijital sistemler tarafından nasıl dönüştürüldüğü. Algoritmik opaklaşma dediğimiz durum - bilgi üretim süreçlerinin görünmez hale gelmesi - demokrasi ve özerklik açısından kritik bir sorun. İnsanlar hangi bilgiye nasıl ulaştıklarını, neyin filtrelendiğini, neyin önlerine çıktığını bilemeyebiliyorlar. Bu da epistemik adaletsizlik yaratıyor.

Firuze Selen Çağlar - Size göre dijital teknolojiler, insanların gündelik hayatla kurduğu duygusal ilişkiyi nasıl değiştirdi? Kişilerarası iletişim perspektifinden baktığımızda, ilişkiler güçlendi mi yoksa daha kopuk bir hâle mi geldi?

Dijital teknolojiler, duygusal deneyimimizi hem yoğunlaştırdı hem de parçaladı. Bir yandan coğrafi uzaklığa rağmen yakınlık kurabiliyoruz, ama aynı zamanda “ambient intimacy” - sürekli bağlantılı ama derinlikten yoksun bir yakınlık hali ortaya çıktı. Asıl mesele şu: Bu teknolojiler sadece araç değil, aynı zamanda ilişki biçimlerimizi yapılandıran altyapılar. Kişilerarası iletişimin algoritmik aracılığa tabi olması, spontanlığı ve otantikliği etkiliyor. İlişkiler kopuk değil, farklı şekilde örgütlenmiş durumda.

Firuze Selen Çağlar- Covid 19 dönemi öncesi ve sonrası olarak ikiye ayıracak olursak, sizce toplumun dijital dünyaya yaklaşımında değişiklikler yaşandı mı? Yaşandıysa neler? Sizce bizler bu dönemi yönetebildik mi?

Pandemi, dijital teknolojilere yönelik bir “normalleşme krizi” yarattı. Önceden isteğe bağlı veya lüks gibi görülen dijital araçlar, zorunluluğa dönüştü. İş, eğitim, sağlık - hepsi dijitalleşti. Ama bu dönüşüm çok eşitsiz yaşandı: dijital uçurum derinleşti. Altyapı yetersizlikleri ve dijital yetkinlik farkları açığa çıktı. Yönetebildik mi? Kısmen. Acil çözümler ürettik ama uzun vadeli, adil bir dijital dönüşüm stratejisi oluşturamadık. Pandeminin bıraktığı en önemli miras, dijitalin “isteğe bağlı” olmadığına anlaşılması.

Firuze Selen Çağlar- Bugün yaştan bağımsız olarak kişilerin, dijital platformlar üzerinde oldukça uzun saatler geçirdikleri bilinmekte. Sizce bu durum daha çok seçilmiş bir tercih mi, yoksa kaçınılmaz bir yönlendirme mi?

Bu soruyu bireysel seçim-manipülasyon ikilemi olarak kurmak yanıltıcı. Gerçek şu: Platformlar “addictive by design” - bağımlılık yaratmak üzere tasarlanmış. Dopamin döngüleri, infinite scroll (sonsuz kaydırma), FOMO (günceli kaçırma korkusu) mekanizmaları... Bunlar tesadüf değil, davranışsal mühendisliğin ürünü. Ama bireyleri de kurban olarak görmek hatalı. İnsanlar platformlarda zaman geçirirken aynı zamanda anlamlı bağlantılar kuruyor, öğreniyor, üretiyor. Hayatımızın çoğu platformlarda geçiyor. İş de dahil. Mesele, bu tasarım manipülasyonlarını görünür kılmak ve platformları demokratik denetime tabi tutmak. Bireysel “dijital detoks” yeterli değil, yapısal düzenlemelere ihtiyacımız var.

Firuze Selen Çağlar- İnsanların dijital ortamda ne kadar “kontrolde” olduğunu düşünüyorsunuz? Sizce kullanıcıların çoğu gerçekten neye maruz kaldığını fark ediyor mu?

İnsanların dijital ortamda «kontrolde» olduklarına dair yanılsama, en büyük sorunlardan biri. Kullanıcıların çoğu, profillerinin sürekli izlendiğini, davranışlarının tahmin edildiğini, tercihlerinin şekillendirildiğini soyut olarak biliyor ama somut olarak deneyimlemiyor. Bu «algoritmik okuryazarlık» eksikliği. Örneğin, bir haber akışının neden öyle görüldüğünü, hangi kriterlere göre sıralandığını bilmiyorlar. Şeffaflık eksikliği de sorunu derinleştiriyor. Platformlar «ticari sır» gerekçesiyle algoritmalarını saklıyor. Bu da kullanıcıları epistemik kör noktada bırakıyor.

F.S.C- Dijital teknolojilerin etkilerini tartışırken, sizce bireysel davranışlara fazla mı odaklanıyoruz? Gözden kaçan toplumsal veya yapısal boyutlar neler olabilir?

Kesinlikle aşırı odaklanıyoruz. “Dijital detoks”, “screen time azaltma” gibi söylemler, sorunu bireyselleştiriyor. Oysa gözden kaçan şey, dijital teknolojilerin politik ekonomisi. Platformların iş modeli dikkat ekonomisine dayanıyor - ne kadar çok zaman geçirirsek, o kadar çok para kazanıyorlar. Ayrıca, dijital emeği görmezden geliyoruz: Veri üretimi, içerik moderasyonu, algoritma eğitimi... Hepsi

görünmez emek biçimleri. Yapısal boyutlar denilince şunları kastediyorum: Tekelleşme, platform kapitalizmi, veri sömürüsü, algoritmik ayrımcılık, dijital emek sömürüsü. Bunlar bireysel davranış değişikliğiyle çözülmez.

Firuze Selen Çağlar- Dijital ortamlar insanlara güçlü bir aidiyet duygusu sunabiliyor. Sizce insanlar bu alanlarda neden kalmakta bu kadar ısrarcı?

İnsanlar dijital ortamlarda kalıyor çünkü orada «epistemic communities» - epistemik topluluklar - buluyorlar. Yani sadece sosyalleşme değil, dünyayı anlamlandırma, doğrulama, kimlik inşa etme süreçleri oluyor buralarda. Özellikle marjinalleşmiş gruplar için dijital platformlar, fiziksel dünyada bulamadıkları tanınma ve ifade alanları sağlıyor. Ama bir tuzak var: Filter bubbles (filtre baloncğu) ve echo chambers (yankı odası). İnsanlar kendi görüşlerini teyit eden bilgi akışlarında kalıyorlar. Bu da kutuplaşmayı derinleştiriyor. Aidiyet duygusu güçlü ama bu aidiyet homojen ve dışlayıcı topluluklara dönüşebiliyor.

Firuze Selen Çağlar- Dijitalleşme üzerine üretilen akademik bilginin, gündelik hayat pratiklerine yeterince temas edebildiğini düşünüyor musunuz?

Akademik dijital çalışmalar genellikle teorik kalıyor veya İngilizce literatürde dolaşıyor. Türkiye’de yerel bağlamı anlayan, erişilebilir dilde yazılmış, pratiğe dönüşebilecek bilgi üretimi çok sınırlı. Bir de sorun şu: Teknoloji o kadar hızlı değişiyor ki, akademik yayın döngüsü yetişemiyor. Ama umudum var: Medya okuryazarlığı programları, sivil toplum çalışmaları, fact-checking (teyit-gerçeklik kontrolü) inisiyatifleri gibi alanlar, akademik bilgiyi pratiğe dönüştürmeye çalışıyor. Ben de medya antropolojisi perspektifleriyle etnografik araştırmalarımı hayata temas eder hale getirmeye çalışıyorum.

Firuze Selen Çağlar- Önümüzdeki birkaç yıl için sizi daha çok umutlandıran mı yoksa daha çok endişelendiren bir dijital eğilim var mı?

Bir yanda yapay zekanın “siyah kutu” karakterinin derinleşmesi. Üretken yapay zekâ (YZ) sistemleri o kadar karmaşık ki, nasıl karar verdiklerini açıklamak imkansızlaşıyor. Bu, hesap verebilirliği ortadan kaldırıyor. Ayrıca, YZ yönetişiminin özel sektörün inisiyatifine bırakılması endişe verici. Öte yanda ümit verici olan Dijital egemenlik ve veri adaleti tartışmalarının güçlenmesi. Özellikle Avrupa’da GDPR gibi düzenlemeler, platformları denetime tabi tutmaya başladı. Türkiye’de de YZ stratejileri konuşuluyor. Umut verici olan, teknolojinin kadere bir şekilde kabul edilmemesi, demokratik müzakereye açılması.

Firuze Selen Çağlar- Sizce kullanıcıların farkındalığını arttırmanın ve daha bilinçli bir şekilde dijital dünyaya temas etmesinin bir yolu var mı?

Üç katmanlı bir yaklaşım düşünülebilir:

Birinci katman - Eğitim: Algoritmik okuryazarlık, veri okuryazarlığı, eleştirel medya okuryazarlığı müfredatlara anlamlı bir şekilde entegre edilmeli. Ama sadece çocuklar değil, yetişkinler için de sürekli eğitim programları şart.

İkinci katman - Şeffaflık: Platformlar, algoritmalarını açıklamak, kullanıcılara neden bu içeriği gördüklerini göstermek zorunda bırakılmalı. Avrupa’da DSA (Digital Services Act-Dijital Hizmet Yasası) bunu hedefliyor.

Üçüncü katman - Yapısal düzenleme: Veri hakları, platform hesap verebilirliği, rekabet düzenlemeleri. Bireysel farkındalık yetmez, sistem değişmeli.

Firuze Selen Çağlar- Hızla gelişen yapay zeka uygulamaları, dijital medya platformlarında gerçeklik kavramını neredeyse yeniden inşa eder hale geldi. Bu sürece ilişkin gözlemlerinizi ve düşüncelerinizi nelerdir?

Bence kriz daha önce başladı. Gerçekliğin garantisi olabilecek otoritelere güvenin azalması dijital dönüşümle epey arttı. Üretken YZ döneminde, özellikle deepfake’ler ve sentetik medya, gerçekli-

ğın epistemolojik temellerini daha da sarsmaya başladı. “Görüntü kanıttır” varsayımı artık geçersiz. Bu, toplumsal güven ve doğrulama mekanizmalarında kriz yaratıyor. Özellikle bilgi düzensizlikleri (misinformation/disinformation) alanında çalışan biri olarak söyleyebilirim ki, fact-checking/teyitleme giderek zorlaşıyor.

Ama daha derin bir sorun var: YZ sistemleri, sadece gerçekliği taklit etmiyor, gerçeklik hakkında otorite iddia ediyor. “YZ dedi, öyleyse doğrudur” algısı oluşuyor. Oysa YZ sistemleri “bias” (önyargı), “hal-lucination” (halisünasyon), veri kirliliği gibi sorunlarla dolu. Gerçeklik kavramını yeniden müzakere etmemiz, “doğruluk” yerine “güvenilirlik” ve “hesap verebilirlik” üzerine düşünmemiz gerekiyor.

Firuze Selen Çağlar- Hocam, doğru kullanım ile yaşam kalitesini arttırmada büyük ölçüde rol oynayan bu yeni teknolojilere ilişkin, dijital iyi oluş bağlamında görüşleriniz nelerdir?

Paradoksal bir durum var. Bir yandan YZ, sağlık, eğitim, erişilebilirlik alanlarında yaşam kalitesini artırıyor. Örneğin, engelli bireyler için yardımcı teknolojiler, kişiselleştirilmiş öğrenme sistemleri... Ama öte yandan, sürekli izleme, veri sömürüsü, algoritmik ayrımcılık gibi sorunlar dijital iyi oluşu tehdit ediyor.

Dijital iyi oluş, sadece “teknoloji kullanım süresi” ile ölçülemez. Asıl mesele, teknoloji kullanımının özerklik, adalet, onur gibi değerlerle uyumlu olup olmadığı. Örneğin, bir öğrenci yapay zekâ ile öğreniyorsa ama bu süreçte her davranışı izleniyor ve profiliniyorsa, bu gerçekten iyi oluş mu? Ben dijital iyi oluşu “dijital özerklik” ve “veri adaleti” ile birlikte düşünüyorum.

Firuze Selen Çağlar- Son olarak, sizce dijital okuryazarlık dijital iyi olma halini destekleyen bir koruyucu faktör olarak nasıl konumlandırılabilir?

Dijital okuryazarlık, dijital iyi oluş için gerekli ama yeterli değil. Çünkü okuryazarlık genellikle bireysel beceriler olarak düşünülüyor: “Doğru aramayı nasıl yaparım?”, “Sahte haberi nasıl anlarım?” gibi. Bunlar önemli ama yeterli değil.

Dijital okuryazarlığı daha geniş kavramsallaştırmalıyız: Algoritmik okuryazarlık (sistemlerin nasıl çalıştığını anlama), veri okuryazarlığı (verinin nasıl toplandığı, kullanıldığı), platform okuryazarlığı (iş modellerini, güç ilişkilerini anlama), eleştirel okuryazarlık (teknolojinin siyasi, ekonomik boyutlarını sorgulama) gibi boyutlar eklemeliyiz.

Bu çok boyutlu okuryazarlık, bireylere sadece “kendini koruma” değil, “müdahale etme” gücü verir. Yani pasif kullanıcı değil, aktif yurttaş olabilirler. Bu da dijital iyi oluşun kolektif boyutunu güçlendirir.

Firuze Selen Çağlar – Hocam bizlere vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi / Journal of Media Literacy Studies

Cilt / Volume: 4 • Sayı / Issue: 2 • Aralık 2025 • e-ISSN: 2822-6747

medyaokuryazari.org

  @MedyaOkurYazar_

   @MedyaOkurYazari